

SOSIAL ØKONOMEN

NR. 9 – OKTOBER 1988 – 42. ÅRG.

Kan vi styre lønnsveksten?

INNHold:

**Kommentarer til Nasjonalbudsjettet
Inntektsdannelsen i Norge – Sertifikatmarkedet
Forventningsbasert modell for industriproduksjon**

Innhold

Nr. 9 1988 – 42. år.

KOMMENTARER TIL
NASJONALBUDSJETTET 1989:

2

ERLING STEIGUM JR.:
Hard kur for norsk økonomi

5

ÅDNE CAPPELEN:
Kommentarer til
Nasjonalbudsjettet 1989

7

NILS TERJE FURUNES:
Nasjonalbudsjettet for
1989 – En kommentar

8

JAN TORE KLOVLAND:
Penge- og kredittpolitikken

10

ROLF JENS BRUNSTAD:
Budsjettforslaget for 1989
Hestekur eller valgflesk?

KOMMENTARER TIL
NOU 1988:24:

12

STEINAR STRØM:
Inntekstdannelsen i
Norge

17

TOR HERSOUG:
Befri oss fra skattelettelser
(– forøvrig status quo)

DEBATT:

22

JENS STOLTENBERG:
Et forsvar for
lønnsloven

23

KALLE MOENE OG
RAGNAR NYMOEN:
Svar til Jens Stoltenberg

ARTIKLER:

26

HARALD MAGNUS
ANDREASSEN:
Renterivå og skattesystem

31

ARNE JON ISACHSEN OG
CARL ERIK SANDO:
Betraktninger omkring
sertifikatmarkedet i Norge

35

VIDDIS HUSEVÅG OG
GUNNAR SOLLIE:
En forventningsbasert
økonometrisk modell for
industriproduksjonen

40

MÅNEDENS BØKER:
Produksjonsteori av
Michael Hoel og Karl Ove
Moene

Forsidefoto: Svein Erik Dahl,
Samfoto AS

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Kommunenes økonomi

Det synes å være høy etterspørsel etter kommunale tjenester. Daglig framføres ønsker og krav om bedre grunnskole, flere barnehager, styrking av helseinstitusjonene, utvidet eldreomsorg, høyere sosiale stønader, bredere veier og større transporttilbud. Det vil gjerne være slik når tjenestene er gratis eller sterkt subsidierte.

Kommunene og fylkene har ansvaret for å utføre oppgaver som staten finansierer og som stort sett er pålagt av staten. Over 90% av inntektene er fastlagt av staten, gjennom regler for inntektsskatten eller overføringer. Kommunene skal tilpasse utgiftene til gitte inntekter, de har ikke selv ansvar for finansieringen. Samtidig har kommunale tjenester karakter av å være gratis for brukerne. Befolkningen opplever ikke skatten som betaling for kommunale tjenester. Det er asymmetri mellom grupper som har nytte av økte tjenester (foreldre med ønske om barnehageplasser, bilister på en bestemt vegstrekning, potensielle klienter ved helseinstitusjonene osv.) og den store uorganiserte gruppen som betaler for tjenestene (skattebetalerne). Befolkningen ser ingen god grunn til ikke å kreve mer kommunale tjenester. Kommunene formidler kravene videre til staten. Det er en annen del av vår hverdag: Kommunesektorens mangfoldige krav om midler fra staten.

Det synes fornuftig å synliggjøre at noen betaler for de kommunale tjenestene, å presentere regningen for kommunale goder. Dagens system gir utgiftspres og mangelfulle insentiver til effektiv ressursbruk. Kommunene kan risikere å bli straffet gjennom overføringssystemet hvis de produserer billig og effektivt. På den andre siden kan det gi god avkastning og sette seg i en vanskelig situasjon (høye renteutgifter og avdrag), å påvise problemer, manglende tilbud og nødvendigheten av kostbare løsninger. Aktiv bruk av massemedia inngår i spillet. Systemet synes også å gi mangelfull demokratisk kontroll med virksomheten. Befolkningens manglende medansvar gjør at kommunale administratorer for fritt kan forfølge egne interesser. Lønnsutviklingen i kommunesektoren kan tyde på det.

Det er ønskelig å få innført bedre insentiver til rasjonell avveining av nytte og kostnader ved kommunale tjenester. Økt brukerbetaling av tjenestene, dvs. avgifter, egenandeler osv., virker i riktig retning. Myndighetene bør vurdere om overgang til fri beskatningsrett for kommuner og fylker kan forbedre insentivene.

Det nye inntektssystemet er blitt innført for å forenkle forholdet mellom kommuner og stat, og for å begrense spillet om statstilskudd. Reformen har gitt kommunene større selvstendig ansvar for ressursbruken, og har i betydelig grad avvirket statens virkemidler for å påvirke sammensetningen av kommunenes tjenester. Det kan tas bedre hensyn til lokale preferanser og kostnader ved utformingen av tjenestetilbudet. Staten har imidlertid ikke lært seg å leve med det nye systemet. I forbindelse med framleggelsen av statsbudsjettet har regjeringen bidatt til å forsterke utgiftsforventningene i kommunesektoren. Det gjelder spesielt for barnehageutbyggingen og helse- og sosialtjenesten. Hvis staten vil prioritere disse områder, må den kanskje skaffe seg sterkere virkemidler?

Kommunene skal i 1989 gi bedre tilbud til de aller yngste og de eldre innenfor en samlet ramme med null realvekst. Det betyr et krav til omstilling av virksomheten. I denne situasjonen er det viktig at oppmerksomheten rettes mot kommunenes egne evner til restrukturering. En bedre avklaring av forholdet mellom det statlige og det lokale ansvarsområde vil forenkle omstillingsprosessen.

Redaktøren

Hard kur for norsk økonomi

AV
ERLING STEIGUM JR.*

Strategien for den økonomiske politikken

Regjeringens opplegg for den økonomiske politikken for 1989, slik det er beskrevet i det framlagte nasjonalbudsjettet, følger i store trekk den strategi for å rette opp ubalansen i norsk økonomi som er redegjort for i St.meld nr.4 (1987-88) «Perspektiver og reformer i den økonomiske politikken.»

Nasjonalbudsjettet og statsbudsjettet er blitt karakterisert som litt grått og kjedelig uten de store overraskelser, men hele poenget med en god strategi er at den ligger fast og ikke blir endret til stadighet, for eksempel hver høst. Det kan ikke være noe mål at hvert statsbudsjett og nasjonalbudsjett skal ha noen overraskelser på lur i den økonomiske politikken. Dette kan like gjerne være et tegn på en lite konsistent strategi fra myndighetenes side.

Etter omleggingen av den økonomiske politikken i 1986 har strategien i grove trekk gått ut på å

- 1) begrense den innenlandske bruk av varer og tjenester
- 2) begrense ressursbruken og realinvesteringene i skjermede næringer
- 3) frigjøre ressurser til konkurranseutsatte næringer utenom petroleumsvirksomhet
- 4) fremme omstillinger og produktivitetsvekst både i privat og offentlig sektor.

Nasjonalregnskapet viser at en er godt i gang med punkt 1 (se tabell 1). Innstramningen i bruken av varer og tjenester har også begynt å få virk-

ninger for ressursbruken i skjermede næringer. Skal en komme videre med punkt 3, kreves det imidlertid betydelige endringer i lønnsomhetsforholdene i norsk økonomi. Lønnsomheten av å arbeide, produsere og investere i konkurranseutsatte næringer må bli bedre på bekostning av lønnsomheten i skjermede næringer. Ved en fast valutakurs må derfor den nominelle kostnadsveksten bli tilstrekkelig lav til at lønnsomhetsmarginene i konkurranseutsatt sektor blir større. Dette betyr igjen betydelig lavere inflasjon og nominelt rentenivå enn det vi har i dag.

Strategitankegangen bak Regjeringens økonomiske politikk kunne godt ha vært sterkere framhevet og forklart i nasjonalbudsjettet. Særlig gjelder det punktene 3 og 4 ovenfor. Et problem er at den sterke satsingen i petroleumssektoren i de nærmeste årene kan komme i konflikt med punkt 3. I nasjonalbudsjettet står det lite om den forventede pris- og renteutvikling på mellomlang sikt som kunne gi klare signaler til beslutningstakere i den private sektor om at lønnsomheten vil bli bedre i konkurranseutsatt sektor. Det gis heller ikke noen sterke signaler om at dagens devalueringsforventninger i valuta- og finansmarkedene er grunnløse og rentedifferansen overfor utlandet unødvendig stor. Det er forståelig at myndighetene i de senere år har sett seg tjent med en realrenteoppgang for å bremse husholdningenes konsum og etterspørsel etter konsumkapital, men endringene i skattepolitikken og utviklingen i næringslivets realinvesteringer tilsier en realrenteutvikling mer på linje med det internasjonale rentenivå i årene framover. Jo lenger devalueringsforventningene holder seg, desto større blir de realøkonomiske kostnadene forbundet med å få eliminert den særnorske inflasjonen. Utviklingen i de senere år

Erling Steigum jr.

illustrerer at lett adgang til devalueringer er et tve-egget sverd. Hadde myndighetene kunnet binde seg til ikke å devaluere i framtiden, ville også devalueringsforventningene falt raskere bort. Trolig må det til institusjonelle endringer som øker de politiske kostnadene forbundet med devalueringer og dermed gjør en anonsert fastkurspolitikk mer troverdig.

Dagens generelle pessimisme i næringslivet kan enten tolkes som en mistro til at myndighetenes stabiliseringspolitikk vil lykkes eller som mangel på forståelse for at lønnsomhetsforholdene virkelig vil bli vridd i favør av konkurranseutsatt virksomhet. Stor usikkerhet knyttet til framtidig økonomisk politikk, liten vilje til å bære risiko og en utbredt vente-og-se holdning, vil forsinke omstillingene og veksten i konkurranseutsatt virksomhet og gjøre overgangsproblemene for norsk økonomi desto større. Tiltak som kan øke troverdigheten til myndighetenes strategi, samt klarere signaler om utviklingen i lønnsomhetsforholdene på mellomlang sikt, er derfor svært viktig.

Driftsbalansen i rask bedring

Tabell 1 gir noen nøkkeltall som viser at norsk økonomi er inne i en dramatisk snuoperasjon. Tallene for årene 1987-1989, med nullvekst i Fastlands-Norge, fall i det private konsum, lav vekst i det offentlige konsum og sviktende realinvesteringer, står i stor kontrast til den sterke vekstperioden i norsk økonomi i perioden 1973-1986 (kolonne 1).

* Erling Steigum jr. er professor i samfunnsøkonomi ved Norges Handelshøyskole.

Tabell 1: *Norsk økonomi, noen nøkkeltall¹⁾*

	Volum- vekst 1973- 86	Volumvekst pst.			
		Vekt 1986	1986- 87	1987- 88	1988- 89
BNP	4.0	100	0.9	0.7	1.8
BNP, Fastland	3.2	86.4	0.2	-0.2	-0.2
Privat konsum	3.7	54.3	-2.2	-2.5	0
Off. konsum	4.8	19.8	3.7	-0.1	0.8
Brt.invest. i fast kap.	3.3	27.5	-2.4	5.0	-5.9
Herav: Off. forvaltn.	1.9	3.1	7.7	0.1	-12.0
Petroleum	11.5	6.6	-17	7.6	7.7
Boliger	3.5	4.8	0.4	0.0	1.0
Øvrige bedr.utenom utenr. sjøfart	6.1	13	-3.2	-6.9	-9.5

¹⁾ Kolonne 1 og 2 er hentet fra NOU 1988:21. Kilde for kolonne 3-5 er St. meld. nr. 1 (1988-89). Tallene i kolonne 1 har 1986 som basisår, mens tallene i kol. 3-5 har 1987 som basisår.

Forbedringen i utenriksregnskapet har kommet overraskende hurtig. Neste år forventer Regjeringen et underskudd på driftsbalansen på kun 11 milliarder kr, hvilket er under 2 prosent av BNP. Muligens er dette noe optimistisk, det forutsetter blant annet en råoljepris på 100 kr pr fat, men oppsiktsvekkende lavt likevel. Et slikt underskudd for 1989 er både betydelig lavere enn det som ble skissert i St.meld. nr. 4 og perspektivgruppens «tilpasningsalternativ» i NOU 1988:21. Dels henger dette sammen med den internasjonale høykonjunkturen som har bidratt til bedre eksportpriser og større volumvekst i eksporten, og dels lavere importvekst som en følge av raskere innstramning i samlet innenlandsk bruk av varer og tjenester enn det som ble lagt til grunn i de to rapportene.

Norsk økonomi har altså heldigvis hatt «vinden i ryggen» fra verdensøkonomien i en kritisk fase hvor fallet i oljeprisen gjorde det nødvendig å begrense store underskudd på driftsbalansen. Og kanskje er det riktig å si at dette ikke var helt tilfeldig siden oppgangen i verdensøkonomien kan ha vært et resultat av oljeprisfallet.

Tabell 1 viser at innstramningen i privat sektor kom litt før innstramningen i offentlig konsum og realinvestering, og før inntektsreguleringsloven i 1988. Dette kan tyde på at sterke selvregulerende mekanismer for utenriksøkonomien har støttet godt opp om myndighetenes stabiliseringspolitikk og har bidratt til at den totale innstramningen i den private sektor er blitt sterkere enn det myndighetene har regnet med. Stigningen i realrenten etter skatt (som i

høy grad var påkrevet), økte utgifter til gjeldsbetjening og mer nøkterne framtidsvurderinger betyr trolig mye for utviklingen i det private konsumet og realinvesteringene i «øvrige bedrifter» etter 1986.

Spares det nok og investeres det framtidsrettet?

Tabell 1 viser at den forventede forbedringen i utenriksøkonomien neste år henger sammen med et fall i bruttoinvesteringene. Dessuten forventes det en sterk volumvekst i oljeeksporten. Sparingen i husholdningssektoren vil være uvanlig lav også neste år, men trolig høyere enn i år. I den offentlige sektor er det i første rekke realinvesteringene som går ned, mens det offentlige konsumet forventes å øke noe. Statens sparing går ytterligere ned neste år

Tabell 2: *Finanspolitikken*

	1986	1987	1988	1989
Skatter og avgifter i pst. av BNP	48.0	48.2	47.5	46.9
– overfør. til private	21.6	22.0	23.5	24.7
Netto skatte- og avgiftsinntekter (i pst. av BNP)	26.4	26.2	24.0	22.2
Statens kjøp av varer og tjenester i pst. av BNP	12.7	12.8	12.7	13.0
Realvekst i off. konsum				
– statlig		5.4	0.3	2.0
– kommunalt		2.7	-0.3	0.1
Realvekst i off. forvaltnings realinvest.				
– statlig		5.6	10.3	-1.2
– kommunalt		8.7	-5.2	-18.4
Statsforvaltningens sparing (løpende milliarder kr.)	34.5	30.8	25.2	21.3

(se tabell 2). Det er derfor fare for at nasjonalformuen utvikler seg lite gunstig også neste år.

I et mer langsiktig perspektiv er også sammensetningen av realinvesteringene bekymringsfull. Tabell 1 viser at utbyggingen av utvinningskapasiteten på kontinentalsokkelen trappes opp, boliginvesteringene ventes å øke (trolig på grunn av en sterk økning i utlån fra Husbanken på gunstige vilkår), mens andre offentlige og private realinvesteringer går markert tilbake. De mange advarsler fra flere hold om faren ved fortsatt sterk satsing på oljevirksheten, synes ennå ikke å få noen betydning for den økonomiske politikken.

Det hadde vært ønskelig at nasjonalbudsjettet i sterkere grad la et formuesperspektiv til grunn for opprettingspolitikken. Det er rimelig at en framhever den gledelige i at utenlandsgjelden vokser langsommere enn tidligere regnet med, men uten å se utviklingen i driftsbalansen i et bredere nasjonalformuesperspektiv kan en lett komme til å undervurdere de mer langsiktige problemene i norsk økonomi.

Finanspolitikken

Tabell 2 viser at de totale skatter og avgifter er beregnet å gå tilbake til 46.9 prosent av BNP i 1989, mot 48.0 prosent i 1986. Svikten i petroleums-skattene betyr her en del. Videre går overføringene til private stadig oppover, målt som andel av BNP, fra 21.6 prosent i 1986 til en beregnet

andel på hele 24.7 prosent i 1989. Dermed går netto skatte- og avgifts-inntektsandelen raskere ned enn bruttoskattetrykket, nemlig fra 26.4 prosent av BNP i 1986 til 22.2 prosent i 1989. Sagt med andre ord: Stadig mer av skattene og avgiftene går ut igjen i form av overføringer, og mindre blir igjen til å finansiere felles-goder. Med den sterke forventede realvekst i Folketrygdens utgifter på lengre sikt, vil det bli tungt å prøve å snu denne utviklingen.

Tabell 2 viser også at statens kjøp av varer og tjenester går opp fra 12.7 til 13 prosent av BNP fra 1988 til 1989, mot en liten nedgang i år. Det er særlig det statlige konsumet som bidrar til økningen neste år, mens statlige realinvesteringer er planlagt å gå litt ned, etter en betydelig vekst i år og ifjor. I kommunene er det lagt opp til fortsatt nullvekst i det kommunale konsum og en sterk nedgang i realinvesteringene. Dette betyr fortsatt meget stram kommuneøkonomi.

Den siste linjen i tabell 2 viser at statsforvaltningens sparing stadig går nedover, selv regnet i løpende kroner. I tillegg kommer at nasjonalregnskapets definisjon av sparing overvurderer statens sparing fordi nominelle netto renteinntekter (anslagsvis 15 milliarder kr. i 1989) regnes som inntekt uten korrigering for inflasjonen (se nedenfor).

Alt i alt gir tabell 2 uttrykk for en svak omlegging av finanspolitikken i mer ekspansiv retning sammenliknet med 1988. Dette inntrykket bekreftes imidlertid ikke av utviklingen i det «olje-, aktivitets- og rentekorrigerende underskuddet før lånetransaksjoner» som er illustrert på side 9 i St.meld. 1. Som prosent av BNP er dette korrigerende underskuddet omtrent uendret fra 1988 til 1989.

Den store satsingen på arbeidsmarkedstiltak og økte utlån fra statsbankene gir budsjettet et preg av lavkonjunkturbudsjett. Forslaget til bevilgninger til arbeidsmarkedstiltak i 1989 gir rom for en økning på 15 000 plasser til omlag 24 000 plasser. Ved omskolering og kvalifisering, samt effektivisering av arbeidsformidlingen regner en med å begrense arbeidsledigheten neste år. Det er positivt at en prioriterer tiltak for ungdom i alderen 16-19 år. Høy arbeidsledighet blant ungdom gir langvarige tap for samfunnet og har trolig liten effekt på lønnsdannelsen. Dilemmaet for Regjeringen blir at den uttrykte viljen til å holde arbeidsledigheten lav ved hjelp av arbeidsmarkedstiltak kan svekke incentivene til å komme fram til et moderate lønnsoppgjør som i sin tur ikke undergraver strategien for stabiliseringspolitikken. En forlengelse av lønnsreguleringen neste år vil trolig gjøre mer skade enn gagn for konkurranseutsatt sektor, og er vel uansett lite fristende politisk sett.

Statsbankenes innvilgninger er forslått øket med omlag 17 prosent fra 1988 til 1989, herav en økning i lån til boligformål i Husbanken og Landbruksbanken på omlag 25 prosent. Dermed går også rentesubsidiene en god del opp, og disse skulle vel egentlig regnes med som utgift i statsbudsjettet? Selv om «sosial boligbygging» høres ut som noe alle bør være for, er det betenkelig at en satser såpass sterkt på delvis rentesubsidiert boligbygging. Allerede i utgangspunktet er boligkonsum svært gunstig skattemessig behandlet, og denne form for fordelingspolitikk må sies å være lite treffsikker.

Det er i det hele tatt uklart hva Husbankens rolle skal være i et de-regulert kredittmarked.

Behov for bedre mål for sparing

Perspektivgruppen foreslo i sin rapport at det utarbeides mål som gir et riktigere uttrykk for den reelle sparingen og utviklingen i nasjonalformuen. Det er for eksempel viktig å ta i betraktning utviklingen i petroleumsformuen og andre naturressurser.

En korreksjon i nasjonalregnskapets sparetall som er enkelt å gjennomføre, er å inflasjonsjustere renteinntekter og renteutgifter, dvs. at en korrigerer for virkningen av inflasjonen på realverdien av fordringer og gjeld. Manglende inflasjonskorrigering fører til at nasjonalregnskapets tall overvurderer den reelle sparingen i staten (som har en økende nettofinansformue) og undervurderer husholdningenes sparing (som har en økende nominell nettogjeld). Staten forventes å ha netto renteinntekter på 15 milliarder kr i 1989, mot 10 milliarder i 1987. Tar en som et regneeksempel utgangspunkt i at 40 prosent av rentene i 1989 er kompensasjon for inflasjon, endres overskuddet før lånetransaksjoner fra 5 milliarder til et underskudd på omlag 1 milliard i 1989. Statens reelle sparing blir tilsvarende mindre. I 1987 var husholdningenes netto renteutgifter 17 milliarder (mot 7 milliarder i 1985). Regnes for eksempel 50 prosent av disse som inflasjonskompensasjon, må spareringen oppjusteres med omlag 2 prosentpoeng i 1987. Fremdeles innebærer dette urovekkende lav sparing i husholdningene.

Kommentarer til Nasjonalbudsjettet – 1989

AV
ÅDNE CAPPELEN*

Etter å ha fulgt med i medias dekning av framleggelsen av Nasjonalbudsjett 1989 og selv lest deler av meldingen, sitter jeg igjen med et inntrykk av at mange ikke synes dette var så spennende og heller ikke særlig kontroversielt. Det må være litt urovekkende for den sittende regjeringen når den nå legger opp taktikken for neste høsts valg. Lite eller ingenting i det økonomiske opplegget for 1989 lukter av valgflesk. En slik standhaftighet i gjennomføringen av den økonomiske strategi som ble skissert for et par år siden er imponerende, men dessverre tyder erfaringene fra valgene i 1965 og 1981 på at det ikke gir stor avkastning på kort sikt. Når finanspolitikken derfor baseres på et omlag uforandret skattesystem reelt sett (hva nå det betyr) og samme stramhet i finanspolitikken ifølge det aktivitets- og oljekorrigerte underskuddet, er det nesten som en mistenker regjeringen for å tro at frasen «The same procedure as every year, James.» skal bli like populær neste høst som den er på fjernsynet juletider.

Imidlertid kan reaksjonene på nasjonalbudsjettet skyldes at alle «synsere» egentlig mener at årets budsjett er preget av en nøktern tone og godt faglig arbeid, men glemmer å si det. Jeg vil nå i hvertfall si det. Nasjonalbudsjettet har to viktige funksjoner. Det skal både inneholde regjeringens politiske opplegg og informere Stortinget og allmenheten om den økonomiske utvikling som bl.a. danner grunnlaget for politikktutforming.

Det er derfor viktig at virkelighets-

beskrivelsen og politikkbeskrivelsen ikke rotes sammen i en grøt. Jeg synes dette nasjonalbudsjettet i rimelig grad oppfyller dette kravet.

Finanspolitikken

Den sittende regjering har sterk tro på at etterspørselsregulering er et ganske effektivt virkemiddel for å styre aktivitetsnivået i økonomien. I mange år har denne tilsynelatende enkle resept vært betraktet med stor skepsis blant økonomer både innen administrasjon og andre steder.

Utviklingen på 1980-tallet slik jeg tolker den, gir imidlertid solid støtte til barnelærdommen for mange makroøkonomer. I nasjonalbudsjettet for 1989 sies det rimelig klart slik jeg tolker teksten at nå har det vært drevet innstrammingspolitikk i to-tre år, etterspørselen er blitt redusert, det samme har importen og produksjonen (men som alle tradisjonelle makroøkonometriske modeller sier; importen mer enn produksjonen). Kostnaden kommer etterhvert i form av økt arbeidsløshet (til tross for fallende reallønn, akkurat slik modellene sier), og en kan ikke stramme til ytterligere uten at ledigheten kommer opp på et etter norske forhold uakseptabelt nivå. Ser en på fordelingen mellom utgiftsvekst og inntektsvekst kan det se ut som tilstramningen i stor grad har kommet gjennom økte skatter på personer og i mindre grad i form av lavere utgiftsvekst. Høy vekst i overføringer til husholdningene er kanskje den viktigste forklaringen på dette.

En slik utvikling har en kostnad på kort sikt når økte avgifter og reduserte subsidier virker prisdrivende, men de fleste forslag til innstramming har sine ulemper så noen innvending kan dette neppe sies å være.

Inntektspolitikken

Inntektspolitisk samarbeid har vært en sentral del av regjeringens

Ådne Cappelen

politikk så langt. Den formen dette samarbeidet har tatt i år med inntektsreguleringsloven, er ingen varig politikkform. Problemet er derfor hva som skal gjøres når loven oppheves til våren. Et svar er ingenting og håpe på at slakketen på arbeidsmarkedet sammen med utsikter til lavere inflasjon vil være nok til at nasjonalbudsjettets anslag på samlet lønnsvekst skal holde. Jeg tror at det stort sett vil være tilfellet i 1989. Jeg ser det som positivt at en i budsjettet er nøye med å påpeke at en har lagt opp til avgiftsøkninger og prisøkning på offentlig regulerte priser som er svært moderate i forhold til de foregående år. Dette oppfatter jeg som et element i en mer varig form for inntektspolitikk enn den som hittil har vært ført og forøvrig i motsetning til politikken på hele 1980-tallet (dvs. inklusive det katastrofale 1981-budsjettet). På samme måte som for 1988-budsjettet, er det nok noen som stiller seg tvilende til hvorvidt målet om 4 prosents prisstigning fra 1988 til 1989 vil holde. En viktig faktor er hvorvidt regjeringen har klart å fjerne devaluering forventningene og skapt tiltro til fastkurspolitikken.

Skal en dømme ut fra den rentedifferanse som finnes mellom Norge og utlandet er det ennå noe igjen her. Skjønt noe av forskjellene i renter kan skyldes at deler av næringslivet fortsatt er regulert når det gjelder adgang til utenlandsopplåning. En ytterligere liberalisering av valutareguleringen som er foreslått i budsjettet, vil vel ytterligere bidra til reduserte renter, særlig dersom de anslag for

* Ådne Cappelen er forskningssjef i Statistisk sentralbyrå.

den økonomiske utvikling som finnes i budsjettet faktisk blir realisert. Jeg tenker da først og fremst på at det med et noe mindre underskudd i utenriksøkonomien sammen med klart lavere inflasjon, vil det norske rentenivået måtte falle en god del gjennom 1989. Jeg vet ikke om dette er innarbeidet i budsjettet. Hvis ikke kan en stille seg noe tvilende til den interne konsistensen i opplegget. Når budsjettet er uklart på dette punktet, kan det tenkes at regjeringens opplegg er at en utover våren og sommeren skal kunne få flere rentenedsettelse og på den måten få til et valgkampopplegg likevel.

Noen usikre forhold ved anslagene for 1989

Etter min oppfatning er det i hovedsak tre forhold som kan komme til å velte noe av grunnlaget for politikkopplegget og anslagene for 1989. For det første kan oljeprisen bli lavere enn antatt og dermed underskuddet i utenriksøkonomien større. Imidlertid kan det motsatte også skje. Skulle oljeprisene nå OPECs norm på 18\$ og dollarkursen holde seg på om lag nåværende nivå, får vi ifølge nasjonalbudsjettet omlag balanse i utenriksøkonomen! Det er vel noe overraskende for de fleste. På nåværende tidspunkt synes vel 18\$ som lite sannsynlig, men hvem vet? I såfall vil den sittende regjeringen kunne gå til valg med balanse i utenriksøkonomen, en lavere inflasjonstakt enn noen gang før på 1980-tallet, men med en ledighet som nok vil bekymre mange. Nå er det vel ikke mange som tror på denne rosenrøde fortelling ikke minst fordi budsjettet kanskje er vel optimistisk i sitt anslag for eksporten av «andre varer». Et annet interessant trekk ved utviklingen er at Norges nettofraktinntekter er anslått til å øke fra 7-10 mrd. kr. fra 1987 til 1989. Kanskje blir utenriks sjøfart den del av K-sektoren som kommer til å ekspandere sterkest i årene framover? Hvem ville vel trodd det for to år siden? Nå er det vel urovekkelige for mange at det er «union busting» som synes å være en del av forklaringen på denne utviklingen. Dersom jeg har rett i at anslag for tradisjonell eksport er litt optimistisk vil det bidra til enda lavere vekst i etterspørselen rettet mot fastlandsøkonomien i 1989. Hvis investeringene også synker mer enn antatt og vi

ikke får en økning i konsumet gjennom 1989 slik at anslaget på nullvekst holder, vil konjunkturedgangen forsterkes ytterligere.

Dette vil øke kravet om motkonjunkturpolitikk for å unngå at ledigheten blir svært høy neste vinter. Selv om det altså er tenkelig at nesten alt kan bli såre vel neste år, kan utviklingen like gjerne føre til både større ledighet og større underskudd i utenriksøkonomien.

Hva må gjøres?

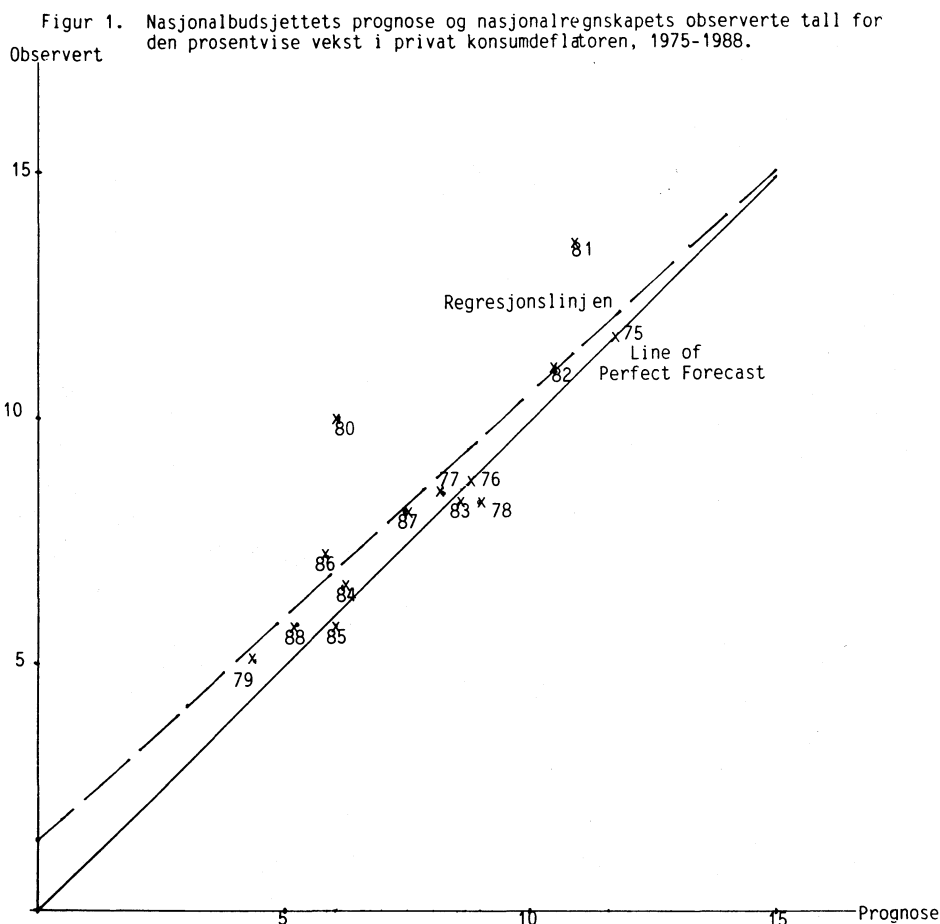
Hvis en nå mener at linjen med stram finanspolitikk og inntektsregulering har nådd en grense, og utenriksøkonomien ikke løser seg ved utlandets hjelp, hvilken politikk skal en nå bedrive for å få til en større K-sektor? Om dette står det lite i nasjonalbudsjettet, jfr. kap. 1.4.6, hvor en stort sett nøyer seg med å henvise til det kommende langtidsprogram. Mange har pekt på de store næringsoverføringene som et område i den økonomiske politikken det må gjøres noe med. Nå kan en kanskje hevde at det gjøres en del allerede. En del statsbedrifter legges ned, antall bruk i jordbruket blir redusert med et par prosent i året, noe som på mellomlang sikt vil kunne få betydelige virkninger for overføringene uten egent-

lig noen politikkendring som vil kunne virke støtende på enkelte velgergrupper eller alliansepartnere.

Når nasjonalbudsjettet er såpass fattig på tilbudssidetiltak for å bruke et moteord, kan det kanskje være en indikasjon på at vi står overfor et valgbudsjett likevel? I løpet av dette året har vi fått et par offentlige utredninger som behandler mulige strategier for den økonomiske politikken. Det viktigste budskapet disse analysene gir er vel at det ikke finnes enkle og slagkraftige politikk som løser de fleste problemer. Skal en få til noe er det også nødvendig å trække mange på tærne i lang tid ifølge utredningene. Det er derfor ikke overraskende at lite fra disse har vunnet innpass i Nasjonalbudsjett 1989.

Nærmere om prisprognosen for 1989

Som nevnt ovenfor stiller mange seg litt tvilende til den pris- og lønnsprognosen som er presentert i nasjonalbudsjettet. Erfaringsmessig er det et visst grunnlag for en slik skepsis. Det har vært en viss tendens til at prisstigningen har vært underestimert i nasjonalbudsjettene siden 1975 som er det første året vi kan foreta sammenlikning mellom faktisk og predikert inflasjon, jfr. figur 1.

Med utgangspunkt i historiske tall for observert inflasjonstakt iflg. privat konsumdeflatoren i nasjonalregnskapet og prognose iflg. de årlige nasjonalbudsjettene, kan vi estimere en enkel lineær sammenheng mellom disse to størrelsene. Denne lineære sammenhengen er plottet inn på figuren over og estimatene er (variablene i %):

$$\text{Obs} = 1.39 + 0.92 \cdot \text{Prog} \\ (1.42) (0.17) \\ R^2 = 0.72, DW = 1.21 \\ \text{Est.per: 1975-87}$$

hvor de estimerte standardavvikene står i parentes under estimatene. Som vi ser er ikke konstantleddet signifikant forskjellig fra null og stigningskoeffisienten forskjellig fra en ved enkle t-tester. Mer interessant er det hvorvidt vi kan forkaste hypotesen om at både konstantleddet er

null og stigningskoeffisienten er en samtidig. En F-test viser at vi ikke kan forkaste hypotesen om at så er tilfelle og gir derfor som konklusjon at en ikke kan forkaste en hypotese om at nasjonalbudsjettets prisprognoser er forventningsrette. Likevel kan den enkle sammenhengen som er presentert ovenfor brukes for å lage en bedre prisprognose enn nasjonalbudsjettets prisprognose var 5.2% gir formelen ovenfor 6.2% som nok ganske sikkert innebærer en overestimering med 0.4%, men neppe bommer absolutt mer enn Nasjonalbudsjett 1988. For 1989 gir formelen et punktanslag på 5.0% gitt budsjettets prognose på 4.0%.

Hva skal en med så enkle modeller som denne? For det første er de billige å lage. En behøver ikke gå til innkjøp av dyre konsulenttjenester

når en selv kan gjøre jobben. En trenger heller ingen god makroøkonomisk innsikt. Finansdepartementets stab gjør jobben gratis på dette feltet og det er ikke grunn til å tro at det finnes mer anvendt makroøkonomisk informasjon andre steder, ihvertfall ikke gratis. Dessuten gir denne modellen ubetingede prognoser. Vi kjenner nasjonalbudsjettets prognose med full sikkerhet, og vi kan om vi vil beregne konfidensintervaller for inflasjonstakten på en enkel måte og nesten gratis hvis en sammenlikner med de tusenvis av kroner det koster å foreta stokastiske simuleringer på en rimelig stor makroøkonometrisk modell for å kunne beregne usikkerhet. Derfor kan nasjonalbudsjettet aldri bli grått og kjedelig for den som søker informasjon og kan anvende den på en systematisk måte.

Nasjonalbudsjettet for 1989 – En kommentar

Nils Terje Furunes

AV
NILS TERJE FURUNES*

Hovedoppgaven i den økonomiske politikken nå er å rette opp den langsiktige ubalansen i økonomien, som består i at vi disponerer mer varer og tjenester enn vi produserer. Strammes det imidlertid for hardt og for fort til for å gjenopprette balansen, risikerer vi unødige velferdstap på grunn av at næringsvirksomhet som har livets rett når økonomien er kommet i bedre balanse, blir lagt ned, samtidig med at vi får en unødig sterk

økning i arbeidsløsheten. Bedømt ut fra disse to hensyn inneholder nasjonalbudsjettet for neste år både positive og negative elementer. Det kan virke fornuftig å begrense reduksjonen i innenlandsk etterspørsel til 1% fra 1988 til 1989, slik regjeringen har lagt opp til. Jeg er likeledes enig i at man ikke legger opp til en ytterligere reduksjon i det private konsum fra 1988 til 1989. Etter konsumfesten i 1985 og 1986 er det private forbruk redusert med nærmere 5% i volum, og omstillingstakten i deler av næringslivet, f.eks. varehandelen og restaurantnæringen, er nå så høy at det antakelig er like mye å tape som å vinne på å stramme grepet ytterligere i denne del av økonomien.

Det er svært skuffende at regjeringen legger opp til en fortsatt reell vekst i offentlige utgifter og offentlige konsum, på tross av at 1989 blir det fjerde år på rad med nedgang i disponibel realinntekt for Norge. Det kan nevnes at dersom regjeringens opplegg slår til, vil den årlige volumvekstrate i perioden med negativ utvikling i disponibel realinntekt for Norge (1986-1989) være 4% i offentlig konsum mot 0,2% i privat konsum. Går man ett år lenger tilbake, og tar med det store hoppet i privat konsum i 1985, blir tallene 2,4% årlig vekstrate i offentlig konsum, mot 2% årlig vekstrate i privat konsum. Tallene ovenfor tyder på at det er langt lettere å skjære ned på det private konsum enn på

* Nils Terje Furunes er adm.dirktør i Finansieringsselskapenes Forening.

offentlige utgifter og konsum. Dette skyldes i høy grad at de offentlige utgiftene for fremtidige år i stor utstrekning er fastlagt ut fra tidligere vedtak, og at politikerne i hovedsak hittil har manglet mot til å gå løs på de omfattende overføringsordningene. I den forbindelse er det interessant å observere at de automatiske overføringsordningene fra staten gir en sterk vekst i kommunenes inntekter fra 1988 til 1989. Det meste av realveksten har man imidlertid dratt inn igjen ved å øke kommunenes bidrag til folketrygden. Det er imidlertid ikke alltid det er så enkelt å nøytralisere virkningen av uheldige konsekvenser av tidligere vedtak.

I nasjonalbudsjettokumentet gjøres det et nummer av at underskuddet på driftsbalansen (eks. nettoeksport av eldre skip og import av nye skip) går ned fra 41 mrd. kroner i 1986 til 11 mrd. kroner i 1989. Her må man imidlertid ikke glede seg for tidlig. Det meste av bedringen i utenriksøkonomien kan forklares ved et markert fall i realinvesteringene. Å foreta balansetilpasningen i økonomien ved i første rekke å skjære ned på anskaffelsene av nytt produksjonsutstyr må sies å være en lite fremtidsrettet politikk.

Det bør også nevnes at dersom oljeprisen pr. fat neste år i gjennomsnitt blir 80 kroner, slik den nå er, i stedet for 100 som regjeringen har forutsatt, vil underskuddet i utenriksøkonomien kunne bli 20 mrd. kroner i

stedet for 11. I tillegg bør det bemerkes at oljeinntektene ikke er inntekter i vanlig forstand, men bruk av nasjonalformuen.

Det mest slående med det penge- og kredittpolitiske opplegget er at det legges opp til en vekst i statsbankenes innvilgningsrammer på 16,9% nominelt. Boligrammene foreslås økt med hele 24,8%. Økningen i statsbankrammene er i hvert fall av tre grunner uheldig og skuffende. For det første representerer utvidelsen av lånerammen et ekspansivt element, som er dårlig tilpasset den nåværende økonomiske situasjon. For det andre kommer storparten av lånene til utbetaling i 1990 og 1991, og representerer dermed økte bindinger i den økonomiske politikken i flere år fremover. Den tredje grunnen er at det dreier seg om subsidierte lån, som i mange tilfeller har en svært diskutabel sosial profil. Dette gjelder ikke minst husbanklånene. Rente støtten gjennom statsbankene anslås å øke fra 3,2 mrd. kroner i inneværende år til nærmere 3,9 mrd. kroner i 1989.

Selv om regjeringen forsøker å begrense subsidieringen ved å foreslå det laveste trinnet i husbankrenten fjernet, vil dette først få betydelig effekt om noen år. Mange har vel i friskt minne at topprenten i Husbanken fra 1. juli i år ble senket med 1 prosent-enhet, til 11%, med en kraftig økning av rentestøtten til følge. Siden topprenten først påløper fra og med det

sjette året etter låneutbetaling, bør det være klart for de fleste at denne rentesubsidieringen har helt marginal betydning for boligbyggingen, men i første rekke virker som en subsidiering av det private konsum i hele lånets resterende løpetid.

Alt i alt må det kunne konstateres at det finanspolitiske opplegget, inklusive utlånene fra statsbankene, er blitt for ekspansivt, og at den private del av økonomien, særlig investeringene i bedriftene, må bære en altfor stor del av byrdene ved innstrammingen. At industriproduksjonen anslås å gå ned med 1/4% i 1988 for så å holde seg uendret i 1989, er en god indikasjon på at mye står igjen i omstillingsarbeidet.

Det er allerede klart at forutsetningen om 5% lønnsvekst for 1988 vil sprekke med om lag 1,5 prosentenheter, og prisanslaget på 4% for neste år er optimistisk. Med det økonomiske opplegg som nå er lagt på bordet, er det små utsikter til rentereduksjon i det nærmeste halvåret. Dette er beklagelig, fordi den høye renten er en vesentlig årsak til de problemer store deler av næringslivet nå har, og dermed til de store tapene i finansinstitusjonene. Det høye rentenivået er samtidig en hovedgrunn til at nyinvesteringene uteblir.

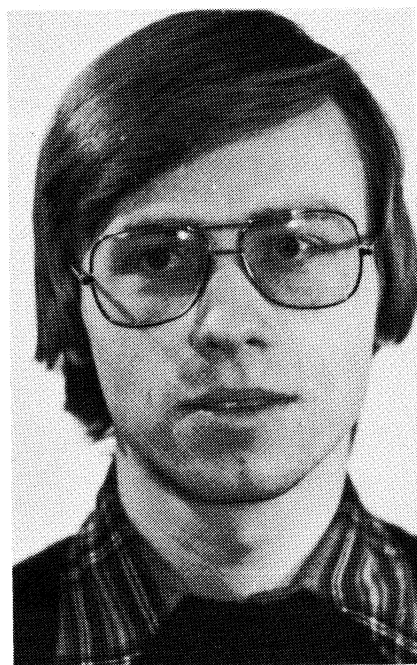
Alt i alt må det kunne konstateres at det økonomisk forsvarlige nok en gang har tapt for det politisk ønskelige.

Penge- og kreditt-politikken

AV
JAN TORE KLOVLAND*

På den finansielle siden er det ikke mange nyheter i budsjettet. Den mest iøynefallende er nok den utvidede adgangen til valutafinansiering. Restriksjonene på private bedrifters langsiktige valutalån oppheves, og

det gis adgang til valutafinansiering også for skjermede næringer. Fortsatt gjenstår imidlertid en rekke valutareguleringsbestemmelser, blant annet restriksjoner på foretakenes adgang til å oppta kortsiktige banklån i valuta og til å terminsikre valutafordringer og valutagjeld, samt en meget begrenset adgang for utlendinger til å kjøpe norske obligasjoner. Den foreslåtte endringen er derfor bare et skritt på veien mot et system med frie kapitalbevegelser.

Jan Tore Klovland

* Jan Tore Klovland er professor i samfunnsøkonomi ved Norges Handelshøyskole.

Mange vil nok mene at det kun er et tidsspørsmål når de gjenværende reguleringer (som ikke er nødvendige for skattemessig kontroll) blir opphevet. Trenden i andre europeiske land går klart i retning av ytterligere liberalisering. Internasjonale finansmarkeder viser stor kreativitet når det gjelder å skape instrumenter som omgår de til enhver tid gjeldende reguleringsbestemmelser. For eksempel har utlendinger et substitutt til kronedenominerte obligasjoner i form av kjøp av norske kroner på termin, hvor det har blitt utviklet et visst marked også for langsiktige kontrakter. Det kan her være grunn til å minne om hva som har skjedd på det innenlandske kredittmarkedet de siste årene. Det ble bygget opp et omfattende sett med direkte reguleringsbestemmelser som gjorde at markedets kreativitet når det gjaldt å skape nye veier for kreditten nådde uante høyder – David Humes bilde av hvordan pengene finner sin vei til realøkonomien gjennom 'the hundred canals' ble mer virkelighetsnært enn noensinne. Når så dereguleringen kom, ble vårflommen kraftig og ukontrollert og ingen visste hvilke løp den ville følge. Lærdommen av dette for valutareguleringen må være at regjeringen ikke venter for lenge med å foreta de nødvendige dereguleringer. Spesielt har utlendingers adgang til det norske obligasjonsmarkedet vært i fokus i den senere tid, men her er det ikke noe nytt i budsjettet. Med et relativt betydelig drifts-

balanseunderskudd i uoverskuelig fremtid må det være all grunn til å vurdere hvor lenge denne kilden til langsiktig kapitalinngang skal være stengt.

I et lengre perspektiv er dette budsjettet kanskje mer betydningsfullt på det penge- og kredittpolitiske området enn det kan synes ved første øyekast. Det bekrefter nemlig at kredittbudsjettet – dette papphus med de mange og håpløst trange rom – er brent på bålet. Regjeringen har innsett at renten er altfor viktig til å overlates til næringslivslobbyister, forbrukeraktivister eller spontane folkeaksjoner og har naturligvis måttet tåle mye kjeft for det. I likhet med de fleste andre land med et relativt velutviklet pengemarked har vi dermed omsider en mulighet til å føre en effektiv pengepolitikk ved hjelp av generelle virkemidler. Regjeringen kan med en viss rett peke på at uten denne omleggingen hadde det vært meget vanskelig å holde en stabil kronekurs og knekke spekulasjonsøkonomien. Et tankekors er det imidlertid at renten både skal brukes til å styre valutakursen og samtidig til å utforme en kredittpolitikk som er forenlig med målene for innenlandsk etterspørsel etter varer og tjenester. Ett virkemiddel og to målsettinger er ambisiøst, for å si det mildt, og det er ikke vanskelig å forestille seg at det snart kan oppstå en situasjon hvor målene ikke kan forenes hvis realetterspørselen fortsetter å falle. På et tidspunkt må regjeringen antagelig

foreta et valg hvorvidt pengepolitikken skal rettes mot ekstern eller intern balanse. Vår barnelærdom sier oss at under faste valutakurser bør pengepolitikken tjene ekstern balanse og finanspolitikken rettes inn mot intern balanse. På mange måter hadde det vært en fordel om dette valget hadde blitt gjort klart for aktørene i valutamarkedet. For at vår valutakurs skal holdes på nåværende nivå kreves det at vår pengemarkedsrente er lik det utenlandske rentenivå pluss summen av den forventede depresieringsrate og en eventuell risikopremie. Så lenge det er usikkerhet med hensyn til hvor sterk myndighetenes vilje er til å forsvare kronekursen, må vi regne med at denne risikopremien er positiv. Det gjør at det kortsiktige rentenivået nå blir høyere enn i en situasjon hvor London og Frankfurt kunne bygge på klarere retningslinjer for vår penge- og valutapolitikk. Vanskeligheten med dette ligger selvsagt i at finanspolitikken da må spille en mer aktiv rolle som konjunkturgulerende faktor. I dagens situasjon, hvor ethvert finanspolitisk tiltak av betydning må tilfredsstille tredoble krav til ortodoksi med hensyn til inntektsfordeling, distriktspolitikk og edruelighet, kan man jo tvile på om dette virkelig lar seg gjennomføre. Men – som politikerne har lært seg å si – det er ikke snakk om vi har råd til dette eller ikke, vi har ikke råd til å la være.

Adresseendring

Har du flyttet eller skiftet jobb? Husk å melde fra til foreningen pr. brev eller telefon (02) 17 00 35.

Abonnement

Abonnement løper til oppsigelse foreligger.

Budsjettforslaget for 1989

Hestekur eller valgflesk?

AV
ROLF JENS BRUNSTAD*

Dette budsjettet er ikke noe typisk valgkampbudsjett. Her finnes det ingen nye reformer, bortsett fra en senking av pensjonsalderen til 66 år og en økning av svangerskapspermisjonen til 24 uker. Men dette var en oppfølging av inntektsoppgjøret i 1988.

Allikevel har jeg en følelse av at det ville ha vært strammet hardere til om det ikke hadde vært valg i 1989.

Stor usikkerhet

Utviklingen av driftsbalansen overfor utlandet beskrives som forholdsvis gunstig, med bedre resultat enn ventet i 1988 og antatt ytterligere forbedring i 1989 til -14 milliarder. Usikkerheten i dette er etter min mening ikke tilstrekkelig understreket. Forbedringen på driftsbalansen skyldes både redusert import og økt eksport. At importen går ned er naturlig på bakgrunn av den sterke oppbremsingen av innenlandsk etterspørsel, mens det ennå ikke har skjedd noen forbedring av konkurranseevnen som skulle tilsi en så sterk eksportvekst. Når det gjelder konkurranseevnen har utviklingen hittil ikke kommet lenger enn til å bremse opp en ugunstig trend, man har ennå ikke snudd den.

To forhold maner til forsiktighet:

1. Oljeprisen

Et fall i oljeprisen på 10 kr. pr. fat vil føre til en svekkelse av driftsbalansen

med 4,75 milliarder. Pr. i dag er oljeprisen 20 kroner lavere enn de 100 kr. pr. fat som er lagt til grunn for budsjettet. Dersom oljeprisen ikke skulle stige igjen i 1989, vil dette gi en svekkelse av driftsregnskapet med 9,5 milliarder. (Noe av dette kan selvsagt tas igjen ved å øke utvinningen opp til kapasitetsgrensen).

2. Metallprisene

Det gunstige resultatet på driftsbalansen for 1988 skyldes i stor utstrekning vekst i tradisjonell vareeksport og halvparten av denne veksten skyldes økte priser og halvparten av prisøkningen skyldes økning i metallprisene. Jeg vet ikke hvilke anslag på metallprisen som ligger til grunn for 1989-anslaget men det er god grunn til å tro at metallprisene vil synke igjen.

Poenget er at en mindre gunstig oljeprisutvikling og metallprisutvikling enn det som er forutsatt fort kan gi en vesentlig svekkelse av driftsbalansen i forhold til det som er budsjettet.

Verbal miljøverniver

Det ser ut til at regjeringens valgkampsak nr. 1 er miljøvern. Her står det mye gildt i gul bok. Men bortsett fra en økning i miljøverndepartementets budsjett som prosentvis er stor, men absolutt sett er beskjeden, gir dette seg få konkrete utslag i budsjettet. Regjeringen er blant mye annet verbalt opptatt av den såkalte drivhuseffekten, og vurderer å sette mål for hvor store utslipp vi skal tillate fra fossile brenslere i Norge. Men denne omsorg reflekteres ikke i avgifts- og takstpolitikken. De største utslip-

Rolf Brunstad

pene kommer fra privatbilismen. Her gir avgifts- og takstpolitikken perverse signaler. Bensinavgiften skal i gjennomsnitt øke mindre enn konsumprisindeksen, noen som sammen med stagnerende (eller fallende) oljepris, helt klart vil gi fallende realpris på bensin. Samtidig som takstene i kollektivtrafikken skal følge prisstigningen, slik at vi alt i alt vil få en vridning i de relative priser som favoriserer bruk av privatbil.

På stedet hvil i næringspolitikken

Det som først og fremst forbauser meg er hvor lite det i det hele tatt står om næringspolitikken i nasjonalbudsjettet. På bakgrunn av de signalene om omlegging av næringspolitikken som kom i den såkalte Perspektivmeldingen (st. meld. 4, 1987-88, som riktignok ennå ikke har vært behandlet av Stortinget), og etter framlegget av Steigum-utvalgets innstilling i sommer, hadde en kanskje ventet noen konkrete utslag i årets budsjett. Men avsnittet om nærings- og strukturpolitikken inneholder ingen konkrete tegn til omlegging av næringspolitikken.

Regjeringen har foretatt en ny beregning av statsstøtten til næringslivet. Den skiller seg fra tidligere beregninger ved at den er mer fullstendig med hensyn til å få med all direkte støtte, og periodiseringen av enkelte støtteformer er endret. Endringene er imidlertid svært små og det samme bilde opprettholdes. Derimot

* Rolf Brunstad er førsteamanuensis i samfunnsøkonomi ved Norges Handelshøyskole.

er det ikke gjort noe forsøk på å inkludere de former for indirekte støtte, f.eks. skjermingsstøtte, som er av vesentlig betydning.

I perspektivmeldingen ble det signalisert nedtrapping av næringsspesifikk støtte og overgang til generelle støtteformer. Det eneste regjeringen gjør i nasjonalbudsjettet er igjen å påpeke hva den gjorde i fjor, nemlig å oppheve den såkalte refusjonsordningen til skipsbyggingsindustrien, mens årets bidrag synes å begrense seg til å ta vekk el.avgiftsreduksjonene til ferrolegeringsindustrien og annen kraftkrevende industri. Denne reformen presenteres under overskriften «et bedre funksjonerende kraftmarked». I forhold til denne ambisiøse overskriften, virker de foreslåtte endringer som mindre enn en dråpe i Stillehavet. Dessuten synes bakgrunnen snarere å være de høye metallprisene enn et ønske om å fremme en mer effektiv næringspolitikk.

Ikke et ord sies om støtten til primærnæringene som i 1987 utgjorde 71% av samlet statlig næringsstøtte på 18 milliarder. Er det hensynet til et

samarbeid med Senterpartiet som lurer i bakgrunnen? (Som en parentes finner jeg det dessuten sært at det i tabellen over statlig næringsstøtte i kapittel 1.2 ikke er medregnet forbrukersubsidiene i den samlede støtte til jordbruket, til tross for at det i vedlegg 1 helt korrekt sies at det ikke er noe prinsipielt skille mellom prisstøtte over jordbruksavtalen, som er med i beregningene, og forbrukersubsidiene.)

Arbeidsmarkedspolitikken: Hele folket i omskolering

I følge budsjettet skal det tas et krafttak mot arbeidsledigheten. Bevilgninger for arbeidsmarkedstiltak foreslås øket med 1.3 milliarder, hvorav 1 milliard holdes som beredskapsbudsjett.

Det ser ut som om regjeringen planlegger å konsentrere innsatsen nesten utelukkende om kvalifiserings tiltak: arbeidsmarkedssopplæring ved AMO-sentrene, organisering av kurs i de videregående skolars lokaler (på kveldstid?) og kjøp av plasser fra private opplæringsinstitusjoner.

Man aner her et behov for å distan-

sere seg fra den forrige regjeringens såkalte Rettedalspakker, ved at det eksplisitt sies at det ikke vil være aktuelt å satse på tiltak innen kommunesektoren.

Alt i alt virker som tiltakene er for sterkt konsentrert om opplæring. Jeg er i tvil om det er fornuftig å trappe opplæringstiltakene alt for fort opp. Skal opplæring være vellykket trenge det grundige forberedelser, noe som tilsier at rask økning i arbeidsledigheten i første omgang også må møtes med andre tiltak. Her kan enkeltarbeidsplasser i kommunal, statlig og også privat virksomhet, komme inn som et fleksibelt og billig virkemiddel.

Regjeringen varsler også opptrapping av såkalt bedriftsintern opplæring. I en tid hvor behovet for strukturendringer understrekes, er jeg mer enn skeptisk til dette virkemiddelet. Tidligere forsøk med denne type virkemidler f.eks. under den såkalte motkonjunkturpolitikken i slutten av 70-årene har vist seg å virke strukturkonserverende og har lett utviklet seg til skjult næringsstøtte.

Medlemskap i SF

Tenker du på å melde deg inn i Sosialøkonomenes Forening?

Be om informasjon i sekretariatet, telefon (02) 17 00 35.

Inntektsdannelsen i Norge

AV
STEINAR STRØM*

1. Innledning

Ved kongelig resolusjon av 21.11. 1986 ble en forskergruppe bestående av professor Steinar Strøm, Universitetet i Oslo, forsker Nils Martin Stølen, Statistisk sentralbyrå og forsker Herge Torp, Institutt for Samfunnsforskning oppnevnt til å utrede inntektsdannelsen i Norge. Samtidig ble det oppnevnt et råd som skulle bistå forskergruppen i dens arbeid.

Utredningen ble avgitt 11. juli i år og er trykt i NOU-serien (NOU 1988:24).

Mandatet for utredningen var det følgende:

«Utredningen bør bidra med materiale som gir organisasjonene og Regjeringen felles kunnskapsgrunnlag for eventuelle forbedringer av systemet. Utredningsgruppen bør som ledd i analysen vurdere konkrete forslag om endringer i systemet for inntektsdannelsen slik at det best mulig understøtter en økonomisk politikk for full sysselsetting og rettferdig fordeling av inntekt.

En bør også vurdere om den statistikk som foreligger gir en tilstrekkelig oversikt over inntektsutviklingen eller om det er behov for ny statistikk.»

Vi ble altså bedt om å utrede inntektsdannelsen og ikke bare lønnsdannelsen. Store deler av utredningen omfatter likevel lønnsdannelsen. Det er flere grunner til dette.

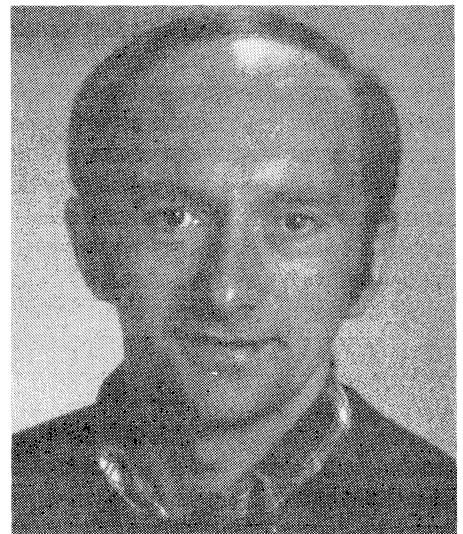
For det første utgjør lønnsinntekter en stor andel av landets samlede inntekter. For det andre er lønnskostnader en hovedpost i mange bedrifers kostnader. For det tredje har det i den senere tid kommet mye ny og interessant teori på feltet lønnsdannelse.

* Steinar Strøm er professor ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo.

I forhold til tidligere utredninger o.l. om inntektsdannelsen inneholder utredningen vår eventuelt følgende nye bidrag:

1. En oppdatert beskrivelse av inntektsutviklingen i Norge fra 1970 til 1987 (institusjonell og funksjonell inntektsfordeling).
2. En detaljert analyse av selvangivelsesdata for årene 1973, 1979, 1982 og 1985 med anslag på ulikheten i fordelingen av inntekt før og etter skatt.
3. En detaljert analyse av utviklingen i relative timelønninger.
4. Kalendarisk presentasjon av institusjonelle forhold ved tariffoppgjørene fra 1961 og frem til og med 1986.
5. En oversikt over nyere teorier for lønnsdannelsen, spesielt for markeder med organisasjoner på den ene eller begge sider i markedet.
6. Anslag på sammenhengen mellom timelønnsvekst på den ene side og arbeidsledighet, utviklingen i produktivitet og verdensmarkedspris m.m. på den annen side. Anslagene er gjort for industri samlet og på sektornivå. Disse estimerte, dynamiske sammenhengene er blitt benyttet i makromodellen MODAG til å analysere virkningene over tid av ulike former for økonomisk-politiske endringer.

Ved siden av disse bidragene gir vi en avgrensning av inntektspolitikk i forhold til allokerings-, fordelings- og stabiliseringspolitikk. Dessuten gir vi en oppdatert tolkning av hovedkurs-teorien for utviklingen i priser og lønninger i en liten åpen økonomi. Denne teorien ble første gang lansert av det såkalte Aukrust-utvalget i en utredning fra 1966. Vår tolkning av hovedkursen legger vekt på at norske produsenter deltar i markeder preget av monopolistisk konkurranse. Aktørene er prissettere og setter

Steinar Strøm

priser ut fra maksimal profitt, gitt markedets etterspørselskurve(r) og konkurransepriser. Det innebærer at norske produsenters priser vil avhenge av egne kostnader og verdensmarkedets priser. En sentral påstand i hovedkursteorien sier at lønnsveksten i konkurranseutsatt virksomhet er lik summen av veksten i produktivitet og pris. Det er i den forbindelse viktig å benytte verdensmarkedspris og ikke den pris som norske produsenter setter. Den siste er endogen og avhengig av innenlandske kostnader spesielt lønnskostnader.

Deler av utredningen vår omhandler også analyser av avvik fra hovedkursen. Spesielt har vi sett på hvordan et stramt arbeidsmarked kan gi en lønnsvekst utover utviklingen i produktivitet og verdensmarkedspriser. Den kritiske ledigheten som gir hovedkursen, har vi kalt hovedkursledigheten. Denne kritiske ledigheten er estimert til å ligge i intervallet 2,5–3,0 prosent. I estimeringen av denne har vi benyttet en hyperbelformet sammenheng mellom lønnsvekst og ledighet og hvor lønnsveksten går mot et nedre gulv (-2 prosent) når ledigheten går mot «uendelig». Denne spesifikasjonen er bedre enn de lineære sammenhengene som ofte er blitt benyttet tidligere. Over tid har disse blitt flatere og flatere og skjæringspunktet mellom abscisse-aksen og lønnsvekstkurven har derfor stadig flyttet seg utover. Dette er blitt tolket som at hovedkursledigheten (eller NAIRU) har flyttet seg oppover og etter den faktiske ledigheten («hysteresis»). Noe slikt kan ikke utelukkes, men stadig reestimering av

lineære relasjoner kan ha gitt villedende svar.

I fortsettelsen skal vi presentere noen av de viktigste resultatene. For andre resultater og for de anbefalinger vi har kommet med, vises det til selve utredningen.

En sammenheng mellom lønnsvekst og arbeidsledighet innebærer at en forbigående oppgang i ledigheten gir en momentan negativ virkning på lønnsveksten og en varig negativ virkning på lønnsnivået. Det siste kan virke utilfredsstillende og vi har derfor trukket inn et såkalt feilkorrigeringsledd i lønnsvekstrelasjonen. Dette leddet sørger for at lønnsnivået gradvis blir bragt tilbake til den opprinnelige banen for lønnsnivået etter at forstyrrelsen fra den forbigående oppgangen i ledigheten er opphørt. Estimeringen ga imidlertid ingen statistisk sikker forklaringskraft til dette feilkorrigeringsleddet og vi har derfor ikke med et slikt ledd i de lønnsvekstrelasjoner som er inkludert i makromodellen MODAG. Men det betyr *ikke* at lønnsnivået *ikke* blir bragt tilbake til en (likevekts-)bane etter en forbigående forstyrrelse. Glidningen tilbake blir imidlertid besørget av modellens totale mekanismer og ikke gjennom lønnsvekstrelasjonene alene.

2. Inntektsutviklingen 1970–1987 i hoveddrag

I denne perioden har det vært en klar vekst i landets disponible realinntekt, men utviklingen fra år til år har vært preget av store svingninger. Dette har spesielt gjort seg gjeldende etter at oljen kom inn i norsk økonomi på 70-tallet. Oljeprishoppet i 1980 var således den viktigste årsaken til at landets disponible realinntekt økte med i alt 10,6 prosent det året.

Etter en svak utvikling i 1981 og 1982 bidro den sterke veksten i innenlandsk produksjon sammen med vekst i oljeproduksjonen, til en klar økning i landets disponible realinntekt i årene 1983 til 1985. Den innenlandske produksjonsveksten ga også et positivt bidrag i 1986, men dette ble motvirket av det sterke oljeprisfallet som bidro til at landets disponible realinntekt falt med hele 5,1 prosent. En fortsatt svekkelse av oljeprisene sammen med en svak utvikling i innenlandsk produksjon bidro til at inntektene falt med ytterligere 1,3 prosent i 1987.

Fallet i oljeprisene sammen med den sterke veksten i innenlandsk etterspørsel førte til at et overskudd på driftsregnskapet overfor utlandet, eksklusive nettoeksport av skip; på 19,4 milliarder kroner i 1985 falt til et underskudd på 42,2 milliarder kroner i 1986. Underskuddet i utenriksøkonomien, eksklusive nettoeksport av skip, avtok til 33,6 milliarder i 1987.

Lønn utgjør den viktigste komponenten av husholdningenes inntekter. Den overveiende delen av veksten i utbetalt lønn som har funnet sted etter 1970 kan tilskrives timelønnsveksten. Veksten i timelønningene var spesielt sterk midt på 70-tallet. Både reallønnen pr. time og den realdisponible inntekten pr. år viste en klar vekst for lønnsinntakerne fra 1970 til 1977. Lønnsveksten avtok merkbart i 1978 og 1979 som en følge av lønns- og prisstoppen, men tiltok igjen på begynnelsen av 1980-tallet. På grunn av en sterk prisvekst i perioden var imidlertid realinntekten pr. år, og før skatt, ikke høyere i 1984 enn i 1977.

Timelønnsveksten i 1986 og 1987 ble relativt sterk til tross for oljeprisfallet og forverringen i utenriksøkonomien, og tiltok til og med i 1987 på grunn av arbeidstidsforkortelsen. Reallønnen vokste i disse to årene, og sammen med rekordartet sysselsettingsvekst har timelønnsveksten gitt et positivt bidrag til utviklingen i husholdningenes disponible realinntekter i alle år fra og med 1984. På grunn av dette økte også husholdningenes disponible realinntekter i 1986 og 1987 til tross for at landets disponible realinntekter gikk klart tilbake.

Veksten i husholdningenes disponible realinntekter var en medvirkende årsak til den sterke veksten i privatkonsum i 1985 og 1986. En samlet vekst på hele 16,2 prosent over de to årene kan imidlertid ikke forklares med inntektsutviklingen alene. Liberaliseringen av kredittmarkedet fra og med 1984 sammen med fradragsrett for renteutgifter ved skattefinansiering og sterke inntektsforventninger i 1984–1985 har bidratt til at en vesentlig del av konsumveksten er lånefinansiert. Det gjenspeiler seg i en kraftig økning i realverdien av husholdningenes gjeld fra og med 1984.

Økt gjeld og høyere rentesatser har ført til en kraftig økning i husholdningenes rentebyrde. Pensjonistene betraktet som gruppe er nettoford-

ringshavere og har dratt fordel av den sterke renteøkningen.

Økningen i utlånsrentene (som husholdningene står overfor) har jevnt over vært noe sterkere enn innskuddsrenten hele perioden sett under ett. Som en følge av dette har finansinstitusjonene økt sin andel av landets disponible inntekter. Et unntak fra dette var 1984 og 1985, men i de to siste årene har veksten vært så kraftig at andelen i 1987 var mer enn dobbelt så høy som i 1975.

Offentlig forvaltnings andel av landets disponible inntekter økte siste halvdel av 70-tallet til 1985, fra om lag 32 til 36,5 prosent. Mye av dette kan tilskrives skatt på oljevirksomheten, og med oljeprisfallet i 1986 falt andelen tilbake til nivået fra slutten av 70-tallet.

Utviklingen i oljeskatten har også påvirket de samlede skatters andel av BNP. På begynnelsen av 1970-tallet var det imidlertid en skjerping av den direkte personbeskatningen og en økning i arbeidsgiveravgiften til folketrygden som bidro mest til en merkbar økning i denne andelen. De indirekte skatters andel av BNP har holdt seg noenlunde konstant rundt 18 prosent. Den samlede andel nådde en topp på 50,6 prosent i 1980. Blant annet på grunn av oljeprisfallet var den kommet under 48 prosent i 1987.

De direkte skatter og trygdepremier for lønnsinntakerne har stort sett holdt seg rundt 26 prosent av bruttoinntekten i hele perioden 1970–1987. For personlige næringsdrivende derimot har skatteprosenten falt betydelig, særlig i perioden 1975–1983. Dette har blant annet sammenheng med gunstige avskrivningsregler og muligheter for fondsavsetninger.

En del av økningen i skattenes andel av BNP motsvares av en økning i stønadene. Veksten i stønadene pr. stønadmottaker har i stor grad fulgt den generelle inntektsutviklingen i samfunnet, men stønadsbeløpene er samtidig blitt påvirket av en klar vekst i tallet på stønadmottakere, spesielt alderspensjonister og uførepensjonister.

De ikke-personlige foretakenes inntekter er dominert av utviklingen i driftsresultatet og viser derfor betydelige svingninger fra år til år. Tendensen har vært at en stadig større del av det samlede driftsresultatet blir opptjent i privat tjenesteyting. I 1977 og 1978 var de disponible inntektene negative for de ikke-personli-

ge foretakene på grunn av dårlige resultater både for skipsfarten og industrien. Etter lavkonjunkturen i 1982 har foretakenes andel av landets disponible inntekt holdt seg på et relativt høyt nivå sammenlignet med årene før. Reduksjonen i driftsresultatet som følge av oljeprisfallet i 1986 ble i stor grad motsvart av en tilsvarende nedgang i innbetalingen av direkte skatter og trygdepremier slik at det var den offentlige sektor som bar de største byrdene av oljeprisfallet.

De personlige næringsdrivende opplevde en sterk økning i disponibel realinntekt pr. årsverk fra 1975 til 1978. Dette kan i stor grad forklares med inntektsopptrappingen i jordbruket. Skattereduksjonene på slutten av 1970-tallet ga også et betydelig bidrag. Den disponible realinntekten for de personlige næringsdrivende har svingt noe fram og tilbake på 1980-tallet, men med en markert nedgang i 1986, i første rekke på grunn av svak vekst i driftsresultatet og sterk økning i renteutgiftene.

3. Den personlige inntektsfordelingen 1973–1985

Undersøkelsen dreier seg om inntektsutviklingen for yrkesaktive personer. Disse er inndelt etter sosioøkonomisk status, dvs. i ansatte, derunder faglærte og ufaglærte arbeidere, høyere og lavere funksjonærer, selvstendige næringsdrivende i primærnæringene og i andre næringer. Resultatene viser at for alle gruppene var realinntektene før skatt høyere i 1979 enn i 1973. Nivåhevingen var klart sterkest for selvstendige i primærnæringene noe som skyldes opptrappingsplanen for inntektene i jordbruket fra midt på 1970-tallet. For alle gruppene var realinntektene lavere i 1982 enn i 1979. Fram til 1985 fikk de fleste en økning i realinntekter før skatt. Blant ansatte var økningen sterkest for ufaglærte arbeidere og henger sammen med de spesielle arbeidsmarkedsforholdene i 1985. Ser vi hele perioden under ett har ansatte og selvstendige i andre næringer enn primærnæringene hatt en parallell utvikling i realinntekt før skatt. Selvstendige i primærnæringene har imidlertid hatt en klart sterkere vekst, 2,3 årlig vekst mot 1,6 prosent for de to andre gruppene.

For alle gruppene er imidlertid *inntekt etter skatt* sterkere enn veksten i bruttoinntekter. Spesielt gjelder dette

selvstendige både i primærnæringene og i andre næringer. En årsak er skattelettelse spesielt i valgårene 1977 og 1981, samt lettelsene under de kombinerte inntektsoppgjørene. En annen årsak er skattetilpasninger i form av å utnytte fradragsretten for renter og fondsavsetninger bl.a. i henhold til distriktsskatteloven. Dessuten ga overgangen i 1981/82 til saldometoden, i forbindelse med avskrivninger, skattelettelse til selvstendige i de nærmeste årene etter endringen og/eller skattekreditter.

De formelle skattereglene i Norge innebærer en betydelig grad av progresjon. Gunstige bunnfradrag, fradrags- og avskrivningsregler, derunder skattekreditt, samt avsetningsordninger bidrar imidlertid til å dempe progresjonen ganske kraftig. I prosent av bruttoinntekt har skattene for ansatte sunket fra knappe 30 prosent i 1973 til vel 26 prosent i 1985. For selvstendige har andelen sunket enda mer og var rundt 17–19 prosent i 1985.

Gjeldsrentene i prosent av bruttoinntektene har vært jevnt økende for ansatte og selvstendige i primærnæringene. Fra 1982 til 1985 økte gjeldsrenteandelen ganske kraftig og var for ansatte i gjennomsnitt vel 21 prosent i 1985. For selvstendige i primærnæringene var andelen på vel 25 prosent i 1985. For selvstendige ellers har utviklingen vært noe mer svingende.

Det siste ti-året har de gunstige fradragsordningene premiært skattetilpasning og låneopptak, og en kan ikke utelukke at dette har gått på bekostning av effektiviteten i utnyttingen av landets ressurser.

Ulikheten i fordelingen av bruttoinntekter (pr. person, pr. husholdning) har vært jevnt synkende fram til 1982, med unntak av fordelingen av inntekter innen primærnæringene. Opptappingsplanen for jordbruksinntekter ser dermed ut til ikke bare å ha hevet inntektsnivået, men også til å ha gjort fordelingen noe skjev.

Det er flere årsaker til en jevnere fordeling av inntekt før skatt. For det første økte yrkesdeltakelsen blant kvinner i denne perioden og arbeidstiden ble også noe mer likt fordelt, spesielt når en sammenlikner menn og kvinners arbeidsinnsats utenfor hjemmet. For det andre, og kanskje viktigst, lønnen til ansatte med høyere utdanning, spesielt innen statsfor-

valtningen og undervisning, falt relativt kraftig i forhold til industriarbeidergjennomsnittet stort sett i hele perioden. Mindrelønnsutviklingen for statsansatte akademikere har vært en bevisst inntektspolitisk linje og den har altså hatt en klart utjevnenende virkning på inntektsfordelingen i denne perioden.

Ulikheten i inntekt etter faktisk betalt skatt ble redusert for lønnsmottakerne på 1970-tallet. På 1980-tallet skjer det ingen videre reduksjon. Gitt fordeling av bruttoinntekter, har dermed skattene etterhvert fått en redusert omfordelende virkning. I 1985 er skattene blant ansatte i nærheten av å gi like lite omfordeling som proporsjonale skatter. For selvstendige har skattene etterhvert utviklet seg mot å bli regressive, dvs. at skatten i prosent av inntekt synker med inntekten. Årsaken til denne utviklingen ligger først og fremst i skattebetalernes tilpasning til fradragsreglene.

4. Utviklingen i relative lønninger

Et hovedtrekk er at det har funnet sted en betydelig lønnsutjevning mellom de ulike næringer. Fortsatt er det imidlertid slik at de næringer som hadde det høyeste lønnsnivå i 1970 også lå høyest i 1987. Bortsett fra en svak lønnsutvikling for ansatte i bygg og anlegg på begynnelsen av 1970-tallet, er det i første rekke akademikere innen statsforvaltning og undervisning, med et mulig unntak for lærere, som har tapt mest i årslønn relativt til industriarbeidere. På grunn av arbeidstidsforkortelsen, spesielt innen industri det siste ti-året, har den relative timelønnen for akademikerne falt enda mer. Resultatene viser videre at i 1986 hadde ansatte i deler av privat tjenesteyting og blant NAF-funksjonærene med 3-årig utdanning etter videregående skole, jevnt over en høyere årslønn enn akademikerne med høyeste universitetsutdanning i offentlig sektor utenom helsesektoren. Utviklingen har pågått i hele perioden, og har derfor premiært kortere utdanning framfor lengre. En kan ikke utelukke at dette kan få negative virkninger på den langsiktige kunnskapsoppbyggingen i landet.

Kvinnelønningene økte i forhold til mannlønningene i de fleste næringer fram til 1983. Etter den tid ser utjevningen i lønn mellom kvinner og menn ut til å ha stoppet opp. Den gjennomsnittlige kvinnelønnen har

imidlertid ikke økt i forhold til manns-lønnen ettersom kvinneandelen er høyest i de næringer hvor lønnsveksten har vært lavest (dvs. offentlig sektor).

5. Faktorer bak lønnsveksten

I utredningen presenterer vi som nevnt resultatene av empiriske analyser av faktorer bak lønnsveksten.

Vi finner sterke sammenhenger mellom vekst i verdensmarkedspriser, produktivitet og lønnsvekst. Ut fra hovedkursteorien vil vi vente at på lang sikt vil lønnsveksten vokse i takt med disse størrelsene. Langt på vei får vi bekreftet en slik sammenheng for norsk industri totalt. Denne sammenhengen samt forbindelsen mellom lønnsvekst og ledighet definerer en langtidsledighet i økonomien forenlig med utenriksøkonomisk balanse. Vi har beregnet denne til 2,8 prosent noe som er over ledigheten i de fleste år som omfattes av denne undersøkelsen. Lønnsveksten har da også vært sterkere enn det som gir balanse i handelen med andre land, når vi ser bort fra olje- og gassinntekter.

På grunn av dette finner vi at presset i arbeidsmarkedet uttrykt ved arbeidsledighet har virkning på lønnsveksten. Jo lavere ledigheten er, desto høyere kan lønnsveksten bli. Denne sammenhengen har varierende gjennomslag i de ulike næringer, sterkest er gjennomslaget i bygg og anlegg. De økte lønningene i denne næringen vil i sin helhet bli veltet over i prisene ettersom denne næringen er en skjermet næring. Da produktene fra denne næringen i stor grad inngår som vareinnsats i andre næringer og tildels går til boligformål, kan de inflatoriske virkningene av lønnsøkninger innen bygg og anlegg spre seg med stor tyngde til resten av økonomien. Rundt 1985–1986 ble arbeidsmarkedet svært stramt samtidig som det i flere deler av landet ble en byggeboom. Resultatet her viser at denne kombinasjonen kunne ha sterke virkninger på lønnsveksten i landet.

Endringer i det generelle ledighetsnivå ser også ut til å ha betydning for lønnsutviklingen i deler av industrien. Av industrisektorene gjelder dette i første rekke eksportrettet industri. Det siste kan trolig forklares med at det har vært en nær samvariasjon mellom svingningene i ledigheten og i konjunkturbevegelsene.

For skjermet industri, store deler av privat tjenesteyting og i offentlig sektor har sammenhengen mellom ledighet og lønnsvekst vært forholdsvis svak. For privat og offentlig tjenesteyting kan dette forklares med at sysselsettingen i disse sektorene har vært i sterk vekst og at svingningene i ledigheten som har funnet sted i mindre grad har berørt den typen arbeidskraft som arbeider der. At det i det hele tatt er en sammenheng mellom den generelle ledigheten og lønnsvekst i disse næringene, kan for en stor del ha en indirekte årsak ved at arbeidstakerne i disse næringene til en viss grad sammenlikner sin lønnsutvikling med utviklingen for industriarbeidere.

Vi finner svært usikre direkte virkninger av skatteendringer på lønnsveksten. Dette er ikke overraskende siden skatteendringer har kryssende effekter i en økonomi med både uorganiserte og organiserte arbeidere.

Vi finner videre at en reduksjon i normalarbeidstiden har en positiv og momentan virkning på lønnsveksten. Den har en varig hevende virkning på lønnsnivået. Lønnstopp finner vi har den motsatte virkning. Lønnsveksten går momentant ned som følge av selve reguleringen. Nivået blir varig lavere, men det er grunn til å understreke at denne konklusjonen bygger på observasjoner.

Vi finner lite gjennomslag for at ulike måter å foreta lønnsoppgjørene på har noen klare virkninger på lønnsveksten. Det betyr at de viktigste faktorene er utviklingen i økonomiske størrelser. Av interesse er det at tariff tilleggene er mer påvirket av den totale ledigheten enn lønnsglidningen. En må likevel være forsiktig med å trekke for bestemte konklusjoner idet det kan være sammenhenger mellom tariff tillegg og lønnsglidning selv om vi ikke har funnet klare konklusjoner på dette punktet.

6. Makroøkonomiske virkninger av inntekts- og stabiliseringspolitikk

På grunn av åpenheten i norsk økonomi vil en økt nominell lønn gi økt reallønn. Økte lønninger har to hovedvirkninger på realøkonomien. For det første gir økte lønnsinntekter en økt etterspørsel. Dette øker sysselsettingen spesielt i skjermete sektorer. For det andre øker kostnadene i konkurranseutsatte bedrifter. Disse

kan ikke velte kostnadene (helt) over i prisene og aktiviteten vil bli redusert, bl.a. gjennom bedriftsnedleggelser. Dette gir redusert sysselsetting i denne delen av økonomien. Det skjer først en økning i den totale sysselsettingen som følge av at etterspørselsstimulansene dominerer. Etter en stund dominerer de negative effektene fra konkurranseutsatt virksomhet. Alt i alt er imidlertid de langsiktige sysselsettingsvirkningene moderate. Utslaget i utenriksøkonomien er imidlertid umiddelbare og entydige. Dette betyr at en *reduksjon* i lønnsnivå har moderate virkninger på den totale sysselsettingen, men umiddelbare og positive virkninger på utenriksøkonomien.

De estimerte sammenhengene mellom lønnsvekst og økonomiske forhold som ledighet, priser og produktivitet er innarbeidet i den makroøkonomiske modellen MODAG. I forhold til tidligere versjoner er modellen også utvidet til å omfatte arbeidstilbudsrelasjoner. Ved hjelp av denne modellen har vi beregnet hvordan fire alternative finans- og valutakurspolitiske opplegg slår ut i makroøkonomiske hovedstørrelser og lønnsveksten.

De fire alternativene er:

- økte offentlige utgifter i form av økt offentlig sysselsetting
- reduserte skatter
- balansert budsjett nedskjæring
- devaluering

Økte offentlige utgifter slår ut i et økt timelønnsvekst, høyere lønnsnivå og svekket industrisysselsetting og utenriksøkonomi. Arbeidsledigheten blir noe redusert.

En skattelette gir i første omgang svakt lavere timelønnsnivå p.g.a. de direkte virkningene reduserte skatter kan ha på lønnskravet. Timelønnsveksten blir etterhvert høyere enn før skattelettelsene og skyldes det strammere arbeidsmarkedet som følge av økt innenlandsk etterspørsel. Til tross for at industrien ikke blir rammet negativt, gir skattelettelsene relativt kraftige underskudd i utenriksøkonomien på grunn av etterspørselsstimulansene. Ledigheten går svakt ned.

En balansert budsjett nedskjæring gir mer dempende virkninger på lønnsvekst og lønnsnivå enn skatteletten isolert sett, da en reduksjon i offentlig sysselsetting har en større dempende effekt på presset i ar-

beidsmarkedet. Etterhvert blir utenriksøkonomien styrket p.g.a. de lavere lønnskostnadene i konkurranseutsatte sektorer. Ledigheten øker imidlertid som følge av budsjettredskjøringen.

En devaluering har som ventet en j-formet virkning på eksportoverskuddet. Til å begynne med gir devalueringen umiddelbare positive virkninger på konkurranseutsatt virksomhet. Momentane reduksjoner i realinntektene reduserer etterspørselen og gir en ytterligere forbedring i utenriksøkonomien. Økte lønnskrav gir etterhvert en svekket utenriksøkonomi som så igjen blir avløst av realinntektsreduksjoner og styrket utenriksøkonomi. Alt i alt må virkningene på eksportoverskuddet ansees som svake.

En reduksjon i reallønnsnivået, gjennomført ved et inntektspolitisk samarbeid, fremstår dermed som et mer effektivt virkemiddel enn generelle finanspolitiske og valutapolitiske

virkemiddel i å bedre utenriksøkonomien. Et redusert lønnsnivå gir en direkte bedring i konkurranseevnen og en direkte reduksjon i lønnstakernes etterspørsel. Det skapes dermed samtidig et motiv for ekspansjon i konkurranseutsatte bedrifter, og et *resursmessig rom* for ekspansjonen. Ledigheten vil i en første periode øke som følge av redusert etterspørsel etter skjermete produkter. Gradvis vil imidlertid ledigheten gå ned som følge av ekspansjonen i konkurranseutsatt virksomhet. Årsaken til at dette virkemiddelet er mer effektivt enn generelle finanspolitiske innstramminger, er at på lang sikt er sysselsettingsnivået ikke særlig følsomt overfor endringer i lønnsnivået, samtidig som utenriksøkonomien er det. Generelle finanspolitiske innstramminger kan være effektive mht. å skjære ned på etterspørsel og import, men konkurranseutsatt produksjon og sysselsettingen tar seg så sent opp

pga. de trege lønnsdempende mekanismene i arbeidsmarkedet.

Kostnaden ved den direkte reguleringen av lønnsforholdene ligger i at relative lønninger ikke gis anledning til å bli endret. Bedrifter med høyere lønnsevne enn andre får ikke anledning til å trekke til seg arbeidskraft ved å by høyere lønninger. Økt avlønning for å premiere ekstra innsats vil også være forbudt. Dette vil redusere produktivitetsveksten i økonomien både ved at personer ikke flytter fra bedrifter med lav til bedrifter med høy lønnsevne og ved at motivasjonen ved å yte noe ekstra blir svekket.

Vi har ikke hatt tilgang på data som gjør det mulig å veie kostnadene ved reguleringer opp mot fordelene. Vi har heller ikke tilgang på data som gjør det mulig å si om ett år er en såpass lang periode at reguleringen «ikke vil svare seg», altså at kostnadene mer enn oppveier gevinstene.

FAGPRESSE '88 FOR ANNONSERING OG PRESSE-INFORMASJON katalogen

INNHold

DEL 1

• Slik bruker du Fagpresse-katalogen. • Fagpressenøkelen. • Fagbladene og deres utgivere, adresser og telefonnumre. • Tekniske opplysninger og formater.

DEL 2

• Alfabetisk bladoversikt med opplagstall. • Bladsidene med målgrupper, opplag, tekniske data, utgivelsesplan, annonsepriser etc.

DEL 3

• Skandinavisk fagpresse, bladoversikt med opplag (fagpressenøkkel) for medlemmer av dansk, finsk og svensk fagpresseforening.

DEL 4

• Bruk fagpresse til stilling ledig-annonsering. • Fagpresseannonsering — et spørsmål om reduserte

salgsomkostninger. • Hvordan reklame fremmer salget av industriprodukter. • Et spørsmål om konsentrasjon. • Mediedominans i fagpressen. • Oppslag som annonseformat gir høyest effekt. • Bruk av farger. • Repeter annonsene i fagblad. • Kontinuitet i fagpresseannonseringer. • Et spørsmål om profilering. • Råd om annonsering i fagpressen, og hvordan utarbeide annonsemateriell. • Medievalg i fagpressen og utdrag av Fagpresseundersøkelsen.

DEL 5

• Veiledning i presseinformasjon. • Tips ved kjøp av frilanstjenester.

DEL 6

• Krav til medlemskap i DNFF/FI. • Regler for opplagskontroll ved Fagpressens Mediekontroll. • Krav til godkjent lesekretsundersøkelse. • Fagpressens Reklamasjonsnemnd. • Fagpressens Tekstreklameregler. • Fagpressens Redaktørplakat. • Fagpressens Faglig-etiske utvalg.

DEL 7

• Reklamebyråer. • Annonseekspeidiser. • Reklamerettslig ansvar. • PR-byråer. • Frilansjournalister for fagpresse. • Utdrag av Lov om kontroll med markedsføring. • ICC's grunnregler for reklamepraksis.

Det er bare Fagpressekatalogen som har komplette og ajourførte mediedata, med 88-annonsepriser for de over 190 fagblad som er medlemmer av Den Norske Fagpresses Forening, alle opplagskontrollerte av Fagpressens Mediekontroll. I tillegg inneholder Fagpressekatalogen verdifull informasjon til nytte både for annonsering og presseinformasjon.

Til Fagpressens Informasjonskontor, Rådhusgt. 30 B, 0151 Oslo 1.

Vi bestiller Fagpressekatalogen '88

_____ stk., kr. 198,— inkl. omk. og porto

Firma: _____

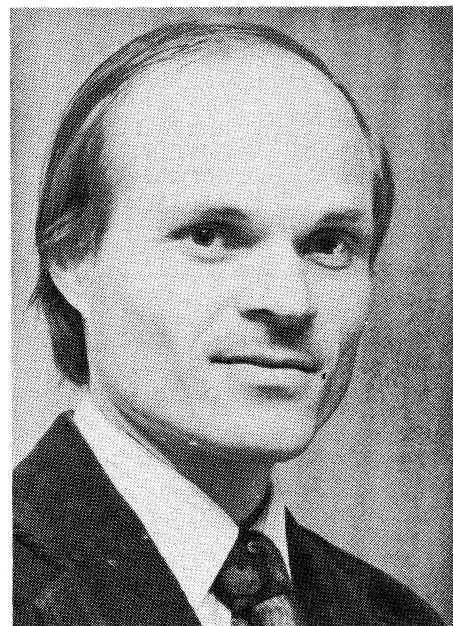
Kontaktperson: _____

Adresse: _____

Poststed: _____

Befri oss fra skattelettelser (– forøvrig status quo)

Det inntektspolitiske utvalg har levert en tykk utredning. Deres politikkanbefalinger er imidlertid tildels ikke forankret i utredningen. Utvalget ser ut til å ville bevare dagens institusjonelle forhold med både sentraliserte og lokale forhandlinger og er forøvrig velvillig innstilt til lønnslover for å rette opp konkurranseevnen. Utvalgets klareste anbefaling er å unngå skattelettelser. I denne kommentar reises en rekke innvendinger mot konklusjonene.

Tor Hersoug

AV
TOR HERSOUG*

1. Anbefalinger for den økonomiske politikk

I mandatet for utvalget er det ikke bedt om vurderinger av den økonomiske politikk generelt, men utvalget har allikevel benyttet anledningen til å komme med endel anbefalinger for hva den mener er sunn økonomisk politikk. Tanken er at utvalget betrakter spesielle inntektspolitiske tiltak mer som brannslukning og at det er viktig å legge den økonomiske politikk slik at det blir minst mulig bruk for slike tiltak. Det er naturligvis fristende for utvalget i denne sammenheng å komme med forslag til hvordan den mener visse sider ved vårt økonomiske liv bør endres. Slike forslag opptar en relativt stor del av anbefalingsavsnittet i utredningen, men er lite dekket av den omfattende dokumentasjon i utredningen forøvrig.

Utvalget har betraktninger om at næringssubsidier, både åpne og skjulte, bør reduseres. Det skriver også at det ikke er noen skam å la være å bearbeide egne naturressurser. De viktige spørsmål i denne sammenheng er avkastning og risiko. Dette er vel stort sett god latin blant norske fagøkonomer, likeledes at det bør vises større vilje til omstilling. Utvalget har også med et punkt om at det er behov for økt overvåk-

ing, forskning og utredning for å se om det foregår former for innskrenket konkurranse i skjermede sektorer.

De kommuneansatte som benyttet anledningen til å redusere sin arbeidstid til 35,5 timer pr. uke da arbeidstiden skulle settes ned til 37,5 timer, bør få sin arbeidstid justert opp igjen, foreslår utvalget. Dette er sikkert et kontroversielt forslag for dem det gjelder, men synes økonomisk fornuftig. Det anbefales også mer fleksible arbeidstider, som bl.a. kan gi kostnadsreduksjoner ved økt driftstid for bygninger og maskiner. Spørsmålene er sannsynligvis viktige, men er altså ikke utredet i dokumentet.

Skatter er et punkt som går igjen på mange ulike steder i utredningen. Men i dette avsnittet står det at person og bedriftsbeskatningen bør endres slik at den faktiske progresjon kommer nærmere den formelle – (dvs. progresjonen som gjelder for bruttoinntekten når man ikke har annet enn standard fradrag). Jeg er enig i at det ville vært en fordel med mindre forskjell mellom den reelle og formelle progresjon. Men det er mindre opplagt at det er den reelle progresjon som skal bringes opp til den formelle, istedenfor at den formelle bringes i retning av den reelle, eller at de nærmer seg et sted midt imellom.

Etter videre å ha sagt at man snarest bør øke ligningsfastsettelsen av verdien av egen bolig, subsidiert ta bort eller dempe virkningene av fradrag retten for gjeldsrenter, se kritisk

på saldometoden som avskrivningsform og på avsetningsmuligheter, så skriver utvalget at «(skatteendringene) kan også redusere aktiviteter knyttet til skatteplanlegging og skattetilpasning.» Akkurat det tror jeg er ganske optimistisk. Forsøk på å bringe den reelle progressivitet opp, gjør skattetilpasning neppe mindre attraktiv.

2. Skattelegging av barnetrygd

Fire linjer i utredningen er det eneste som har fått særlig oppmerksomhet i media. Det gjelder et forslag om å gjøre barnetrygd skattepliktig. Man kan vel si at dette forslag er meget perifert i forhold til inntektspolitikken. Utvalget har da heller ikke på noen måte gjort et stort nummer ut av det. Men siden det er blitt viet så stor plass i media, skal vi påkoste oss en kommentar.

Argumentet er at barnetrygden har en ikke-utjevne effekt på inntektsfordelingen. I den politiske debatt regnes barnetrygden vanligvis som en del av skattesystemet, som negativ skatt, og ikke som en stønad til mennesker i nød. Man kan anlegge følgende betraktningssmåte: For husholdninger med samme inntekt anses barnetrygden å være en rimelig forskjell i netto skattebelastning mellom husholdningene med og uten barn. Og dette gjelder for alle inntektsnivåer.

Skattelegging av barnetrygd ville øke skattebyrden og skjerpe den re-

* Tor Hersoug er professor i økonomi ved UNIT-NTH.

elle progressivitet. Hvis det er det man ønsker, kan det være grunner for å innføre det. Man kunne også gjøre det hvis den ekstra skatteinntekt det ville gi, ble motvirket ved å redusere de progressive skattesatsene tilsvarende. Hvordan man vil stille seg til forslaget om skatt på barnetrygd, er derfor avhengig av hvorvidt forslaget eventuelt kombineres med andre endringer i skattesatsene, og i hvilken retning man mener progressiviteten bør endres. Men la oss nå gå til det som må sies å være hovedsaken for utredningen.

3. Inntektspolitiske tiltak og ordninger

På et vis kommer utvalget stort sett med tradisjonelle svar og tildels status quo-løsninger. Det betyr ikke at svarene dermed er opplagte og udisutable.

3.1 Lokale og sentrale forhandlinger

Når det gjelder lokale versus sentrale forhandlinger, ser det ut til at utvalget går inn for opprettholdelse av dagens tilstander, iallfall kommer ikke noe annet tydelig frem. Det finner det «viktig å bevare disse gevinstene knyttet til en samordnet og sentralt ledet fagbevegelse.» Her er nevnt at samordnede lønnskrav bidrar til mindre lønnsvekst, lønnsmitte og inflasjon, og at det er lettere for regjeringen å få med seg en sentral fagbevegelse på inntektspolitiske inngrep som frysing av lønnsvekst mv.

Dette standpunkt er ikke uten politiske implikasjoner. En sentral fagbevegelse kan i Norge ikke forstås som annet enn LO, som altså bør være regjeringens avtalepartner, og den som skal representere alle lønnstagerne. Det er nettopp hva LO forlangte og fikk i årets oppgjør, at det de alene hadde forhandlet seg frem til, skulle gjelde alle, ikke bare deres egne medlemmer. I dette lys blir YS, AF og andre frittstående forbund uønskede, forstyrrende elementer. LO får på dette vis en meget sterk politisk favorisering. Man kan utfra rent økonomiske overlegninger komme frem til at det er lettest for regjeringen å forholde seg bare til én fagorganisasjon, og lettest å få igjennom moderate oppgjør på den måten, men som et standpunkt har det også betydning for spørsmålet om demo-

kratisk likhet og folks frie organisasjonsvalg.

Samtidig som utvalget ønsker en sentral fagbevegelse, argumenterer det også sterkt for verdien av lokale forhandlinger. Grunnen er at lønnen da blir sterkere tilpasset produktiviteten i den enkelte bedrift. Det kan bidra til større lønnsforskjeller – som utvalget ser som en ulempe – men det kan også føre til at arbeidskraft lettere blir trukket til anvendelser hvor den kaster mer av seg. Norge er nesten dårligst i OECD-klassen mht. produktivitetsvekst skriver utvalget, derfor er det viktig å ha et opplegg med lokale forhandlinger. Men i industrien har vi idag stort sett et opplegg med lokale forhandlinger, og altså med så slett resultatet. Når utvalget også vil bevare den sentrale delen av forhandlingene, er det nettopp dagens system. Hvis utvalget allikevel mener at man burde forandre noe på hvordan forhandlingssystemet fungerer idag, burde det isåfall kunne ha uttalt seg langt klarere.

I utredningen som følger etter forhandlingskapitlet, er endel plass viet diskusjon om forbundsvis versus samordnede lønnsoppgjør. Derimot er det svært sparsomt med utredning av spørsmålet om lønnsforhandlinger bare skulle vært basert på lokale avtaler. Man kan mene hva man vil i denne sak, men det er nesten oppsiktsvekkende at spørsmålet om rent lokale lønnsforhandlinger ikke er gitt større oppmerksomhet.

En teoretisk klar ulempe mot lokale forhandlinger er at fagforeningene på de enkelte bedrifter ikke så lett vil ta «samfunnsansvar» og vise moderasjon utfra handelsbalansehensyn. De vil heller ikke ta hensyn til at lønnsøkninger dytter prisnivået oppover siden bidraget fra egen bedrift betyr så lite for det generelle prisnivå. Dermed presses lønnsnivået kanskje høyere enn samfunnsøkonomisk ønskelig, og høyere enn de selv ville ha ønsket i en koordinert forhandlingssituasjon. På den annen side ville trolig den økonomiske utvikling i den enkelte bedrift bli tatt større hensyn til, som utvalget selv er inne på. Det er vel heller ikke utenkelig at det ville bli lagt mer vekt på det enn i dagens lokale forhandlinger hvor vi i tillegg har de sentrale forhandlinger.

Dagens system er for en stor del preget av krav begrunnet utfra sammenligninger med andre grupper.

Trolig gjelder det også lokale krav i adskillig utstrekning. Med bare lokale forhandlinger kan kanskje sammenligningsaspektet komme mer i bakgrunnen slik at rene økonomiske hensyn teller mer. Sannsynligvis ville det ta en viss tid før «vanen» med å sammenligne fortok seg; lønns-sammenligninger er langt på vei blitt en del av folkeskjelen.

Hvor mye kunne vinnes i bedre ressursutnyttelse, hvor mye skjevare ville eventuelt inntektsfordelingen bli, hvor mye høyere eller lavere ville det samlede lønnsnivå bli ved bare lokale forhandlinger, det er spørsmål utvalget ikke går inn på. Men man kan jo gjette på at LO ville være lite interessert i en slik løsning fordi det ville kunne frata organisasjonen endel av dens makt og funksjon.

Utredningen inneholder avsnitt om overskuddsdeling og medarbeider-eie. Men i oppsummeringen i anbefalingsavsnittet er omtalen litt tafatt. Det sies at bonusrettet avlønning inkludert overskuddsdeling og medarbeidereie kan øke prestasjonene og bedre lønnsomheten i økonomien. Men det er også alt; det munner ikke ut i noen konklusjon eller anbefaling.

3.2 Annonserte politikregler i en liten åpen økonomi

Under anbefalingene er det et punkt med denne overskrift. Det ser ut til at utvalget mener at en regjering ikke skal forplikte seg for sterkt til enhver tid til å holde full sysselsetting fordi det kan bli utnyttet av arbeidstagerorganisasjonene til å fremme for store lønnskrav: Synker etterspørselen etter arbeidskraft på grunn av for høy lønn, vil bare regjeringen føre en mer ekspansiv økonomisk politikk for å holde sysselsettingen oppe. Resultatet blir forverret handelsbalanse og kanskje heller ikke høyere sysselsetting. Regjeringen bør heller ikke forhåndsforplikte seg til opprettholdelse av enkelte arbeidsplasser idet det kan hindre omstilling og gi produktivitetstap, sier utvalget. På disse punkter er jeg enig.

Når det gjelder det utvalget skriver om valutakurspolitikken, kan premisene diskuteres. Når partene tror at regjeringen vil ty til devaluering når konkurranseevnen blir for mye svekket, blir de trolig mer løsslupne i sine krav og tidbud, og resultatet blir høyere inflasjon. Det kunne derfor være fordeler ved en politikk som går inn

for å holde fast valutakurs. Men da må den kunne gjøres troverdig. Utvalget ser ingen muligheter for det og foreslår ingen endring i dagens praksis, som har ført til en rekke devalueringer i senere år.

En mulighet til å skape troverdighet for en politikk for fast valutakurs er tilknytning til det europeiske valutasarbeid, EMS. Utvalget avfeier muligheten som politisk uaktuell. Jeg synes dette er vel raskt gjort. Det er neppe umulig å knytte seg til EMS på et eller annet vis. Hvis man dermed skapte troverdighet for at man ikke ville foreta devaluering i årene som kommer, ville større ansvar for næringslivets konkurranseevne bli plassert hos partene i arbeidslivet. En slik politikk ville kunne gi fordelaktige virkninger på lengre sikt. På kort sikt *kunne* en slik politikk bli mer smertefull i form av midlertidig arbeidsledighet hvis partene ikke raskt nok greide å omstille seg på realitetene den nye valutakurspolitikk ville innebære. For regjeringen ville det isåfall kreve en viss standhaftighet og is i magen.

En annonsert regel om fast valutakurs kan komme i konflikt med en regel om full sysselsetting, skriver utvalget. Tanken er at et oljeprisfall som i 1986 krever sterk økonomisk tilstramning, og derfor større ledighet, skal vi kunne bevare kronekursen. Resonnementet avspeiler at den økonomiske politikk ikke har vært tilpasset usikkerheten i tilstrekkelig grad. Med en politikk som i mindre grad bruker opp inntektene når oljeprisen er høy, gjør behovet for innstramninger mindre når oljeprisen er lav. Da behøver en regel om fast valutakurs ikke komme i konflikt med ønsket om lav arbeidsløshet.

3.3 Inntektspolitikk i snever forstand

Under stikkordet «inntektspolitikk» omtaler utvalget hva som bør gjøres hvis lønnsnivået først er kommet i alvorlig utakt med våre konkurrenters. Tiltakene inndeles i indirekte og direkte virkemidler. Under indirekte virkemidler er både 70-årenes Kleppepakker og 80-årenes dynamiske skattepolitikk kommet. Dette synes misvisende. 80-årenes politikk med skattelettelse for kommende år vedtatt høsten før, hvor et av siktemålene er å dempe lønnskravene, kan gjerne kalles et indirekte virkemiddel. Men skattelettelse og stønadssøkninger

vedtatt i forhandlinger mellom regjeringen og partene i arbeidslivet, representerer en helt annen strategisk situasjon for partene, og kan vanskelig oppfattes som et indirekte virkemiddel. Men fellesnevneren er skattelettelse. Og her har utvalget sin klareste anbefaling, fremhevet ved understrekning: Gi ikke skattelettelse! Argumentet er at folks kjøpekraft vil øke og derved bidra til større press i økonomien, som igjen vil føre til større lønnsøkning.

I stedet anbefaler utvalget direkte regulering, «dvs. et inntektspolitisk samarbeid eller eventuelt et påbud om at veksten i lønningene ikke må overskride et visst nivå.» Så lenge det er snakk om samarbeid, tenker man da på noe annet enn det som ble forsøkt på 70-tallet (Kleppe-pakkene, og Sand-sekken i 1980)? Erfaringene med en slik politikk er overhodet ikke vurdert av utvalget. Selv har jeg ved andre anledninger hevdet at erfaringene ikke var gode.

Når det gjelder påbud (lønnslov o.l.), viser utvalgets analyse at lønnsveksten etter lønnsstoppen i 1978-79 bare i begrenset grad tok igjen det tapte fra fastfrysingsperioden. Følgelig skal lønnsstopp ha varige effekter for konkurranseevnen. Tiltaket reduserer også folks kjøpekraft og begrenser etterspørselen, hvilket igjen virker positivt på handelsbalansen.

Den farbare vei når lønnsveksten har kommet i ulage, er altså frivillig eller tvungen lønnsstopp (evt. lønns-tak), mener utvalget. Det er klart at dette på kort sikt bedrer konkurranseevnen og handelsbalansen. Men det er et tiltak man ikke kan bruke for ofte hvis det skal ha noen positiv effekt. Hvis partene i arbeidslivet kan regne med at regjeringen med visse mellomrom griper inn med lønns-påbud av et eller annet slag, svekkes deres eget ansvar for konkurranseevnen og lønnskrav og tilbud kan igjen bli mer løsslupne. Man kan også meget vel tenke seg at man begynner å foregripe lønnsstopper og vil sikre seg gode lønnstillegg før en antatt stopp kommer. Erfaringene fra 70-årenes hyppige bruk av prisstopper i ulike varianter var iallfall ikke gode.

4. Skatteøkning

Utvalget har undersøkt om skattelettelse gir lavere lønnsvekst. Konklusjonen er at de estimerte koeffisi-

enter sier ja til en viss grad, men at det er heller dårlig med statistisk signifikans. Jeg er helt enig med utvalget i at det er vanskelig å gi noe sikkert svar på effekten av skatteendring. Utvalget påpeker også at det teoretisk er flere effekter som spiller inn, både progressiviteten og skattenivået har betydning og trekker i motsatt retning. Virkningene er forskjellige for en fagforening og uorganiserte arbeidstagere. Det viser at det er meget vanskelig å få frem skatteendringers faktiske betydning ved statistiske analyser.

Hva skal man måle? Utvalget velger som mål variabelen 1-T der T er gjennomsnittlig skattesats for en gjennomsnittlig industriarbeiderlønn med bare standard fradrag. Et slikt mål får ikke frem hvordan skatteendringene varierer over inntektsskalaen og hvordan progressiviteten endrer seg. Et annet poeng er at skattesatsen ikke er uavhengig (eksogen) i forhold til lønnsveksten.

Generelt er det vanskelig å få stabile estimeringsresultater på lønnsrelasjoner. Man har relativt få observasjonsår hvor man kan anta at de institusjonelle forhold er rimelig stabile, og det er av den grunn umulig å få med alle de forklaringsvariable man kunne tenke seg hadde relevans. Dessuten er heller ikke modellspesifiseringer uproblematisk. Man kan derfor ikke uttale seg med voldsom styrke når det gjelder tallverdien av de koeffisienter man estimerer. Utvalget gjør da heller ikke det, og understreker flere ganger at det er usikkert om skattelettelse egentlig har noen dempende effekt på lønnskrav. Det skriver også at skattelettelse kan oppleves å ha en usosial profil, som kan føre til forsterkede lønnskrav. På det grunnlag advares det også mot skattelettelse. Det utsagnet er imidlertid helt uten empirisk dekning. Hvis man tror at fagforeningsretorikk om sosiale skattelettelse har gjennomslag på lønnsnivået, måtte man vel også tro at fokuseringen på kjøpekraften under lønnsforhandlinger ville ha betydning for lønnsresultatet.

Selv om man tror at skattelettelse kan ha en viss dempende effekt på lønnskrav, mener allikevel utvalget at skattelettelse virker mot sin hensikt. Grunnen er som tidligere nevnt at kjøpekraften hos husholdningene øker. Etterspørselen går opp og arbeidsløsheten ned. Det strammere arbeidsmarkedet trekker lønnsnivået

opp igjen. Og den siste effekten vil raskt dominere over den første ifølge utvalgets beregninger. Handelsbalansen forverres. Riktignok vil også arbeidstilbudet øke. Det demper etterspørselseffekten noe, men eliminerer den ikke.

Det er ingen tvil om at skattelettelse har en etterspørselsøkende effekt. Den lønnsdempende effekt i utgangspunktet skaper også større virksomhet i konkurranseutsatt sektor, som igjen bidrar til økt etterspørsel. Av disse grunner må offentlige utgifter samtidig reduseres hvis man skal bruke skattelettelse for å bedre konkurranseevnen. Da holdes samlet etterspørsel nede og det blir ikke noe forsterket press på arbeidsmarkedet. Til dette sier utvalget at når det gjelder å stramme inn etterspørselen for å bedre handelsbalansen, så er det bedre å øke skattene for å få ned privat forbruk enn å senke offentlig kjøp av varer og tjenester. Det første gir minst økning i arbeidsledigheten. Forklaringen er at privat forbruk har større marginal importtilbøyelighet enn offentlig kjøp av varer og tjenester.

Utvalget presenterer endel tallanslag på virkninger av ulike tiltak. Verktøyet er den økonomiske modellen MODAG utviklet i Statistisk Sentralbyrå. Sannsynligvis er den pr. idag det beste som er tilgjengelig for formålet. På den annen side vet enhver som har arbeidet med økonomiske modeller hvor usikre og ustabile mange av relasjonene er, og at sammenhengen mellom teori og økonometrisk utforming ofte blir meget summarisk. Når utvalget illustrerer hvor mange flere årsværk man taper ved å rette opp et gitt underskudd på handelsbalansen ved offentlige innsparinger enn ved skatter, ser det ut til at resultatet er ganske følsomt blant annet for hvor elastisk vår eksportetterspørsel er. Høyere lønn øker produksjonsomkostningene og derigjennom eksportprisene. Men eksportkvantum synker av den grunn såpass lite at eksportverdien øker adskillig, ifølge modellberegningene. Høyere lønnsnivå skal altså føre til høyere eksportverdi, også regnet i utenlandsk valuta.

På denne bakgrunn kan det være grunn til å ha en viss skepsis til de beregnede tallstørrelser på effektene. Allikevel anser jeg det rimelig at man kan få noe mindre reduksjon i sysselsettingen ved skatteøkninger

enn ved reduksjon i offentlig sysselsetting, for samme bedring i handelsbalansen, pga. forskjellene i marginal importtilbøyelighet.

Denne effekten skal da vurderes mot hva man synes er best når det gjelder fordelingen mellom offentlig og privat disponering av varer og tjenester. Privat forbruks andel av samlet innenlandsk anvendelse av varer og tjenester i Norge er i internasjonal sammenheng lav, og var det selv i 1985-86. Hvis man aldri greier å holde igjen på veksten i offentlig virksomhet, vil man stadig ha behov for å øke skattene, ikke bare i en akutt krisesituasjon.

Forøvrig står ikke problemstillingen mellom reduksjon enten i privat eller i offentlig konsum, som man ofte kan få inntrykk av i den økonomisk-politiske debatt. Hvis man reduserer offentlige utgifter ved mindre overføringer til næringsvirksomhet og andre stønader til privat sektor, eller ved at offentlig sektor kjøper mindre varer fra private, eller ved å ha færre ansatte på sine lønningslister, vil også helt sikkert privat forbruk synke.

Skatter forårsaker vridninger i samfunnets ressursbruk som medfører samfunnsøkonomisk tap. Høyere skatter gir større slikt tap. Dette tap kommer overhodet ikke tilsyne i modellberegningene.

Høyere skattenivå vil stimulere omfanget av svart arbeid og andre former for skatteunndragelse. Dette svekker innstramningseffekten av økning i skattesatsene og gir uoversiktlige fordelingsvirkninger.

Det er også et synspunkt at høye skatter gjør at folk har mindre råd til å ivareta seg selv slik at kravet om offentlige ytelser øker. Dette er et noe mer langsiktig perspektiv. Innstramninger gjennom økte skatter motvirkes da av behovet for økt virksomhet i offentlig sektor.

Stimuleringsseffektene av skattelettelse er vanskelig kvantifiserbare. Man kan ikke hevde å ha målt hva dette måtte bety for arbeidslyst og innsatsvilje med de modellberegninger som er foretatt. Dette er et felt som stadig er åpent for skjønn og tro, og mange tror her forskjellig.

Det skinner sannsynligvis tydelig igjennom at undertegnede ikke er særlig begeistret for skatteøkninger som hovedløsningen for landets økonomiske problemer, ved siden av eventuelle lønnslover, og jeg har følgelig kommet med endel innvendinger.

Det skal nevnes at utvalget ingen steder sier direkte at skattene bør økes. Men det advares meget bestemt mot skattelettelse. Omtalen av skattespørsmål forøvrig inngir undertegnede det inntrykk at utvalget mener skatteøkning er det beste innstramningsmiddel. Det bruker også litt plass på å forklare at mange vil bli overrasket hvis de var klar over hvor lite skatt de egentlig betaler.

5. Inntektsforskjeller

Utredningen inneholder et ganske omfattende kapittel om inntektsforskjeller basert på selvangivelsesdata. Som vanlig er i faglitteraturen på feltet brukes én koeffisient – ett tall – til å karakterisere hvor skjev eller jevn en inntektsfordeling er. Det kan være greit nok for sine formål, men når man ikke selv har arbeidet aktivt med å beregne slike koeffisienter, er det vanskelig å få noen opplevelse av hva koeffisientverdiene sier. Hvor forskjellig er egentlig inntektsfordelingen når f.eks. «A-målet», som utvalget bruker, er hhv. 0,30 og 0,40? En grafisk fremstilling av hyppighetsfordelingen (tetthetsfunksjonen) for inntekt kunne kanskje av og til ha vært brukt som supplement.

Utvalget bruker stor plass på å analysere utviklingen i inntektsulikhet ved hjelp av A-målet, for ulike grupper og inntektstyper gjennom årene 1973-79-82-85. Det gjøres oppmerksom på at dataproblemer gjør at det ikke er mulig å si hvor mye av endringene som kan tilskrives endringer i kvinners yrkesdeltagelse og – aller viktigst – større likhet/spredning i folks arbeidstid. Det er synd fordi mye av analysen da blir noe hengende i luften.

Utvalget fremholder med stor tyngde at skattesystemet har en minimalt utjevnenende virkning. Ved hjelp av sine koeffisienter konkluderer det med at skattesystemet nærmest virker proporsjonalt, med et lite forbehold for gruppen ansatte. Disponibel inntekt etter skatt ifølge utvalgets definisjon inkluderer imidlertid alle renteutgifter, avskrivninger og fondsavsetninger. For selvstendige er det mildt sagt en meget frisk forutsetning for hva som er reelt disponibel inntekt.

For ansatte er det heller ikke uproblematisk å inkludere renteutgifter i disponibel inntekt. Utvalget argu-

menterer med at renteutgifter er en del av den avkastning husholdningene er villige til å forsake for å nyte godt av konsumkapitaltjenester. Renteutgifter må derfor betraktes som konsum. Betraktet som langsiktig tilpasning eller statisk likevekt har dette noe for seg. Ved sammenligning mellom ulike, relativt nærtstående år med store forskjeller i rentenivå er det mer usikkert hva man måler. Når rentenivået øker, vil en familie med et gitt boliglån få større rentefradrag og dermed lavere skatt. Disponibel inntekt øker etter utvalgets definisjon, men mengden av konsumgoder familien kan kjøpe, synker fordi boliglånsrenten tar en større del av inntekten etter skatt. De med høy inntekt har gjennomgående større gjeld. For dem slår derfor renteøkning mest ut: størst skattereduksjon og derfor størst økning i disponibel inntekt etter utvalgets definisjon, men også størst nedgang i disponibel inntekt etter den vanlige definisjon.

Hvis vi nå ser bort fra disse innvendinger og følger utvalgets utgangspunkt, så sier altså utvalget at når folk får tilpasset seg skattesystemet, har det nesten ingen utjevnenende effekt. For lønnstagere virker det *litt* progressivt; de har beregnet en slags progresjonskoeffisient som får verdien 0,93 i 1985 (proporsjonal beskatning ville gi verdien 1). Igjen er det vanskelig å se hva koeffisienten egentlig innebærer av progressivitet. Jeg presenterer derfor en alternativ illustrasjon for 1985, hvor tallene er hentet fra inntektsstatistikken, kilde Statistisk Sentralbyrå. Tabellen viser gjennomsnittlig bruttoinntekt, gjennomsnittlig utlignet skatt og utlignet skatt i prosent av bruttoinntekten. Gjennomsnittsskatten stiger monotant med inntekten, og er etter min mening langt fra konstant, slik en proporsjonal skatt ville ha gitt. Av tallene i tabellen kan vi også utregne gjennomsnittlig reell marginalsatt

(altså inkludert tilpasning til skattesystemet) mellom to inntektsintervaller. Da får vi følgende serie:

18,1% av de første	45 000
27,3% av de neste	31 000
28,6% av de neste	49 000
33,7% av de neste	45 000
38,2% av de neste	51 000
29,7% av de neste	51 000
55,7% av de neste	50 000
50,6% av de neste	126 000

Den skattetilpassede marginalskatt vokser ikke helt jevnt i de øverste inntektsintervaller, men det er allikevel en klart stigende tendens. Systemet har altså reelt en tydelig, ikke bare en svakt progressiv karakter, også med utvalgets definisjon av disponibel inntekt. Det må dog gjøres oppmerksom på at antall observasjoner for de tre øverste inntekstklasser er relativt lavt.

Gjennomsnittlig bruttoinntekt, utlignet skatt og skatt i prosent av bruttoinntekter, etter bruttoinntektsintervaller for ansatte personer 17 år og over. 1985. Gjennomsnitt og prosent utlignet skatt = bruttoskatt – skattefradrag.

	Bruttoinntekt								
	Totalt	Under 50 000	50 000–99 999	100 000–149 999	150 000–199 999	200 000–249 999	250 000–299 999	300 000–349 999	350 000 og over
Gjennomsnittlig bruttoinntekt	134 874	44 651	76 106	125 544	170 678	221 722	272 482	322 945	571 318
Gjennomsnittlig utlignet skatt	35 607	8 087	16 679	30 800	45 993	65 474	80 563	108 677	234 347
Utlignet skatt i prosent av bruttoinntekten	26	18	22	25	27	30	30	34	41

6. Sluttord

Utredningen har et kapittel om arbeidsmarkeds- og lønnsdannelsesteorier. Dette virker meget godt og oversiktlig. I kapitlet om den tallmessige analyse av hvordan ulike faktorer påvirker lønnsveksten, kan man alltid diskutere de teoretiske forutsetninger som kan ligge bak valg av estimerte relasjoner. Det er liten direkte sammenheng mellom de teoretiske modeller og formulering av lønnsrelasjonen. Drøftingen må allikevel sies å være ryddig og gjennomtenkt utført. Et omfattende mate-

riale er fremskaffet i løpet av kort tid. Utredningen inneholder også en oversikt over de enkelte års lønnsoppgjør, som kan fungere som oppslagsbok. Utredningens anbefalinger er flere steder trukket uavhengig av de temaer utredningen faktisk utreder. Også for anbefalinger som har større forankring i det som behandles, er det mulig å reise en rekke innvendinger. Når det gjelder inntektspolitikk i mer snever forstand, har utvalget lagt seg på tradisjonell og tildels status quo-pregede løsninger. Hvis man

hadde ventet seg litt mer friske innspill på inntektsutviklingen i lys av konkurranseevneproblemene, blir man skuffet. Det kan da være betimelig kanskje å sitere følgende to setninger, som undertegnede slutter seg til, selv om jeg på mange punkter ikke slutter meg til utvalgets konklusjoner: «Uansett om en velger den ene eller den annen form for inntektspolitikk, så er det tilstede kostnader. Innen inntektspolitikken eksisterer det ingen mirakelkur.»

Et forsvar for lønnsloven

AV
JENS STOLTENBERG*

I Sosialøkonomen nr. 7 kritiserer Kalle Moene og Ragnar Nymoen lønnsloven. De tror den gir små varige virkninger. Dessuten hevder de at tilhengerne av loven overvurderer effektene og undervurderer kostnadene ved den. Ved hjelp av teorier for lønnsdannelse argumenterer de for at lønnsloven vil gi merkbar nedgang i arbeidsproduktiviteten fordi de relative lønningene fryses fast og den belønningen som ligger i lønnsøkninger forsvinner. Jeg er helt enig i at det er kostnader knyttet til lønnsloven, men i motsetning til Moene og Nymoen mener jeg gevinstene ved lønnsloven er større enn kostnadene, og at den kan ha varige effekter.

Ikke minst innstillingen fra utvalget som har sett på inntektsdannelsen i Norge (Strøm-utvalget) inneholder mye dokumentasjon som jeg mener taler for at en lønnsregulering kan være et velegnet virkemiddel i gitte situasjoner. Blant annet med utgangspunkt i denne rapporten vil jeg begrunne følgende påstander:

1. Erfaringen fra den forrige lønnsstoppen taler for at lønnsloven kan ha varige positive virkninger

Det hjelper lite med en lønnslov, hvor det som er vunnet i form av lavere kostnader bare hentes inn igjen med en gang loven blir opphevet. Imidlertid taler erfaringene fra den forrige lønnsstoppen i 1978-79 for at også dagens lønnslov kan få varige virkninger. I innstillingen fra Strøm-utvalget drøftes det hvorvidt den tapte lønnsutviklingen i 1979 ble tatt igjen i 1980. Om dette skriver utvalget: «De analysene som er utført

kan tyde på at dette i en viss liten grad har vært tilfelle, men *mesteparten* av lønnsglidningen kan forklares ved hjelp av økonomiske faktorer, i første rekke prisstigningen på utenlandske produkter. Estimering på kvartalsdata for total lønnsvekst tyder på at det var en delvis gjeninnhenting av lønnstoppen i de første kvartaler av 1980, men gjeninnhenting var på *langt nær fullstendig*». Drøftingen avsluttes med å slå fast: «Selv om noe av det tapte ble tatt igjen, er det grunn til å hevde at lønns- og prisstoppen var noenlunde vellykket sett fra myndighetenes side». (Side 159, mine uthevelser). Det er altså empirisk grunnlag for å hevde at direkte lønnsreguleringer ikke bare utsetter problemene, men faktisk har varige effekter.

2. Lønnsstopp virker raskt både på kostnader og etterspørsel. Det er derfor et godt virkemiddel når det haster med å få balanse i utenriksøkonomien

Inntektspolitisk samarbeid og direkte regulering av lønningene er et effektivt virkemiddel fordi det samtidig og direkte reduserer innenlandsk etterspørsel og kostnadsveksten i konkurranseutsatte bedrifter. De reduserte kostnadene bedrer konkurranseevnen og lønnsomheten i konkurranseutsatte bedrifter. Den reduserer etterspørselen, reduserer importen og etterspørselen etter produkter fra skjermene næringer. På denne måten skapes det samtidig både et motiv for ekspansasjon i konkurranseutsatte bedrifter og et resursmessig rom for ekspansasjonen. Det blir redusert etterspørsel etter arbeidskraft i skjermene næringer og økt etterspørsel etter arbeidskraft i konkurranseutsatte næringer.

Alternativet til lønnsloven ville være en kraftig innstramning av offentlige utgifter og skatteøkninger. Slike generelle finanspolitiske virkemidler kan være effektive for å redusere etterspørselen og importen, men

Jens Stoltenberg

konkurranseutsatt produksjon og sysselsetting tar seg sent opp fordi det tar tid å dempe lønnsveksten på denne måten, d.v.s. gjennom redusert etterspørsel. Problemet forsterkes av at arbeidsmarkedet består av mange del-markeder med tildels stor lønnstivhet. Det kan godt være stor arbeidsledighet og likevel lønnspress i mange arbeidsmarkeder. I Strøm-utvalgets innstilling er dette drøftet nærmere. Utvalget skriver bl.a. at finanspolitiske innstramninger «uvilkårlig vil føre til høyere arbeidsledighet enn lønnsregulering og mer langsom prosess tilbake til balanse i utenriksøkonomien». (Side 31.)

Kostnadene ved lønnsreguleringer er at de relative lønningene fryses fast og at den belønningen som ligger i lønnsøkninger forsvinner. Virkningene av dette på arbeidsproduktiviteten vil nødvendigvis ta noe tid. Det er derfor et åpent empirisk spørsmål om hvorvidt en lønnsregulering en såpass kort periode som ett år vil gi noen nevneverdig reduksjon i produktiviteten. Moene og Nymoen har da heller ikke forsøkt å belegge sin påstand om «mekbar nedgang i arbeidsproduktiviteten» med empiriske beregninger. Enda mindre har de dokumentert at et eventuelt produktivitetstap oppveier de gevinstene lønnsloven gir i form av styrket konkurranseutsatt sektor og mindre import.

3. Alternativet til lønnsloven gir nedgang i arbeidsproduktiviteten

Når betydningen av eventuelle reduksjoner i arbeidsproduktiviteten

* Jens Stoltenberg har vært leder i AUF siden 1985, cand.oecon fra høsten 1987. Han er ansatt som universitetsstipendiat ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo fra januar 1989.

på grunn av lønnsloven skal vurderes, må det tas med i betraktningen at alternative virkemidler også kan gi redusert produktivitet. Alternativet til lønnsloven er kraftigere innstramminger for å oppnå den samme utenriksøkonomiske balanse. Dette vil gi enda mere arbeidsledighet, dels i form av økt antall ledige, og dels i form av lengre varighet av ledigheten. Arbeidere som har gått lenge ledige kan få en varig svekket produktivitet (jmf. Storbritannia). Økt arbeidsledighet betyr sløsing med arbeidskraft og at produktiviteten til den samlede arbeidsstyrken går ned. Det finnes intet empirisk belegg for at lønnsloven gir «merkbar nedgang i arbeidsproduktiviteten», men det er helt sikkert at en arbeidsledig arbeider er mindre produktiv enn en som arbeider.

4. En lønnsregulering er en effektiv måte å få til et skift i forventningene i riktig retning

Forventningsdannelse har etter hvert fått en stadig mer sentral rolle i økonomisk teori. Det er mange som mener at dersom myndighetene skal makte å styre økonomien, så må de ta hensyn til forventningsdannelsen hos aktørene, og om mulig å påvirke denne. Det er god grunn til å regne med at lønnsloven har påvirket aktørenes forventninger. Loven har bidratt til at aktørene i finansmarkedene har fått tro på at ubalansen i norsk økonomi skal bli rettet opp. Det har styrket krona, og gjort det lettere å få ned renten. Vi må også regne med at aktørene i arbeidsmarkedet har fått justert sine forventninger om pris og lønnsvekst.

Uten lønnsloven ville det vært svært vanskelig for ikke å si umulig å

få inflasjonen i Norge ned mot 5 prosent innen utgangen av året. Det ser det imidlertid ut til at myndighetene nå klarer, med de konsekvenser det har for forventningene om prisveksten neste år. Ikke minst fra Phillipskurve-drøftinger er det kjent at en slik nedjustering av forventningene kan gjøre det lettere å sikre både lav arbeidsledighet og lav inflasjon.

Avslutning

Ingen har noen gang påstått at lønnsloven er et varig svar på hvordan vi skal løse problemene med inntektsdannelsen har i landet. Til det vil kostnadene ved direkte lønnsreguleringer etter hvert bli for store. Imidlertid er min påstand at lønnsloven kan være et godt og effektivt virkemiddel i en akutt situasjon for norsk økonomi. Utgangspunktet var en økonomi i alvorlig ubalanse. I løpet av de to årene 1986, 1987 falt landets disponible realinntekt med drøye 6 % eller 15.000 kroner per yrkesaktiv. I de samme to årene var timelønnsveksten på henholdsvis 10 og 11,8 prosent. Landets inntekter falt altså dramatisk, mens lønningene steg kraftig. Utenlandsgjelden vokste med over to milliarder pr. måned, og var i ferd med å bli uhåndterlig. Denne utviklingen måtte stanses, og det burde skje raskt. Den mest tradisjonelle måten å møte en slik situasjon på ville være finanspolitiske tilstramminger.

I noen grad har det skjedd en tilstramming i finanspolitikken gjennom reduserte næringsoverføringer og økte skatter. Imidlertid ble det ikke satset på drastiske kutt i de offentlige utgiftene fordi Regjeringen mente dette ville gi uakseptable fordelings-

virksomheter og kutt i viktige fellesgoder som helsestellet, barnehagebygging, forskning og utdanning. Istedet valgte man altså å satse på en lønnslov som i tillegg til å avverge de negative konsekvensene av for sterke offentlige innstramminger, har den styrke ved seg at den virker raskere og mer direkte enn finanspolitiske tiltak. Satt på spissen kan vi si at lønnslover gjør at vi ikke behøver å gå veien om en drastisk økning av arbeidsledighet før lønnsveksten avtar.

Moene og Nymoens kritikk av lønnsloven betyr ikke at de er tilhengere av den tradisjonelle formen for lønnsoppgjør med bransjevise oppgjør og lokale forhandlinger. Istedet argumenterer de for en alternativ vei som må innebære «endringer i eienomsforholdene», «utbyttedeling» og «medarbeidereie». Uansett hva man måtte mene om realismen av og ønskeligheten i forslagene fra Moene og Nymoen, er de ikke et alternativ til lønnsloven. Moene og Nymoen lanserer forslag til grunnleggende endringer av det norske systemet for lønnsfastsettelse som det nødvendigvis vil ta tid å gjennomføre. Lønnsloven er et svar på en akutt krise i norsk økonomi.

Nettopp dette poenget at lønnsloven er et svar på hva som skal gjøres når ulykken først er ute, ser det ut til at Moene og Nymoen har oversett. På denne måten ser det ut til at de blander sammen økonomisk brannslukking med forebyggende brannvern. Når huset er overtent er det for sent å installere brannvarslere. Det som da trengs er en høytrykkslange. Lønnsloven er en slik høytrykkslange. Den er god å ha når det brenner, men bør skrus av så snart brannen er slukket.

Svar til Jens Stoltenberg

AV
KALLE MOENE OG
RAGNAR NYMOEN

I Norge har diskusjonen om konkurranseevne i stor grad konsentrert seg om lønnsvekst og lønnskostnad pr. produsert enhet. God konkurranseevne har vært ensbetydende med lav

lønnsvekst og lav lønnskostnad pr. produsert enhet. Dette er i beste fall en halv sannhet. Spørsmålet ligger på et litt dypere nivå, nemlig om systemet for inntektsdanning, sysselsetting og investering gir de riktige insentivene til samfunnsmessige fornuftige valg. Har vi ordnet oss slik at en bestemt reallønn kan oppnås med lave nominelle tillegg? Hvordan virker de ulike oppgjørsformene på sys-

selsetting, arbeidsproduktivitet og investeringslyst?

Stoltenberg er enig i at disse problemstillingene er viktige, men han mener at lønnsloven er et uunværlig kostnads- og etterspørselsregulerende virkemiddel. Vi mener fortsatt at effektiviteten av direkte inngrep i lønnsdannelsen ofte overdrives og at lønnsloven hindrer nytenkning og reformer i systemet for inntektsdanning.

La oss ta opp Stoltenbergs kommentarer punkt for punkt.

Varige virkninger av lønnsloven?

Etter å ha sikret Strøm utvalget konkluderer Stoltenberg: «Det er altså empirisk grunnlag for å hevde at direkte lønnsreguleringer ikke bare utetter problemene, men faktisk har varige effekter». Vi vil påpeke at empirien ikke er så entydig som Stoltenberg gir inntrykk av.

For det første gir alternative lønnsrelasjoner ulike muligheter til å identifisere eventuelle langsiktige virkninger av en lønnsstopp. For å illustrere noen forskjeller har vi tegnet en stilisert lønnsutvikling i figur 1. Uten lønnsstopp blir lønnsutviklingen a-b-c. Med lønnsstopp blir lønnsutviklingen a-b-d, men hva som skjer når lønnsstoppen oppheves er det uenighet om. Strømutvalget har benyttet en type Phillipskurve der veksten i lønnsnivået avhenger av økonomiske forklaringsfaktorer. En lønnsstopp gir null vekst i lønnsnivået i stopp-perioden. Når lønnsstoppen oppheves kommer en tilbake til normal lønnsvekst slik at lønnsnivået i framtidige perioder ligger lavere enn det ellers ville gjort. Utviklingen blir følgelig a-b-d-e i figur 1. Kortsiktige endringer gir altså varige virkninger.

Det er imidlertid vanskelig å tro på et så styringsoptimistisk bilde. Fra

økonomisk teori vet vi at det finnes økonomiske forhold som påvirker selve lønnsnivået, enten en tar et markedsøkonomisk eller et forhandlingsteoretisk utgangspunkt. Dersom disse forholdene leder til en lønnsutvikling a-b-c uten lønnsstopp, vil de trolig trekke lønnsutviklingen fra d mot c etter at lønnsstoppen er opphevet. Eksistensen av slike effekter lar seg i prinsippet teste i såkalte feiljusteringsmodeller for lønnsdannelsen, men ikke innenfor rammen av konvensjonelle Phillipskurver.

I en feilkorrigeringsmodell for lønnsdannelsen tar en utgangspunkt i en langsiktig likevektsammenheng for lønna. Lønnsveksten avhenger av prisstigningen og andre kortsiktstfaktorer, men også av avvik fra likevektsnivået for lønna i tidligere perioder («feiljustering»). (Jf. Nymoen (1988a) og (1989) for en relasjonsmodell og Nymoen (1988b) for en simultan modell). I slike modeller kan vi derfor skille mellom faktorer i langtidssammenheng og faktorer som representerer kortsiktseffekter. Empiriske studier tyder på at dummyvariable for lønns- og prisstoppen i 1979 fanger opp kortsiktseffekter, men at langtidssammenhengene er upåvirket. En annen måte å belyse effektene av direkte inngrep på, er å studere stabiliteten av empiriske lønnsrelasjoner på begge sider av en lønnsstopp: Permanente skift i mo-

dellens parametre etter en lønnslov indikerer varige effekter på lønnsdannelsen. Stabilitetstestene i for eksempel Nymoen (1988a) avdekker ikke slike permanente effekter av pris- og lønnsstoppen i 1979.

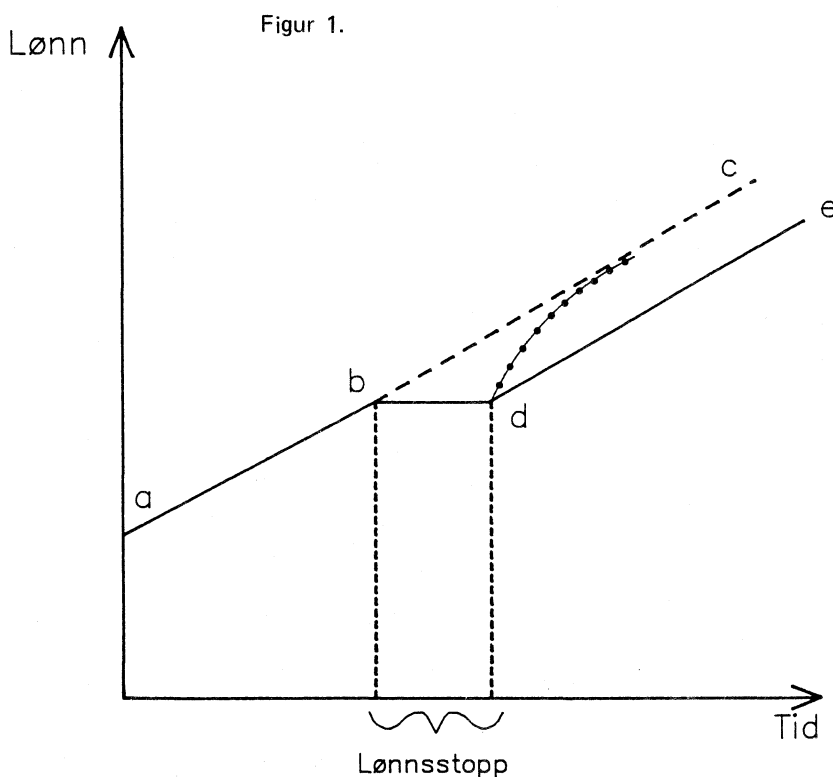
Lønnsstopp virker raskt

Utviklingen så langt i 1988 viser vel at kontraksjonen ble sterkere enn mange hadde regnet med. Dette kan ha sammenheng med at lønnsstoppen ble innført samtidig med at sparingen var i ferd med å ta seg opp, etter en periode med negativ spare-rate som følge av kredittfinansiert konsumvekst. Relativt høy konsumprisvekst første halvdel av 1988 har også vært viktig. I ettertid kan det vise seg at de to siste momentene har vært like viktige som lønnsloven. Likevel er vi enige i at lønnsregulering har en direkte effekt på etterspørselen, blant annet fordi husholdningene reagerer på at «noe uvant» skjer med inntektsveksten, for eksempel ved å utsette kjøp av varige goder. På lengre sikt er vi mer skeptisk til effektiviteten av lønnsloven som etterspørselsregulerende virkemiddel, siden den i hovedsak omfordeler inntekt mellom grupper.

Stoltenberg mener at et viktig argument for lønnsloven er at den samtidig reduserer den innenlandske etterspørsel og kostnadsveksten i konkurranseutsatte bedrifter. Dermed unngår en at den innenlandske kontraksjonen fører til økt ledighet. Men det ser ikke ut til at Stoltenbergs spådom om «reduisert etterspørsel etter arbeidskraft i skjermede næringer og økt etterspørsel etter arbeidskraft i konkurranseutsatte næringer» slår til: Ledigheten er økende og det forløpige tallmaterialet viser fall i industri-sysseissettingen. Som nevnt er en viktig grunn at kontraksjonen ble kraftigere enn antatt, men treghetene i omstillingsprosessene er nok også større enn det Stoltenberg synes å forutsette.

Arbeidsproduktivitet

Stoltenberg har rett i at lønnsstakere som blir ledige kan bli mindre produktive, særlig hvis ledigheten har en viss varighet. Dette er imidlertid bare et argument for lønnsloven dersom denne kan gjennomføres uten økt ledighet. Vi er også enige i at det ikke finnes empirisk bevis for at et lønns-

lov i seg selv virker produktivitetsdempende. Fra Storbritannia kjenner vi imidlertid empiriske arbeider som viser at produktiviteten avhenger av relative lønninger (Wadhwani og Wall (1988)). Dersom liknende effekter gjør seg gjeldende i norske bedrifter, må en regne med negative produktivitetseffekter dersom lønnsreguleringer gis en mer permanent karakter.

Lønnslov og forventningsdannelse

Stoltenberg mener at en «lønnsregulering er en effektiv måte å få til skift i forventningene i riktig retning». Her er det vår tur til å påpeke manglende empirisk belegg i argumentasjonen. Empiriske lønnsrelasjoner på norske data sier riktignok lite om hvilke forventningsmekanismer som gjør seg gjeldende i lønnsdannelsen. Men som nevnt ovenfor er det ingenting som tyder på at de direkte inngrep vi har hatt har ført til varige skift i lønnsdannelsen, det være seg via skift i forventninger eller på andre måter.

Stoltenberg har rett i at forventningsdannelsen etterhvert har fått en mer sentral plass i økonomisk teori. For diskusjon av lønnsloven vil vi trekke fram andre lærdommer fra

denne teoriutviklingen enn han gjør. Et poeng i nyere økonomisk teori på dette området er å ta hensyn til at folk har en grunn for sine forventninger. Dette er eksplisitt og kanskje litt overdrevet i modeller med rasjonelle forventninger. Men en kan finne liknende elementer i spillteorien, hvor begrepet troverdighet står sentralt. Spørsmålet er nå: Hvilken grunn har folk til å endre sine langsiktige forventninger på grunn av en lønnslov som er ment å vare i ett år, eller i høyden to? Dersom ikke lønnsloven endrer noe grunnleggende i økonomiens virkemåte, eller i de rammevilkår som gjelder internasjonalt, har folk ingen grunn til å revidere sine langsiktige forventninger. At dette momentet ikke bare har teoretisk interesse forsøkte vi å vise i vår forrige kommentar: I teoretiske betraktninger antar en ofte at investeringslysten i næringslivet avhenger av forventet avkastning på nye prosjekter. Denne avkastningen er igjen påvirket av bl.a. inntektsoppgjørene lokalt og sentralt langt inn i framtida. De økte overskuddene som følger av lave lønnstillegg i den innværende lønnsstopp-perioden vil derfor ikke lede bedriftene til å øke sine investeringer. Lønnstopp i dag har altså ingen innvirkning på forventningene omkring framtidig avkastning på nye investeringer.

Avslutning

Lønnstopp er et virkemiddel som i seg selv ikke løser problemer, men som kan gi en pause slik at andre tiltak eller reformer kan settes i verk. Vi kan ikke se at noe mer grunnleggende er blitt endret i løpet av lønnsstopp-perioden så langt. Lønnstopp trekker dessuten store vekslers på fagforeningsklubbenes lojalitet. Gjentatt bruk kan skape sosial uro, skade tillitsmannsordningene lokalt og ødelegge insentivsystemene som er innebygget i lokal forhandlingsrett. Derfor kan ikke lønnstopp brukes ofte og av en hvilken som helst regjering.

REFERANSER:

- Nymoene, R. (1988a): «Modelling wages in the small open economy. An error correction model of Norwegian manufacturing wages.» *Arbeidsnotat* 4/88. Oslo: Norges Bank
- Nymoene, R. (1988b): «A small linear model of wage- and price inflation in the Norwegian economy.» *Arbeidsnotat* 10/88. Oslo: Norges Bank
- Nymoene, R. (1989): «Wages and the length of the working day. An empirical test using Norwegian quarterly data for manufacturing wages.» Kommer i *Scandinavian Journal*.
- Wadhwani S. og M. Wall (1988): «A direct test of the efficiency wage model using UK micro-data.» *Discussion Paper* No 313. London: London School of Economics. Centre for Labour Economics.

Husk å melde
adresseforandring

Rentenivå og skattesystem

Et viktig argument for omlegningen av skattesystemet i retning av høyere bruttoskatt og lavere skatt på netto inntekt har vært at det vil føre til en nedgang i rentenivået. Begrunnelsen er at lånekostnadene etter skatt øker slik at kredittetterspørselen faller. I Nasjonalbudsjettet 1987 ble det f.eks. anslått at skatteomlegningen fra 1986 til 1987 isolert sett kunne bidra til en reduksjon i rentenivået på 1 prosentpoeng, fordi etterspørselen etter kreditt ville

bli lavere. I en lederartikkel i Penger og Kreditt nr 2/88 antyder sentralbanksjef Hermod Skånland at skattesystemet bidrar til å holde rentenivået 2-4 prosentpoeng høyere enn et mer nøytralt skattesystem vil gjøre.

I en liten åpen økonomi som den norske er det imidlertid høyst tvilsomt om skattesystemet har noen særlig direkte effekt på rentenivået.

AV
HARALD MAGNUS ANDREASSEN*

1. Hva bestemmer rentenivået i Norge

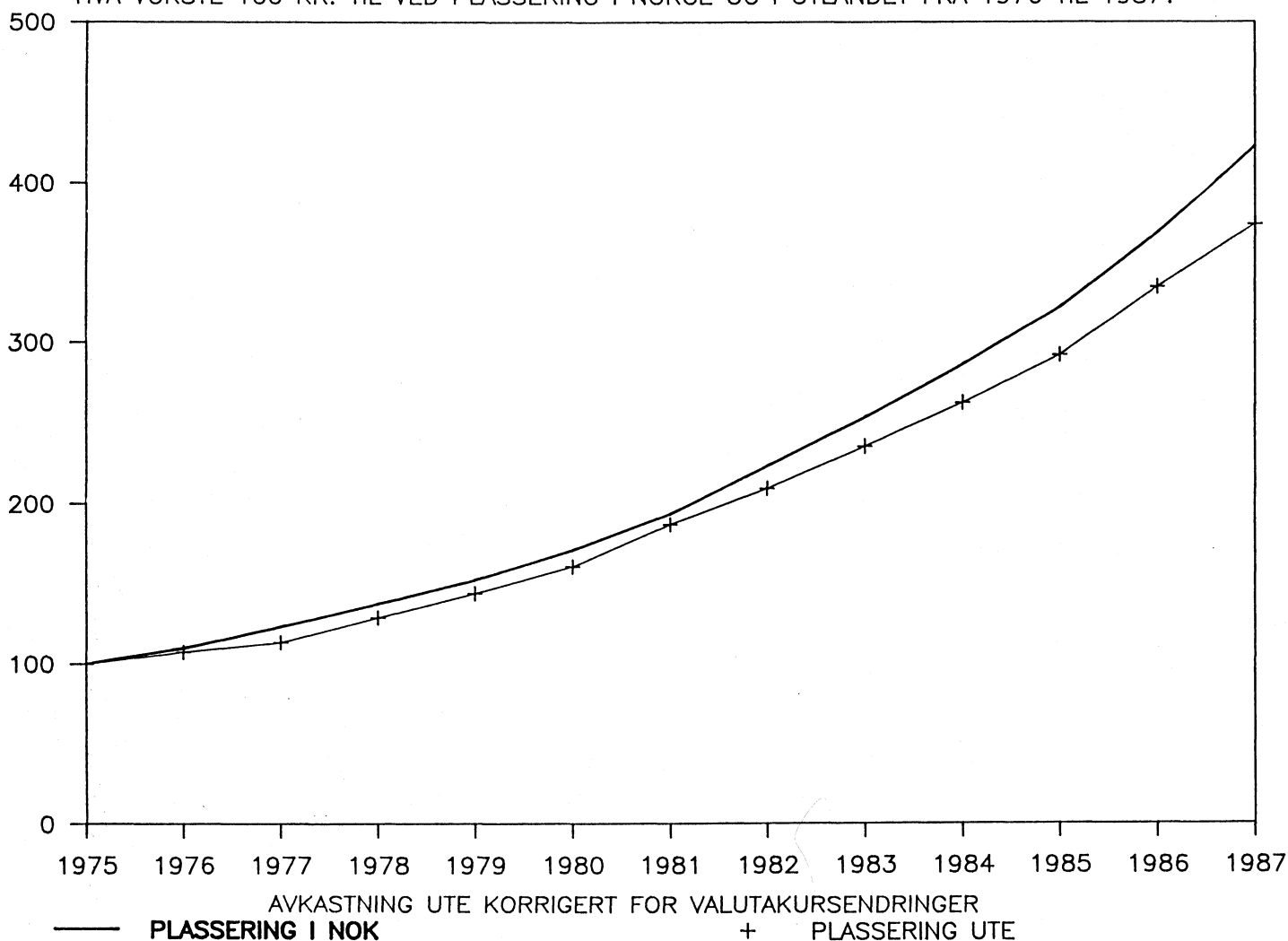
Det er vel kjent fra økonomisk teori (f.eks. Mundell-Fleming modellen) at rentenivået i et lite land med fast

valutakurs og hvor det er kapitalmobilitet over landegrensene er bestemt ut fra to forhold: *rentenivået i utlandet og forventningene om endringer i valutakursen*. Forklaringen er enkelt uttrykt at dersom investorer kan velge hvor de vil plassere, vil plasseringene bli foretatt der forventet avkastning er høyest (modifisert ved at risikoversjon fører til at kravet til forventet avkastning

Figur 1.

AVKASTNING I NORGE OG I UTLANDET

HVA VOKSTE 100 KR. TIL VED PLASSERING I NORGE OG I UTLANDET FRA 1976 TIL 1987?

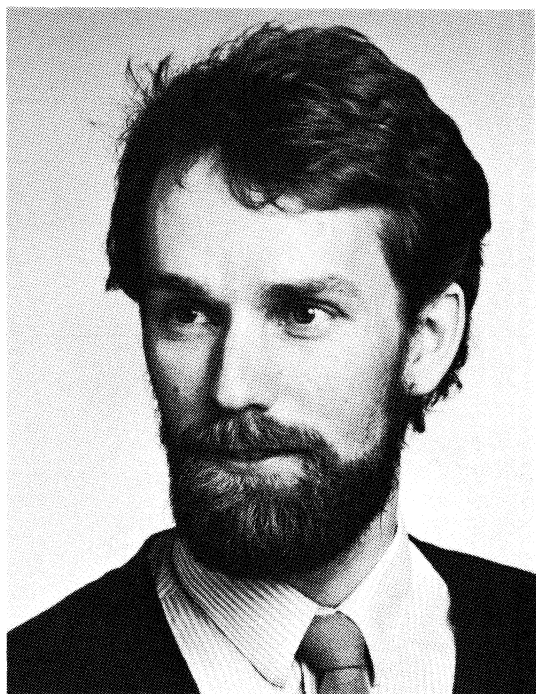
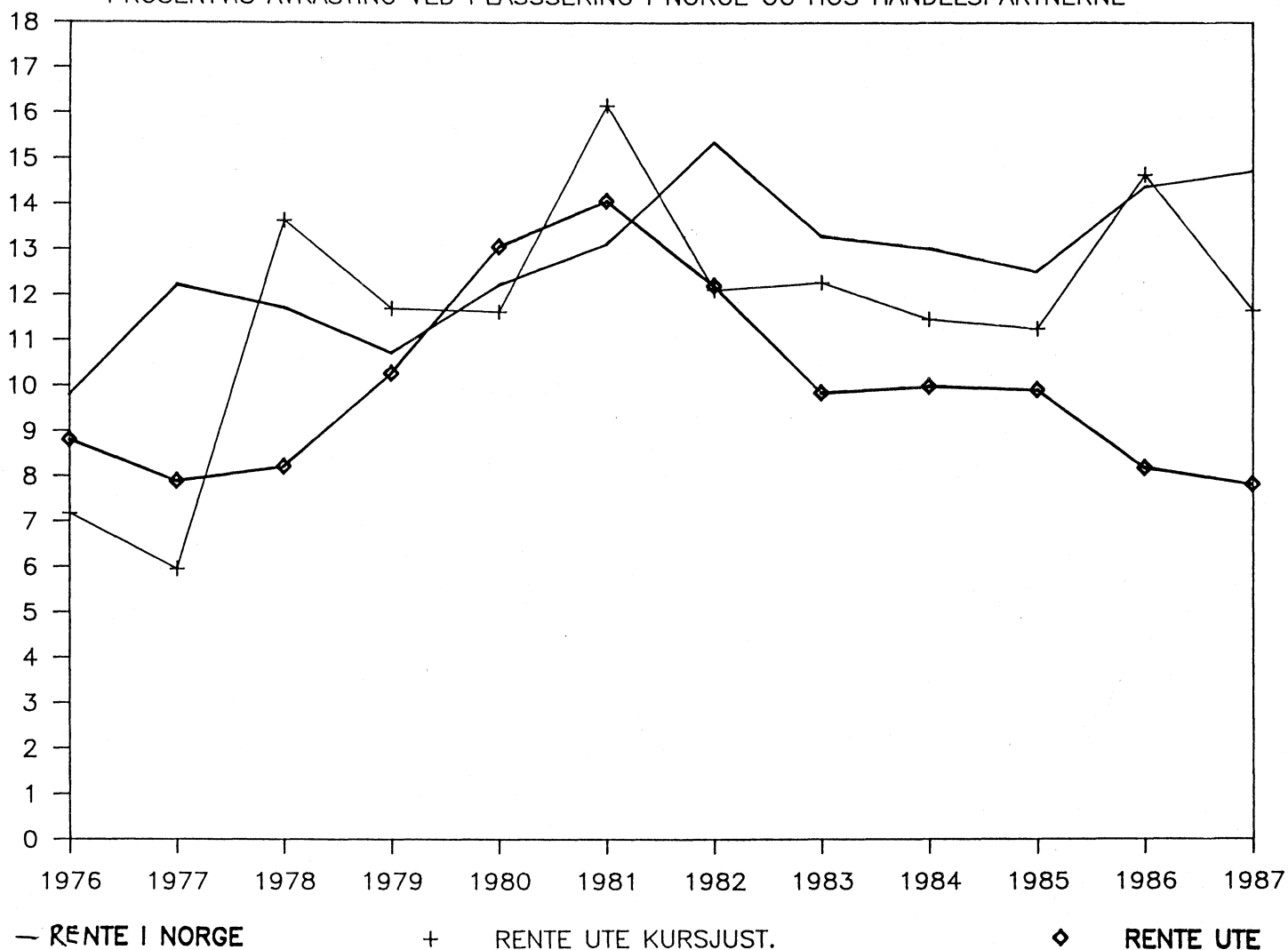

* Jeg vil takke Steinar Juel for nyttige kommentarer.

Figur 2.

AVKASTNING I NORGE OG I UTLANDET

PROSENTVIS AVKASTING VED PLASSERING I NORGE OG HOS HANDELSPARTNERNE

Harald Magnus Andreassen er cand.oecon fra 1984, er nå kontorsjef i Den norske Bankforening.

øker når usikkerheten øker). Dersom forventet avkastning ved plassering i Norge er lavere enn i utlandet, fordi renten er lavere enn i utlandet eller fordi man forventer en devaluering av kronen, vil det føre til kapitalutgang fra Norge.

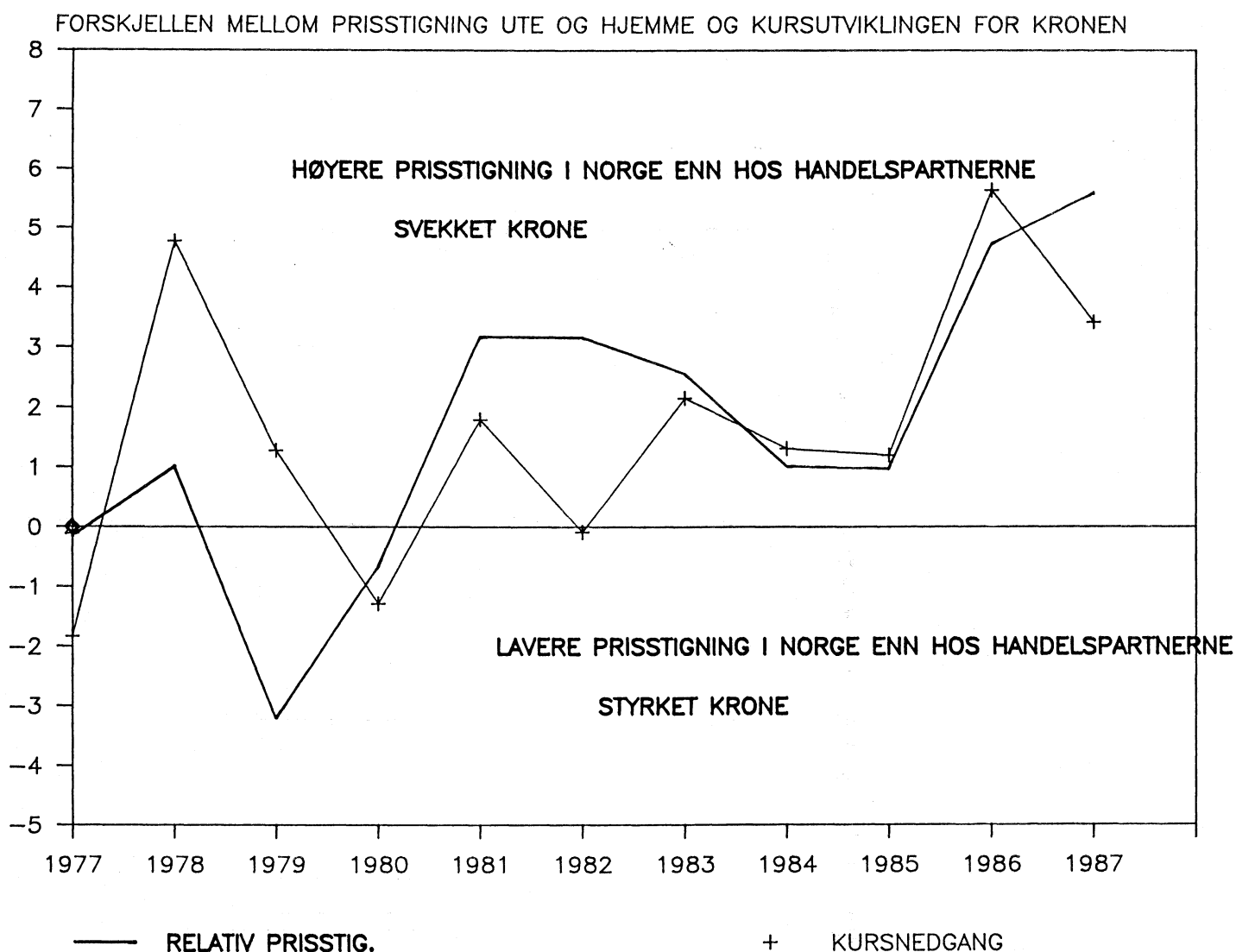
Dette vil presse rentenivået opp innenlands fordi Norges Bank må foreta støttekjøp av kroner for å holde valutakursen fast. Dersom det forventes en svekkelse av kronekursen vil det derfor kompenseres gjennom en tilsvarende høyere rente på plassering i norske kroner enn i utenlands valuta. Dette er – noe enkelt forklart – årsaken til at pengepolitikken i en liten åpen økonomi med fast, men justerbar, valutakurs blir lite effektiv. Rentenivået hjemme blir bestemt av rentenivået i utlandet og av valutakursforventingene.

Empirisk er det vanskelig uten videre å teste hvordan sammenhengen er mellom *forventet* valutakursendring og rentenivå. Hvis en antar en form for rasjonelle forventninger, kan en imidlertid se på utviklingen i de faktiske tall.

¹⁾ Figur 1 og de øvrige er justerte versjoner av figurer gjengitt i Bankforeningens notat nr. 2/88 «Om valutaregulering og mulighetene til å føre en selvstendig penge- og kredittpolitikk».

Figur 3.

PRISUTVIKLING OG VALUTAKURS

I Norge har vi hatt tildels omfattende valutareguleringer som har søkt å bremse kapitalmobiliteten. Like fullt viser empirien at det har vært en *nær sammenheng mellom den faktiske avkastningen ved å plassere* (eller kostnaden ved å låne) *i norsk eller utenlandsk valuta.* Dette fremgår bl.a. av figur 1 og 2. Fra 1975 til 1987 har avkastningen for plassering i kroner vært omlag 1,1 pst. høyere enn ved plassering i valuta (her representert ved årsgjennomsnittet av kortsiktige rentesatser i Norge og i de valutaer som inngår i kurvindeksen). Forskjellen har vært noe større fra 1982 enn tidligere. Dette har trolig sammenheng med at devalueringspolitikken har ført til økt usikkerhet om kronens stilling og dermed til at aktørene har krevd en ekstra risikopremie for plasseringer i kroner.

Ifølge kjøpekraftsparitetsteorien vil endringene i valutakursene i stor grad bli bestemt av forskjellen i prisstigning mellom ulike land. Dersom prisstigningen i Norge er høyere enn hos våre handelspartnere vil det før eller senere fremtvinge en nedjustering av kronekursen slik at prisnivået på våre varer og tjenester ikke kommer helt i utakt med prisnivået ute, dvs. at vår konkurranseevne ikke svekkes for kraftig. Empirien støtter for Norges vedkommende også denne teorien, se figur 3. En svekkelse av kronekursen kommer nokså parallelt med

høyere prisstigning i Norge enn hos våre handelspartnere.

Siden rentenivået i Norge bestemmes av renten ute og av forventninger om kronekursen, og endringer i kronekursen igjen bestemmes av forskjellen i prisstigning mellom Norge og utlandet, blir forskjellen mellom nominell rente og prisstigning *-realrente - stort sett den samme i Norge og i utlandet.* Ettersom empirien støtter oss på de to første punktene gjør den det selvsagt også her. I figur 4 er realrenten i Norge og hos våre handelspartnere fremstilt.²⁾

2. Skattesystem og rentenivå

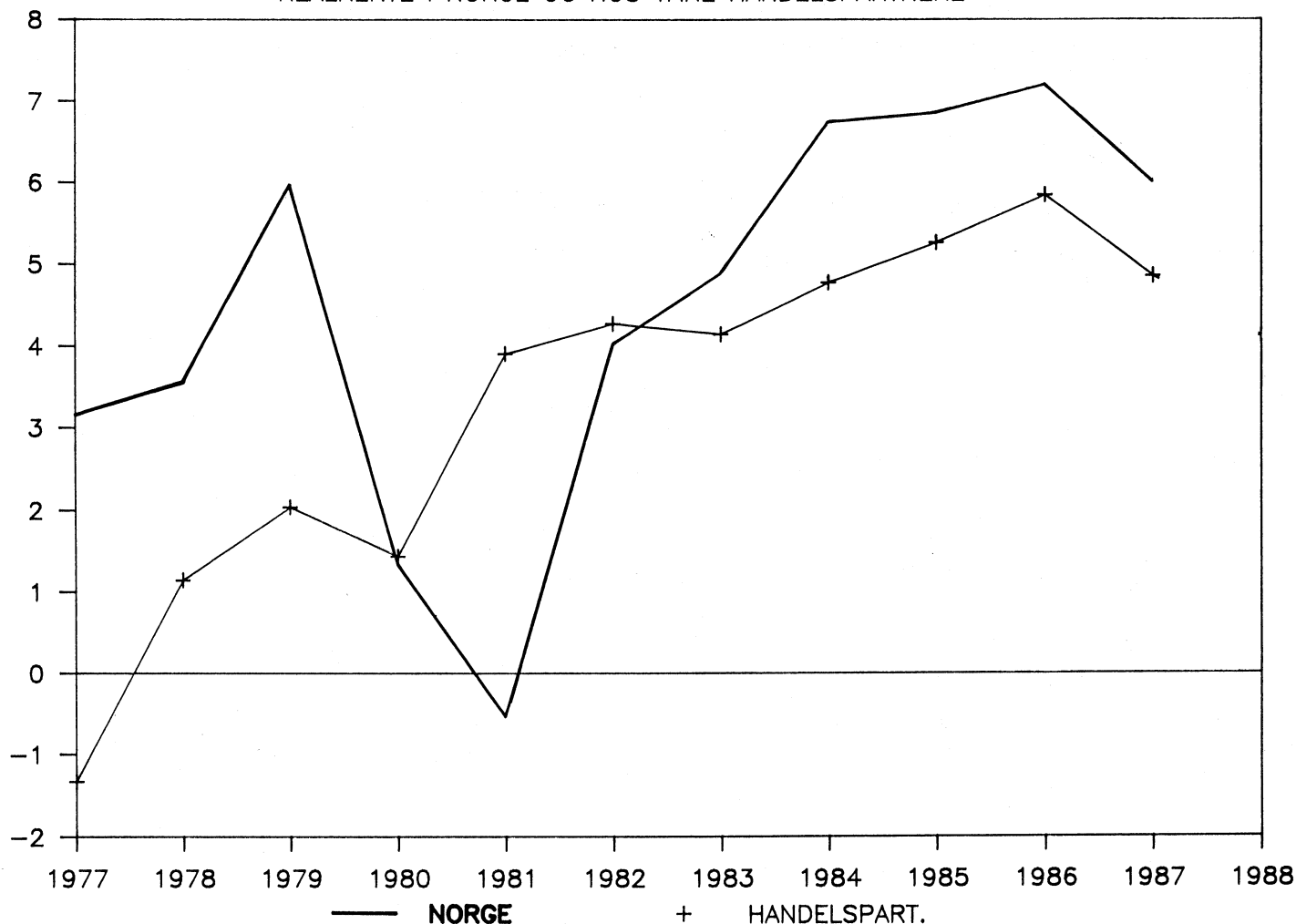
Hvis realrenten bestemmes av utlandet og det nominelle påslag av valutakurs/inflasjon-forventningene, hvilken betydning har da skattesystemet? *Skattesystemet i*

²⁾ Kjøpekraftsparitetsteorien – og dermed teorien om lik realrente – forutsetter balanse i utenriksøkonomien i utgangspunktet. Dersom landet skal redusere et underskudd vil realrentenivået bli høyere enn i utlandet. Det nominelle rentenivået bestemmes fortsatt av rente ute og valutakursendringer, men ettersom konkurranseevnen må bedres for å redusere underskuddet må enten prisstigningen hjemme være lavere enn ute eller valutaen må devalueres uten økt prisstigning innenlands. Realrenten vil bli høyere enn i utlandet i begge disse tilfellene.

Figur 4.

REALRENTE UTE OG HJEMME

REALRENTE I NORGE OG HOS VÅRE HANDELSPARTNERE

Norge har trolig liten effekt på rentenivået. Rentnivået i Norge og i utlandet vil bli påvirket av et gjennomsnitt av skattesystemene i alle land. Norges innflytelse på dette gjennomsnittet er lite.

En norsk investors avkastning på en plassering vil skattemessig bli behandlet likt enten avkastningen kommer fra en plassering i utlandet eller i Norge. Det samme gjelder den skattemessige behandling av gjeldsrenter. Tilsvarende gjelder utenlandske investorer og låntagere. En utenlandsk investor i kroner får derfor ingen glede av at marginalsakten på renteinntekter i Norge dempes. Hans krav til avkastning på en plassering i kroner vil være like stor før og etter en slik skattereform i Norge. Da Norge er et lite land, vil således en skattereform som endrer den skattemessige behandling av gjeldsrenter og renteinntekter ha liten eller ingen direkte effekt på rentenivået i Norge.

Det norske skattesystem har derimot stor effekt på det samfunnsøkonomiske avkastningskrav til investeringer i Norge. Det norske skattesystem gjør det «billig» å låne for husholdninger og bedrifter, og de vil låne desto mer til forskjellige typer realinvesteringer. Skattesystemet får dermed effekt på investeringsnivået. Dersom skattesystemet fører til at realrente etter skatt – og dermed avkastningskravet ved bruk av kapital – er lavere enn den internasjonalt bestemte realrenten blir realinvesteringene i Norge større enn optimalt vurdert ut fra et samfunnsøkonomisk kriterium. Vi låner penger i utlandet til en høyere rente enn avkastningen på investeringene innenlands.

Regjeringen har delvis solgt de foreslåtte og gjennomførte endringer i personbeskatningssystemet med at de vil føre til et lavere rentenivå. Dvs. at «vanlige folk» vil oppleve at ulempen med mindre gunstig skattemessig behandling av gjeldsrenter vil motvirkes av en nedgang i rentenivået. Resonnementene og empirien foran tyder på at dette ikke er riktig. Skattereformen vil gjøre det dyrere å låne, og gunstigere å spare finansielt på ordinær måte. Virkningen av skattereformen vil dermed bli lavere investeringer. For husholdningene betyr det lavere boliginvesteringer.

Rentenivået vil ikke være helt upåvirket av skattesystemet fordi endrede skatteregler som påpekt overfor vil påvirke innenlandsk etterspørsel og derigjennom forventningene om kronekursen. Mekanismene vil være de samme som for all annen innstramningspolitikk: Lavere etterspørsel øker arbeidsledigheten, demper pris- og lønnsveksten, bedrer konkurranseevnen, styrker eksporten og demper importen. Samlet vil dette styrke tilliten til kronen, og rentenivået vil gå ned. Sammenhengene er i høyeste grad plausible, men effektene er nok beskjedne, i alle fall i forhold til de regnestykkene som er basert på at «høyere lånekostnader vil redusere kredittetterspørselen og dermed rentenivået».

REFERANSER:

Bankforeningens notat nr. 2/88 «Om valutaregulering og mulighetene til å føre en selvstendig penge- og kredittpolitikk», utarbeidet av Steinar Juel og Harald Magnus Andreassen.

Betraktninger omkring sertifikatmarkedet i Norge

- Sertifikatmarkedet ble etablert i Norge i 1985. Bankene var en stund den dominerende aktør ved emisjoner, men meglerne jobber hardt for å ta tilbake tapte skanser.
- Bankenes tilleggsreservekrav gjorde at markedet for lånesertifikater blomstret opp.
- Tilbakekjøp av egne sertifikater gir låntakerne god mulighet til å finjustere sin gjeldsfinansiering.
- Beregningstekniske problemer og liten villighet til å variere kjøps- og salgsrentene ved endringer i markedsrenten har resultert i et lite effektivt annenhåndsmarked.

AV ARNE JON ISACHSEN OG
CARL ERIK SANDO*

I slutten av 1950-årene fikk markedet for commercial papers (lånesertifikater) et kraftig oppsving i USA. Det skulle gå et kvart århundre før dette markedet nådde Sverige og Norge; i 1984 kom svenske sertifikater og året etter kom norske.

Denne artikkelen har til hensikt å kaste lys over enkelte trekk ved det norske sertifikatmarkedet, og er myntet på lesere som i utgangspunktet har et visst kjennskap til pengemarkedet.

Vi skal si litt om:

- utstedelsesformene
- de ulike sertifikattypene
- hvordan utstederne opplever markedet
- utviklingen av annenhåndsmarkedet
- skattemessige forhold
- hvordan investorene opplever markedet

Avslutningsvis konstaterer vi at investorene i sertifikatmarkedet over tid kan vente å få en rikere meny å velge fra, men at de selv må utvise større aktsomhet ved avveining mellom avkastning og risiko.

1. Utstedelsesformene

Sertifikater er omsettelige rentebærende papirer med løpetid inntil 12 måneder.

Utstedelsesformen har endret seg betraktelig i løpet av den korte perioden instrumentene har vært i markedet. Ved introduksjonen i 1985 ble *enkle sertifikatemisjoner* mest benyttet. Utsteder kan her legge ut ett sertifikatlån med maksimal løpetid 12 mnd. Etterhvert gikk man over til *sertifikatprogrammer*, hvor utsteder

over en periode på 1-7 år har anledning til å legge ut sertifikater innenfor en gitt låneramme. Ettersom det ikke er tillatt å fornye sertifikater i Norge, må utsteder, dersom han ved forfall ønsker å oppta et nytt sertifikatlån, gjøre dette til nye vilkår og med nye långivere.

Det kreves god kapitalbase for å være emisjonshus, og storbankene har i en periode vært de mest aktive i denne rollen. Denne tendensen har delvis blitt snudd. Private meglere har nå fått anledning til å ta posisjoner i sertifikatene, og samarbeider ofte om å gjøre emisjoner. Storbankenes gjennomgående svake resultater i 1987 har trolig ført til redusert aktivitet i emisjonsmarkedet. Men det bør også bemerkes at de fleste private meglere i dag enten har en storbank eller et forsikringsselskap i ryggen. Meglerne har vært relativt mer aktive i annenhåndsmarkedet enn i førstehåndsmarkedet.

Arne Jon Isachsen er sjeføkonom i Elcon Partners A.S. og professor i internasjonal økonomi ved Bedriftsøkonomisk Institutt.

* Vi takker for bakgrunnsstoff og nyttige kommentarer fra Finn Erik Bjerke, Erik Brække, Finn Fossanger, Gunnar Olseth, Jan Pollestad, Per Stensaker, Carl Vogt og Per Aaeng. For eventuelt gjenværende feil og mangler står vi alene ansvarlig. Vi har med utbytte lest arbeidene av hhv. Erik Bjørland, Elisabeth Bodin og Anders Bruun-Olsen. Det er forøvrig lite norsk litteratur om emnet.

Det blir antydnet at bankene bestemte seg for å «ta» emisjonsmarkedet, selv om dette kostet i form av hardt pressede marginer. Konkurransen om noe som i framtiden kan vise seg å bli et attraktivt marked, kan også ha medvirket til at bankene presset hverandre. En noe annen forklaring går ut på at de private meglerne mer eller mindre frivillig ga emisjonsmarkedet fra seg, fordi dette «..kastet for lite av seg» sammenlignet med andre pengemarkedsaktiviteter.

Det er velkjent, også fra andre lands finansmarkeder, at når nye instrumenter kommer på banen, har de en tendens til å bli underpriset den første tiden. Høsten 1985 trakk således mange store banker seg som selgere av valutaopsjoner – tapene de foregående månedene hadde vist at de ikke håndterte dette instrumentet godt nok.

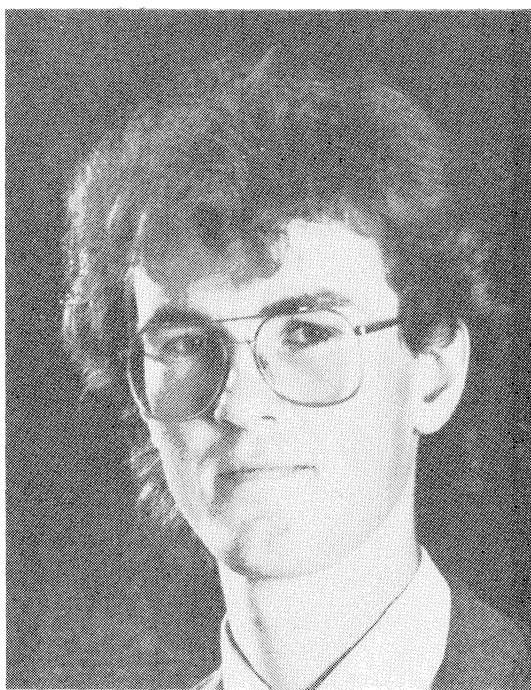
Som vi skjønner kan det være flere forklaringer på den tendensen vi ser i FIG.1. De 4 storbankenes andel av emisjonsmarkedet økte fra 1986 til 1987, for deretter å bli redusert i de fem første månedene av 1988.

2. De fire sertifikattypene

Vi har i Norge fire forskjellige sertifikattyper: Statssertifikater, banksertifikater, finanssertifikater og lånesertifikater.

Fra november 1986 har minstepålydende for sertifikatene vært satt til 1 mill kr. Dette var primært for å hindre at «svarte» penger ble investert i sertifikater; indirekte har denne bestemmelsen utelukket store deler av det vanlige publikum fra sertifikatmarkedet.

For *statssertifikatene* er det et «problem» at staten ikke har noe opplåningsbehov, slik som tilfellet er f.eks i Sverige. Sertifikatene har ikke blitt lagt ut til konkurransedyktig rente, og har i hovedsak bare blitt kjøpt av Norges Bank og av institusjoner som på dette vis kunne overholde sin plasseringsplikt i Norges Bank. For tiden

Carl Erik Sando er siviløkonom og arbeider i analyseavdelingen i Elcon Partners A.S.

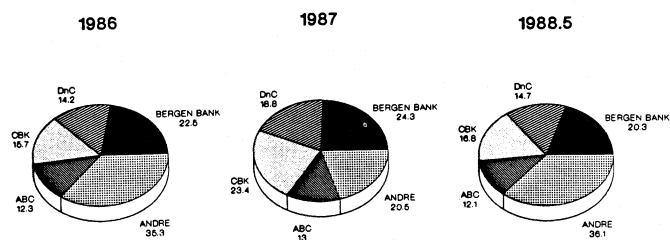

FIG. 1: *Institusjonenes andel av totalt emisjonsvolum i 1986, 1987 og de 5 første månedene av 1988. (Finans- og lånesertifikater.)*

Kilde: Bergen Bank

oppfatter de fleste investorer statssertifikatene som lite attraktive.

Innskudd på særvilkår sikrer billigere penger for de fleste bankene enn utstedelse av *banksertifikater*. Bankene har vært redde for «smitteeffekter» på den øvrige innlånsmassen, og var til å begynne med lite villige til å utstede banksertifikater. Dersom den jevne særinnskuddskunde fikk alternativet å investere i sertifikater utstedt av «sin» bank, vil dette trolig gi høyere innlånsrente for banken.

Med større rentebevissthet hos publikum blir det vanskeligere for bankene å differensiere innskuddsrenten mellom ulike kunder og kundegrupper. Skarpere konkurranse mellom de ulike finansinstitusjonene og økt fortrolighet med de ulike typer sertifikater vil indirekte bevirke et press oppover på særinnskuddsrenten. Dersom differansen mellom avkastningen på banksertifikater og særinnskuddsrenten reduseres, er det trolig at bankene i økende grad vil funde seg ved utstedelse av egne sertifikater.

Det siste halvåret har emisjonsvolumet for banksertifikater økt kraftig. Dette har sammenheng med Norges Banks store kjøp av banksertifikater, samt banksystemets interne bruk av sertifikater i den mellomlange likviditetsstyringen. Banksertifikatene har delvis overtatt statssertifikatens rolle som pengepolitisk styringsinstrument. Sertifikatmarkedet har i dag mer preg av et interbankmarked enn man opprinnelig hadde tenkt seg.

Små og mellomstore sparebanker fra «likviditetsfattede» distrikter har i større utstrekning enn de store finansiert seg ved utstedelse av banksertifikater.

Finansieringsselskapene er blant dem som har hatt størst nytte av sertifikatmarkedet. Utstedelse av *finanssertifikater* gir oftest mer stabile innlån enn kortsiktige markedslån. Misforholdet mellom langsiktige utlån og kortsiktige innlån reduseres. Bankene er store tagere av finanssertifikater.

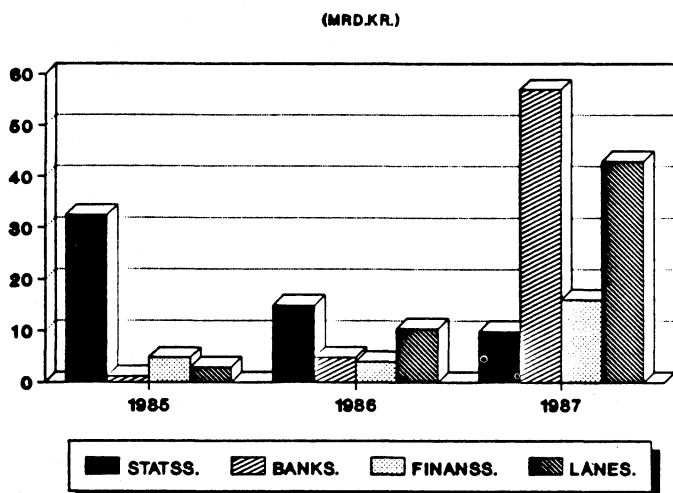
Bankenes tilleggsreservekrav gjorde at markedet for *lånesertifikater* blomstret opp. For å unngå tilleggsreservekrav for utlån til bedrifter kunne bankene istedet henvise kundene til sine helt eller delvis eide meglerelskaper. Disse foretok så en sertifikatemisjon (eventuelt som en del av et program) for kunden, og var i stand til å ta hele eller deler av emisjonen på egne bøker uten å måtte svare tilleggsreservekrav for dette (i motsetning til bankene). Alternativt kunne bankene selv foreta sertifikatemisjonen, for deretter å gjøre avlastningsforretninger med sine datterselskaper når utlånsveksten skulle rapporteres.

For lånesertifikater har storbankene vært toneangivende når det gjelder prissettingen, både i første- og annenhåndsmarkedet.

Lånesertifikater skal i prinsippet bare kunne utstedes av «førsteklasses låntakere». Når slike låntakere i økende grad funder seg i sertifikatmarkedet, er det trolig at deres regulære lån i bank reduseres. Bankene blir dermed sittende igjen med en relativt større andel «dårlige» låntakere. Erfaringene med Buggesertifikatene (som vi kommer tilbake til i avsnitt 4) viser imidlertid at begrepet «førsteklasses låntaker» ikke alltid er så lett å operasjonalisere.

Disse «off-balance-sheet» inntektene var kjærkomne for bankene. Norges Bank, som i siste instans er ansvarlig for soliditeten i bankvesenet, følger utviklingen i bankenes balanse nøye. Sett fra sentralbankens side er det uønsket om bankenes lønnsomhet i for stor grad blir avhengig av ustabile off-balance-sheet inntekter. Mye tyder på at tilleggsresevekravet bare startet prosessen med å få bedriftene ut i sertifikatmarkedet, og at denne utviklingen ikke vil reverseres med bortfallet av dette kravet.

FIG.2: Brutto emisjonsvolum sertifikater.

Kilde: Bergen Bank

FIG.2 viser brutto emisjonsvolum av de ulike sertifikatene.

Vi ser her at emisjonsvolumet for bank-, finans-, og lånesertifikater har økt, mens det motsatte har skjedd med statssertifikatene.

3. Spørreundersøkelse blant utstedere (20 svar av 25)

Jenserud og Hansen (1987) har foretatt en spørreundersøkelse blant utstedere av lånesertifikater.

Sertifikatene utgjør en økende andel av finansieringen for selskapene, selv om denne andelen varierer over tid. Dersom utstederne forventer en stigende (synkende) rente, ønsker de naturlig nok å legge ut sertifikater med lengre (kortere) løpetid enn ved forventninger om et uendret rentenivå.

37% av utstederne kjøper tilbake egne sertifikater før forfall. På denne måten kan låntakerne finjustere sin

gjeldsfinansiering, og funding i sertifikater fungerer som en slags kassakreditt. 58% av utstederne investerer selv i sertifikater. Dette høye tallet har trolig sammenheng med at de som utstedere er fortrolige med instrumentet.

Sertifikatene brukes hovedsaklig til midlertidig funding, og bare i begrenset utstrekning til pengemarkedsaktiviteter (arbitrasje). Utstederne legger også vekt på å sikre en diversifisert finansiering, mens markedsføringseffekten av sertifikatemisjonen i følge Hansen og Jenserud er lite påaktet.

4. Annenhåndsmarkedet

Likviditeten i annenhåndsmarkedet bør bli bedre. Dette vil redusere markedets avkastningskrav til sertifikatene, og utstederne vil få rimeligere lån. Emisjons-husene – hovedsaklig bankene – fungerer ofte som «market makers», men er svake til å følge opp prisingen av sertifikatene i annenhåndsmarkedet. Det tar tid før kjøps- og salgsrentene forandres etter endringer i det generelle rentenivået.

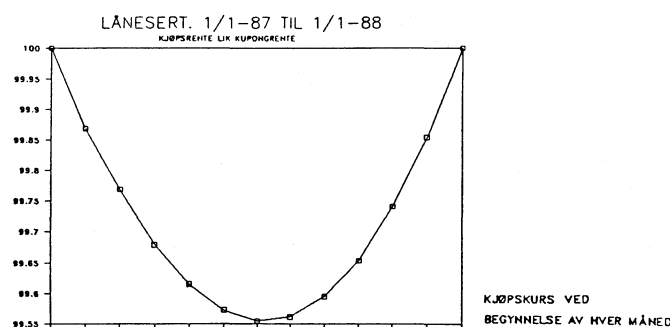
Aftenposten 20/11-87 har overskriften «Bugges sertifikater er uønsket». Kreditkassen satte sin kjøpsrente for sertifikater utstedt av Bugge Eiendoms opp til 130 tusen prosent, hvilket tilsvarer en kurs på 1% av pålydende for sertifikatene. Banken var m.a.o ikke interessert i å kjøpe tilbake disse papirene. Etter gjeldsforhandlingene og omorganiseringen i Bugge Eiendoms ble sertifikatene konvertert til egenkapital i Oslo Eiendom.

Det hevdes at annenhåndsmarkedet er «lite effektivt», ettersom de private meglerne har såvidt små muligheter til å ta egne posisjoner. Man har eksempelvis ikke den nødvendige kapital til å gi selgere av større poster en «riktig» eller «fair» pris, dersom ikke megleren tilfeldigvis også har en kjøper av denne posten. Følgen er at de private meglerne ofte må oppgi relativt høye kjøpsrenter for å kompensere for risikoen og arbeidet med å skaffe kjøpere.

Statssertifikatene omsettes til kjøps- og salgsrenter som gir investeringen en effektiv avkastning for den gjenværende løpetid lik de noterte kjøps- og salgsrentene. Kjøps- og salgskursene for sertifikatene blir dermed bestemt av kjøps- og salgsrentene som oppgis bl.a. på Reuter-skjermene.

Bank-, finans-, og lånesertifikater noteres til nominell årsrente. Kjøps- og salgsrentene påvirkes både av det generelle rentenivået og av renten på tilsvarende papirer. Differansen mellom kjøps- og salgsrentene (spread) er meglernes provisjon.

FIG.3: Normal kursutvikling for ett-års sertifikater.

Mens de amerikanske T-bills legges ut til underkurs, (avkastningen er i form av differansen mellom pålydende og kursen som papirene selges for) er de norske sertifikatene rentebærende papirer som legges ut og innløses til pari kurs. Omsetningskursen i annenhåndsmarkedet (korrigert for påløpt rente) blir typisk lavere enn pari, ettersom selger har mulighet til å reinvestere det mottatte rentebeløpet (rentes rente effekten).

Av FIG.3 ser vi at kjøpskursen på det fiktive lånesertifikatet faller første halvdel av løpetiden, for så å stige til pari igjen. Vi har forutsatt konstant kjøpsrente lik kupongrenten (14%) gjennom hele perioden, slik at den U-formede kurven er å betrakte som en «normalkurve».

Hvis derimot kjøpsrenten f.eks. pr. 1/7 skulle være høyere enn 14%, vil kjøpskursen bli lavere enn punktet på vår kurskurve. Det omvendte er tilfelle hvis kjøpsrenten skulle være lavere enn 14%.

5. Skattemessige forhold

Skattemessig forskjellsbehandling mellom kjøper og selger kan være til hinder for en videre utvikling av annenhåndsmarkedet. Avkastning før skatt (rente og kursgevinst/tap) blir tilnærmet lik for kjøper og selger. Men forskjellsbehandlingen har sin årsak i at *kursgevinsten* – som er skattefri for investorer som ikke er i næring – vanligvis blir kjøper til del. Avkastning etter skatt blir dermed høyere for kjøper, mens selger kommer tilsvarende dårligere ut fordi hun/han ikke får drag for kurstapet.

Denne skatteskjevheten blir enda mer markert om det generelle rentenivået stiger. Sertifikatenes omsetningskurs vil falle ytterligere, og kjøpers kursgevinst blir større. I motsatt fall, om rentenivået synker og omsetningskursen stiger over pari, vil kursgevinsten tilfalle selgeren.

Transaksjonens lønnsomhet for de to partene avhenger også av deres respektive *skattesatser*. Kursgevinsten vil få større verdi for mottakeren desto høyere skattesats hun/han har.

Den normale situasjonen er at kjøperen av sertifikater i annenhåndsmarkedet får den skattefrie kursgevinsten. Dette kan i sin tur føre til at potensielle selgere blir sittende med sertifikatene frem til forfall.

Manglende symmetri i behandlingen av renteinntekt og kursgevinst rent skattemessig, fører til tekniske beregningsproblemer og uklarhet blant aktørene. Alt i alt kan skatteforholdene medvirke til at sertifikatene blir mindre likvide, med den sannsynlige effekt at utstederne av sertifikater må betale mer for funding enn dersom et enklere regelverk hadde blitt benyttet.

Åpenbart finnes to enkle løsninger på problemet; enten å la både kursgevinst og renteinntekt være *skattepliktig*, eller å la dem begge være *skattefrie*. I siste tilfelle kunne man slippe mange beregningstekniske problemer ved å tillate utstedelse av underkurspapirer og dermed la hele avkastningen komme i form av skattefri kursgevinst.

I følge Hansen & Bolme (1986) vil betydningen av et godt fungerende annenhåndsmarked øke med utstedelse av sertifikater med lengre løpetid. Behovet for å selge før forfall vil, alt annet like, være større når investorer sitter med 12 mnd sertifikater enn med 3 mnd sertifikater. I denne forbindelse er renteforventningene svært viktige. Samme forfattere hevder også at fluktua-

sjoner i rentenivået vil være positivt for annenhåndsmarkedet, da det i slike situasjoner gis muligheter for å arbitrere ved riktig posisjonering.

6. Spørreundersøkelse blant investorer (110 av 168 svar)

Jenserud og Hansen (1987) har også foretatt en *spørreundersøkelse blant investorer i sertifikatmarkedet*. Her kommer det frem – ikke overraskende – at et flertall har beregningstekniske problemer. Sammenligning av rente/avkastning på alternative investeringer og rente/kurs/avkastningsberegninger i annenhåndsmarkedet voldt mest bry. Dette kan igjen virke hemmende både på prissettingen og på omsetningen i annenhåndsmarkedet.

En økende andel av investorenes porteføljer ble plassert i sertifikater, selv om denne andelen kunne variere noe. Renteforventningene var viktige i denne forbindelse, og investorenes etterspørsel ble naturlig nok vridd mot lengre sertifikater ved forventninger om rentefall. Når investorene derimot ante en økning i rentenivået ble mer kortsiktige papirer etterspurt.

32% av investorene kjøpte sertifikater i annenhåndsmarkedet i 1986, og hos denne gruppen utgjorde kjøpene i annenhåndsmarkedet 25% av de totale investeringene. Årsakene til kjøp i annenhåndsmarkedet ble oppgitt å være tilpasning av løpetider etter individuelle behov, samt den skattefrie kursgevinsten som blir kjøper til del ved uendret rentenivå.

Også 32% av investorene solgte sertifikater i annenhåndsmarkedet, og denne gruppen solgte 23% av sin sertifikatbeholdning før forfall. Realisering av kursgevinst etter rentefall og likviditetsbehov var de viktigste årsakene til salg før forfall.

Av den totale gruppe som investerer i sertifikatmarkedet, mener 68% at annenhåndsmarkedet fungerer tilfredsstillende. Tar man derimot utgangspunkt i dem som faktisk *benytter* annenhåndsmarkedet, mener 68% at det *ikke* fungerer «tilfredsstillende». Annenhåndsmarkedet har øyensynlig en «garantifunksjon», og gir investorene inntrykk av et likvid marked. De som ikke var fornøyd med annenhåndsmarkedet, mente at utvalget i ulike sertifikater og løpetider var for dårlig. Halvparten påpekte at sertifikatene ikke ble riktig priset, og at «markedet makers» sitter på for få sertifikater for egen regning.

Både blant utstedere og investorer var det et overveiende flertall som gjerne så et uavhengig *kredittratingsinstitutt*. Et annet spørsmål er hvorvidt et kredittratingsinstitutt er regningssvarende i bedriftsøkonomisk forstand.

Både utstedere og investorer er stort sett enige om at vi har fått et bedre fungerende pengemarked, men at det også trengs mer informasjon om instrumentene. Man er derimot noe mer skeptiske til om aktørenes stilling i forhold til finansinstitusjonene er blitt vesentlig styrket.

7. Avsluttende betraktninger

I Nasjonalbudsjettet for 1985 ble det bl.a. varslet at forholdene skulle legges til rette for nye instrumenter i pengemarkedet, med omsettelige innskuddssertifikater

utstedt av banker og finansieringsselskaper og lånesertifikater utstedt av «førsteklasses bedrifter». Også med støtte i de senere utformede emisjonsforskriftene må dette forstås dithen at myndighetene ville legge forholdene til rette for utviklingen av et kortsiktig lånemarked for de nevnte institusjoner.

Myndighetene hadde videre den oppfatning at kun førsteklasses låntakere ville få innpass i markedet for lånesertifikater – i hvertfall i begynnelsen. Ikke fordi myndighetene la opp til en slik begrensning, men fordi en antok at det ville ta noen tid før markedet ble utviklet slik at långivere på en systematisk måte kunne foreta en nødvendig avveining mellom sertifikatenes rente og risiko. Når det hevdes at «dårlige» norske bedrifter har lettere for å legge ut sertifikatlån enn tilsvarende svenske bedrifter, må markedsaktørene ta dette på egen kappe. Det kreves mer forarbeide av investorene ved sertifikat-investeringer enn ved særvilkårsplasseringer i bank, noe de norske investorene øyensynlig har vært lite oppmerksomme på.

Fra myndighetenes side regner man sertifikatlånet fra

Bugge Eiendoms som et problem markedet selv må finne løsning på. Man har derfor ingen planer om strengere emisjonsforskrifter eller strammere regulering av sertifikatmarkedet generelt.

Til slutt bør det nevnes at myndighetene ved årsskiftet 1987/1988 ga adgang til utstedelse av papirer med opptil 2 års løpetid. Utviklingen går således i retning av et kontinuerlig marked for alle løpetider.

LITTERATUR:

- Bjørland, E., «Sertifikatmarkedet – Erfaringer og utsikter» *Praktisk Økonomi* (sept. 1987)
- Bodin, E., «Sertifikatmarkedet i Norge. Tre år i utvikling.» Diplomoppgave ved *Bedriftsøkonomisk Institutt* (februar 1988)
- Jenserud, M. og Hansen, P., «Sertifikatmarkedet i Norge. Et marked i vekst.» Diplomoppgave ved *Bedriftsøkonomisk Institutt* (juni 1987)
- Hansen, S., og Bolme, R., «Sertifikater. Nytt instrument i det norske pengemarkedet.» Oppgave ved *Norges Handelshøyskole* (april 1986)
- Bruun-Olsen, A., «Utviklingsmulighetene på det norske pengemarkedet.» *Norsk Harvard* (3. kvartal 1987)

SF's lille butikk

ART.NR.

1 – Jubileumsboken fra 1958 – så langt beholdningen rekker	kr.	25,-
2 – Jubileumsboken fra 1984 – restopplag	kr.	25,-
3 – Ansettelse i privat virksomhet, brosjyre		Gratis
4 – Sosialøk., et studium med gode arbeidsutsikter, brosjyre		Gratis
5 – Forsikrings- og lånetilbud gjennom fagfor., brosjyre		Gratis
1 Kollektiv hjemforsikring, brosjyre		
2 Gruppeliv, ulykkesforsikring, pensjonsforsikringer m.v.		
3 Cresco Card		
6 – Samleperm for Sosialøkonomen, pr. stk.	kr.	40,-
2 eller flere, pr. stk.	kr.	37,50
7 – Art.samlingen, – utvalgte artikler fra Sosialøkonomen fra 1970 til 1986	kr.	70,-
8 – Foredragssamlinger fra kurs		
8601 Valutapolitiske problemer 1986	kr.	100,-
8604 Penge og kredittpolitikk 1986	kr.	100,-
8605 Norge og oljen, en kilde til velstand eller bekymring, 1986	kr.	100,-
8704 Valutapolitiske problemer 1987	kr.	100,-
8707 Penge og kredittpolitikk, 1987	kr.	100,-
8801 Valutapolitiske problemer 1988	kr.	100,-

TIL SOSIALØKONOMENES FORENING,
STORGT. 26
0184 OSLO 1
TLF.: (02) 17 00 35

Jeg bestiller følgende art.nr. fra
Sosialøkonomenes lille butikk

Art.nr. _____

Spes.nr. _____

Antall _____

Medlemsnummer eller navn og adresse _____

En forventningsbasert økonometrisk modell for industriproduksjonen

Her presenteres en enkel økonometrisk modell for industriproduksjonen. Modellen baserer seg på data for industriforetakenes forventninger om produksjonsutviklingen hentet fra Statistisk Sentralbyrås konjunkturbarometerundersøkelser.

AV
VIGDIS HUSEVÅG OG GUNNAR SOLLIE *

1. INNLEDNING

Siktemålet med konjunkturbarometerundersøkelser er å framskaffe data for ulike aktørers forventninger om forskjellige variables utvikling i nær framtid. I denne artikkelen presenteres en enkel økonometrisk modell for industriproduksjonen, der de eksogene variable er basert på data for industriforetakenes forventninger om produksjonsutviklingen. Dataene er framskaffet gjennom Statistisk Sentralbyrås konjunkturbarometerundersøkelser (KBU). Undersøkelsene kartlegger foretakenes forventninger for neste kvartal. En mer omfattende presentasjon av modellen er gitt i (3).

I (1) presenteres en interessant økonometrisk modell der de eksogene variable er basert på konjunkturbarometerdata. Også i Norge har det vært arbeidet med å utnytte konjunkturbarometerdata i modellsammenheng, se f.eks. (2) og (4). Slike modeller er likevel forholdsvis sjeldne. Det kan henge sammen med at det er vanskelig å utnytte en barometerstørrelse i en større modellsammenheng.

Ved bruk av vanlige økonometriske modeller kan prediksjonsfeil skyldes to forhold. For det første kan de skyldes svakheter ved modellen. Med svakheter menes at de ukjente residualutslagene utelates fra vår prediktor, at det knytter seg usikkerhet til koeffisientestimatene og/eller at de valgte ligningsspesifikasjonene er for dårlige tilnærmelser til virkeligheten. Ved å studere modellens føyningsegenskaper vil en få indikasjoner på i hvilken grad modellens kvalitet bidrar til prediksjonsfeil. For det andre kan prediksjonsfeil skyldes at modellbrukeren ikke gjetter riktig på verdiene til de eksogene variable i prognoseperioden. Hvis modellens føynings-

meterundersøkelser. Det viser seg at modellen har en rekke gode egenskaper når det gjelder å predikere utviklingen på kort sikt. Den benyttes nå som et hjelpemiddel ved konjunkturanalyser i Industriforbundet.

egenskaper er rimelig gode, vil det vanligvis være modellbrukerens mangelfulle evne til å gjette riktig som er den viktigste grunnen til at prediksjonsfeil oppstår.

Ved bruk av modeller av den typen som presenteres i denne artikkelen, vil prediksjonsfeil først og fremst skyldes svakheter ved modellen. Dette fordi det ikke er nødvendig å gjette på verdiene til de eksogene variable i prognoseperioden. De riktige verdiene vil framgå av konjunkturbarometerundersøkelsene – forutsatt at nevneverdige målefeil ikke forekommer.

I neste avsnitt gir vi en oversikt over ligningene som inngår i modellen. Det er formulert to versjoner av modellen for total industri. Den ene versjonen består av én ligning med parametre tallfestet ved bruk av statistiske estimeringsmetoder. Den andre består av 10 ligninger. 9 av ligningene er bransjemodeller med parametre tallfestet på nevnte måte. Den tiende ligningen gjelder total industri og fremkommer som en yeid sum

Vigdis Husevåg er cand.oecon. fra 1987, arbeider nå som konsulent i Norges Bank.

* En takk til John L. Rogne, Morten Jensen og Erik Biørn for nyttige kommentarer. Artikkelen er basert på Vigdis Husevågs spesialoppgave til sosialøkonomisk embedseksamen. Arbeidet ble utført høsten 1986 i Norges Industriforbund, økonomisk-politisk avdeling.

av bransjemodellene. Estimeringsresultatene gjengis til en viss grad for begge versjonene. For å fastslå i hvilken grad modellens kvalitet bidrar til prediksjonsfeil, studeres modellens føyningsegenskaper.

I siste avsnitt påpekes modellens begrensninger, og det diskuteres hvordan disse kan utbedres.

2. MODELLEN

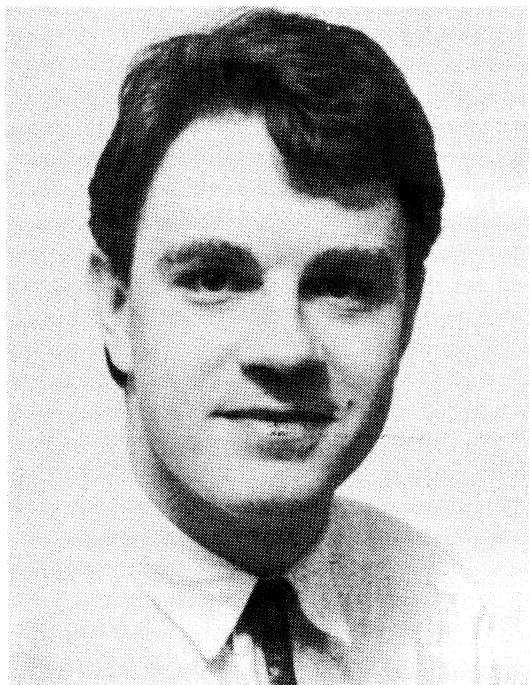
I KBU blir ca. 600 av de største foretak innen industri og bergverk, ved overgangen til hvert nytt kvartal, spurt om de forventer at produksjonsvolumet vil bli *større, uendret eller mindre* i det forestående kvartal sammenlignet med det nettopp avsluttede kvartal.

Utgangspunktet for modellarbeidet var å undersøke hvordan KBU's *kvalitative* forventningsdata kunne brukes til å lage *kvantitative* kvartalsprognoser for industriproduksjonen. Som et mål på den faktiske kvantitative produksjonsutviklingen, har vi benyttet Statistisk Sentralbyrås indeks for industriproduksjon (lagret i databasen NORMAP).

Observasjonsperioden strekker seg fra og med 2. kvartal 1974 til og med 3. kvartal 1986, dvs. en periode på 12 ½ år (50 kvartaler).

Vi kan nå stille følgende spørsmål: Kan vi anta at jo høyere andel av foretakene i en bransje som forventer større produksjonsvolum og samtidig jo lavere andel som forventer mindre, desto mer vil produksjonsvolumet (kvantitativt målt) øke i den aktuelle bransje?

En måte å undersøke dette på er å se om produksjonsvolumet øker mer, jo større verdi som observeres for forventet *nettotall* (prosent foretak som antar større, minus prosent foretak som oppgir mindre produksjonsvolum). KBU publiserer slike nettotall både bransjevis og for industrien totalt. Nettotallet for industrien totalt er et veid gjennomsnitt av nettotallene for hver bransje. Vektene er bransjenes relative andel av total industriproduksjon.

Gunnar Sollie var cand.polit. fra Universitetet i Bergen 1982. Han arbeidet i Industriforbundet da denne artikkelen ble skrevet. Gunnar Sollie døde i januar 1988.

SESONGJUSTERING

Forhold som kan forstyrre sammenhengen mellom forventet nettotall og faktisk kvantitativ endring i produksjonsvolumet er diskutert i (3). En av disse faktorer gjelder sesongjustering.

Foretakene blir i KBU bedt om å angi alle endringer, utenom de normale sesongvariasjoner. Figurbetraktninger av forventede nettotall viser likevel klare sesongsvingninger i alle bransjer. Dette kan tyde på at foretakene bare delvis greier å skille mellom produksjonsendring som skyldes normale sesongsvingninger og endringer i produksjonen som ikke henger sammen med sesong. En mulig årsak til dette kan være at foretakene ikke har fullstendig kjennskap til sesongmønsteret i sin bransje. Ideelt sett burde modellen tatt hensyn til dette. Det er imidlertid umulig, da vi ikke kan vite i hvilken grad foretakene mislykkes i å skille normale sesongvariasjoner fra andre endringer. Vi har derfor valgt en enkel løsning med hensyn til sesongkorrigering: I vår modell inngår ikke-sesongkorrigerte produksjonsindekser fra NORMAP og foretakenes forventede nettotall slik de er presentert i konjunkturbarometeret. Sesongvariasjonene tas hensyn til ved hjelp av *sesongdummies*.

MODELL FOR INDUSTRIEN TOTALT

Den valgte modell for industrien totalt er formulert slik:

$$(1) \text{ BR3}_i = a + b(\text{N3})_i + c(\text{NN3})_i + (d + k(\text{N3})_i) \cdot \text{KVARTAL 1} + (e + l(\text{N3})_i) \cdot \text{KVARTAL 2} + (f + m(\text{N3})_i) \cdot \text{KVARTAL 3} + (g + n(\text{N3})_i) \cdot \text{PÅSKE 1} + (h + o(\text{N3})_i) \cdot \text{PÅSKE 2} + U_i$$

der

$i =$ 1974.2, 1974.3, 1974.4 1986.3 der 1974.2 står for 2. kvartal 1974 osv.

$\text{BR3} =$ Prosentvis endring fra foregående kvartal i NORMAPS ikke-sesongkorrigerte indeks for faktisk produksjonsvolum i industrien totalt (bransje 3 i KBU).

$\text{N3} =$ KBU's nettotall for forventet endring i produksjonsvolum i industrien totalt. Variasjonssområde: (-100, 100)

$$\text{NN3} = (\text{N3})^2$$

$$\text{KVARTAL 1} = \begin{cases} 1 & \text{i 1. kvartal} \\ 0 & \text{ellers} \end{cases}$$

$$\text{KVARTAL 2} = \begin{cases} 1 & \text{i 2. kvartal} \\ 0 & \text{ellers} \end{cases}$$

$$\text{KVARTAL 3} = \begin{cases} 1 & \text{i 3. kvartal} \\ 0 & \text{ellers} \end{cases}$$

$$\text{PÅSKE 1} = \begin{cases} 1 & \text{i 1. kvartal i de observasjonsår der} \\ & \text{påsken i sin helhet faller i mars (1.} \\ & \text{kvartal), dvs. i 1975, 1978 og 1986.} \\ 0 & \text{ellers} \end{cases}$$

$$\text{PÅSKE 2} = \begin{cases} 1 & \text{i 2. kvartal i de observasjonsår der} \\ & \text{påsken i sin helhet faller i mars (1.} \\ & \text{kvartal) dvs. i 1975, 1978 og 1986.} \\ 0 & \text{ellers} \end{cases}$$

$$U = \text{Stokastisk restledd}$$

a, b, c, d, e, f, g, h, k, l, m, n, o = parametre

Modellen kan framkomme som et resultat av aggregering fra mikronivå (de enkelte foretak). Dette er nærmere diskutert i (3).

Prosentvis endring fra foregående kvartal i NORMAP's ikke-sesongkorrigerte produksjonsindeks (BR3) er i modellen en funksjon av foretakenes forventede nettotall (N3) og sesongdummies. Variablene KVARTAL 1, KVARTAL 2, KVARTAL 3, PÅSKE 1 og PÅSKE 2 er additive sesongdummies, mens variablene N3 · KVARTAL 1, N3 · KVARTAL 2, N3 · KVARTAL 3, N3 · PÅSKE 1, og N3 · PÅSKE 2 er multiplikative sesongdummies.

Hver additiv sesongdummy gir altså et skift i konstantleddet. Det innebærer at additive sesongdummies forutsetter samme sesongmønster og samme styrke i sesongsvingningene gjennom hele observasjonsperioden. Utfra figurbetraktninger av NORMAP-indeksene ser dette ut til å være oppfylt for industrien totalt, men ikke like godt for alle bransjene.

Hver multiplikativ sesongdummy gir et skift i parameteren til nettotallet. Da modellen inneholder et 2. grads polynom, innebærer de multiplikative dummies også skift i grad av konkavitet/konvekситet med hensyn til sammenhengen mellom NORMAP-indeksen og nettotallene.

Vi kan nå se på tolkningen av parametrene:

For alle år unntatt 1975, 1978 og 1986 angir (a + d) den prosentvise endring fra foregående kvartal i NORMAP-indeks når forventet nettotall er lik null i 1. kvartal, mens (a + e), (a + f) og a angir tilsvarende i henholdsvis 2., 3. og 4. kvartal. For henholdsvis 1. og 2. kvartal i årene 1975, 1978 og 1986 blir de tilsvarende størrelser (a + d + g) og (a + e + h).

For alle år unntatt 1975, 1978 og 1986 angir (b + k) hvor mange prosent NORMAP-indeksen vil øke/synke fra 4. til 1. kvartal når forventet nettotall vokser/reduseres med en enhet og man ser bort fra de additive sesongendringene. (b + k) angir altså den partiell deriverte av BR3 med hensyn på N3 i 1. kvartal, mens (b + l), (b + m) og b angir tilsvarende i henholdsvis 2., 3. og 4. kvartal. For årene 1975, 1978 og 1986 blir de tilsvarende størrelser i henholdsvis 1. og 2. kvartal (b + k + n) og (b + l + o). Videre er c den deriverte av BR3 med hensyn på NN3 for alle kvartaler.

BRANSJEMODELLER

Statistisk Sentralbyrå benytter i KBU og i NORMAP's produksjonsindeks følgende bransjeinndeling:

Bransje	3	Industri
»	31	Prod. av næringsmidler, drikkevarer og tobakksvarer
»	32	Prod. av tekstil- og bekledningsvarer, lær og lærvarer
»	33	Produksjon av trevarer
»	34	Treforedling, grafisk produksjon og forlagsvirksomhet
»	35	Produksjon av kjemiske produkter, mineralolje-, kull-, gummi- og plastprodukter
»	36	Produksjon av mineralske produkter
»	37	Produksjon av metaller
»	38	Produksjon av verkstedprodukter
»	39	Industriproduksjon ellers

Vi kan nå formulere bransjemodeller helt tilsvarende modellen for industrien totalt.

$$(2) \text{BR3}x_i = a_x + b_x (N3x)_i + c_x (NN3x)_i + (d_x + k_x (N3x)_i) \cdot \text{KVARTAL 1} + (e_x + l_x (N3x)_i) \cdot \text{KVARTAL 2} + (f_x + m_x (N3x)_i) \cdot \text{KVARTAL 3} + (g_x + n_x (N3x)_i) \cdot \text{PÅSKE 1} + (h_x + o_x (N3x)_i) \cdot \text{PÅSKE 2} + U_{xi}$$

x = 1, 2, ..., 9

x angir bransjenummer

(2) består altså av 9 ligninger, én for hver av de 9 bransjene.

På basis av (2) kan man formulere følgende ligning for industrien totalt:

$$(3) \text{BR3}_i = \sum_{x=1}^9 V_x \text{BR3}_x$$

V_x angir hvor stor andel bransje nr. x har av industriens totale produksjonsvolum.

(2) og (3) utgjør nå en modell av 10 ligninger i 10 endogene variable BR3 og BR3x (x = 1, 2, ..., 9)

BR3 kan å estimeres på grunnlag av enten (1) eller (3)

ESTIMERINGSRESULTATER

Foreløpige beregninger viser at estimering av BR3 ut fra (1) og (3) gir tilnærmet samme resultat. Vi har valgt å presentere estimeringsresultatene for (1) i Tabell 1.

Tabell 1

R^2	R^2 korrigert for antall frihetsgrader	Eksogene variable	Estimert parame- terverdi	T-obs- vator	Parameter- estimat ulik 0 på følgende signifi- kansnivå
0.975	0.967	N3	0.337	2.917	< 0.005
		NN3	-0.010	-3.140	< 0.005
		KVARTAL 1	-16.691	-8.822	< 0.005
		KVARTAL 2	-28.182	-14.768	< 0.005
		KVARTAL 3	-22.978	-16.481	< 0.005
		PÅSKE 1	-2.195	-0.820	~ 0.200
		PÅSKE 2	16.344	7.333	< 0.005
		N3 · KVARTAL 1	-0.647	-2.737	< 0.005
		N3 · KVARTAL 2	0.258	2.474	~ 0.100
		N3 · KVARTAL 3	-0.262	-1.684	~ 0.050
		N3 · PÅSKE 1	0.398	1.644	~ 0.050
		N3 · PÅSKE 2	-0.572	-2.595	~ 0.007
		KONSTANT	15.383	13.301	< 0.005

Modellen forklarer altså 97,5 % av variasjonen i den endogene variabelen BR3.

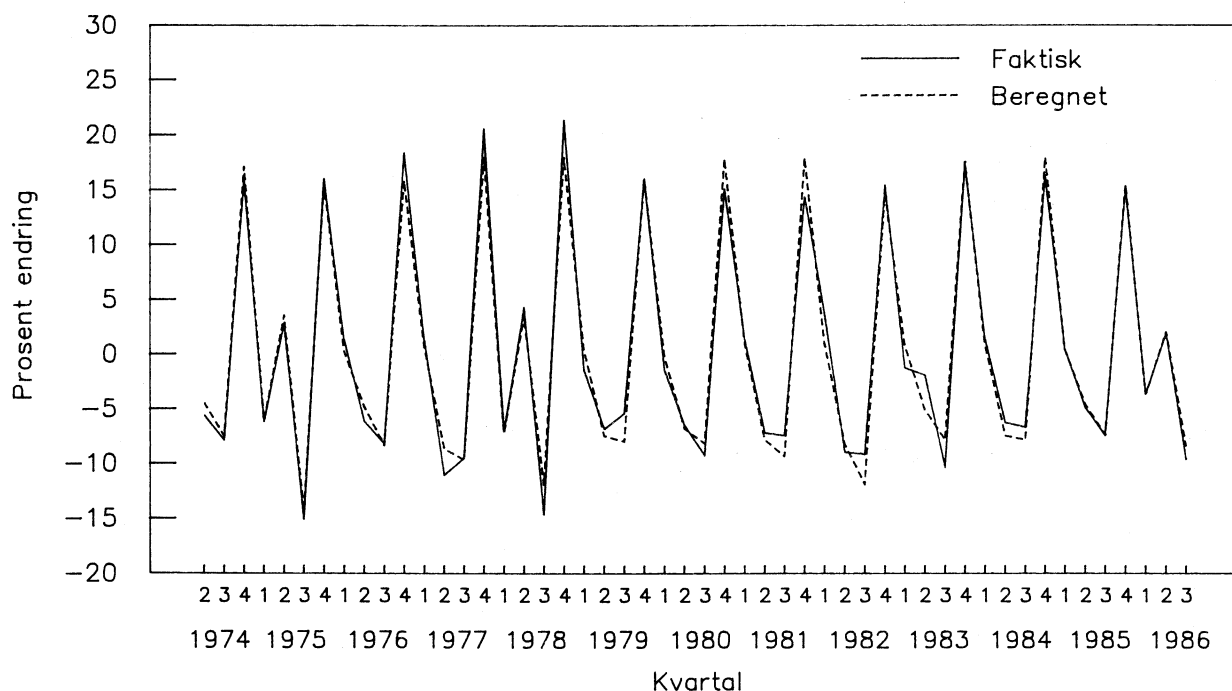
Parameteren foran førstegradsleddet er positiv, mens parameteren foran annengradsleddet er negativ (konkav funksjon). Det ser altså ut til at jo høyere andel av foretakene som forventer større produksjonsvolum og samtidig jo lavere andel som forventer mindre, desto mer vil produksjonsvolumet øke.

I figuren nedenfor illustreres faktisk og modellberegnet utvikling av modellens endogene variabel BR3.

Estimeringsresultatene bransjevis er gjort rede for i (3). Her vil vi bare kort nevne at estimerte verdier for parameteren til såvel netttotallet som 2. gradsleddet er positive i ca. halvparten av bransjene og negative i ca. halvparten av bransjene. Vi gjengir i tabell 2 verdiene på R^2 (ukorrigert) bransjevis.

TOTALT INDUSTRIPRODUKSJONSVOLUM.

Faktisk og regresjonsberegnet utvikling

Tabell 2

BRANSJE	R^2
31	0.809
32	0.945
33	0.920
34	0.923
35	0.819
36	0.818
37	0.681
38	0.957
39	0.881

Vi ser altså at alle bransjemodellene gir lavere R^2 enn modellen for industrien totalt, formulert i (1).

3. MODELLENS BEGRENSNINGER

Som det framgår av forrige avsnitt, er det betydelige variasjoner med hensyn til hvor godt bransjemodellene reproducerer den faktiske utviklingen. Det kan derfor arbeides videre med å forbedre en eller flere av disse ligningene.

Et annet forhold det kan arbeides videre med, er å forlenge modellens prediksjonshorisont. Som nevnt kartlegger KBU i dag foretakenes forventninger bare for

neste kvartal. I estimeringsgrunnlaget for modellen er det bare forventningene for neste kvartal som inngår. Dersom modellbrukeren skal slippe å gjette på verdiene til de eksogene variable, innebærer dette at modellen bare kan brukes til å predikere utviklingen på meget kort sikt. Utbedringer som gjør at modellen kan brukes ut over 1 kvartals sikt kan gjøres på flere måter.

En måte er å endogenisere foretakenes forventninger slik at en for hver sektor lar forventningene om produksjonsutviklingen i et kvartal være en funksjon av forventningene i forrige kvartal. Et slikt sett av forventningsligninger inngår i modellen som presenteres i (1).

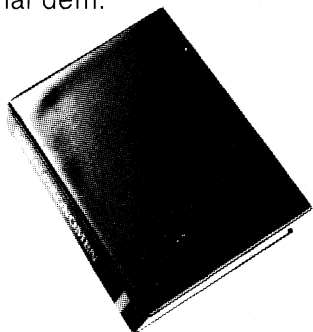
En annen måte er å utvide Statistisk Sentralbyrås konjunkturbarometerundersøkelser slik at foretakene blir bedt om å angi forventet produksjonsutvikling for flere kvartaler framover. Modellen må da reestimeres slik at en ved bruk av den kan dra nytte av denne tilleggsinformasjonen.

Litteraturreferanser

- (1) Biart, Michel og Praet, Peter (1986):
Forecasting aggregate demand components with opinions surveys in the four main EC-countries – Experience with the BUSY model. Economic Papers, No. 46, Commission of the European Communities, Brussel.
- (2) Biørn, Erik (1982):
Kvantifisering av konjunkturbarometerinformasjon. Rapporter 82/25, Statistisk Sentralbyrå, Oslo.
- (3) Husevåg, Vigdis (1987):
Bruk av Statistisk Sentralbyrås konjunkturbarometer for å gi kvartalsprognoser av norsk industris produksjonsvolum i perioden 1974-1986. En bransjegjennomgang. Norges Industriforbund, Oslo.
- (4) Stensrud, Olav (1981):
Kvantifisering av Statistisk Sentralbyrås konjunkturbarometer som grunnlag for korttidsprognoser. Interne notater 81/22, Statistisk Sentralbyrå, Oslo.

SAMLER DU PÅ SOSIALØKONOMEN

På oppfordring har vi fått laget en flott samleperm i sort og gull til tidsskriftet. Det er plass til en hel årgang – og bladene settes enkelt inn med klips. Så vet du hvor du har dem.

Prisen er rimelig, kr. 40,- for 1 perm, eller 37,50 pr. stk. for 2 eller flere, inkl. porto, uten postoppkrav.
Vi sender med postgiro innbetalingskort.

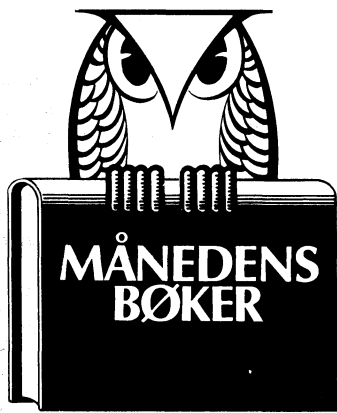
TIL SOSIALØKONOMENES FORENING

Storgt. 26, 0184 OSLO 1

Send meg _____ stk. samleperm.

Navn _____

Adresse _____

MICHAEL HOEL OG
KARL OVE MOENE:

Produksjonsteori.
Universitetsforlaget.

For mange kull av sosialøkonomistudenter var Ragnar Frisch's «Innledning til produksjonsteorien» deres første møte med faglitteraturen. Gjennom årene har det nok på mange måter vært en styrke ved økonomistudier i Norge at en har kunnet støtte seg til en så grunnleggende og gjennomarbeidet bok innenfor analytisk produksjonsteori. For mange ble imidlertid dette første møtet en litt sjokkartet opplevelse, og en tung terskel på veien mot grader og eksamener. Fagfeltet er også videreutviklet siden Frisch gjorde sitt pionerarbeid, og nye analyseteknikker har etterhvert gjort deler av framstillingen i Frisch's bok foreldet og tungvint. Som hovedbok i et moderne sosialøkonomistudium har den derfor forlenget utspilt sin rolle. Med sin nye bok i produksjonsteori har Hoel og Moene tatt opp utfordringen å skrive en ny og mer tidsmessig lærebok for sosialøkonomistudenter.

«Produksjonsteori» innledes (kapittel 2 og 3) med å presentere eksempler på hvordan aktuelle bedriftsøkonomiske problemstillinger kan analyseres ved hjelp av et formelt begrepsapparat. Driftsbeslutning drøftes ved hjelp av Heckscher-Salter-diagram, og ved å innføre skillet mellom driftsavhengige og ulike typer faste kostnader nærmer en seg også spørsmål som konkurs og nedlegging av bedrifter. Jeg synes disse avsnittene fungerer godt etter hensikten, nemlig å motivere leseren for det mer generelle analyseapparatet som gjennomgås i etterfølgende kapitler.

Gjennom kapittel 4 – 7 presenteres

grunnleggende elementer av produksjonsteorien i en-faktor tilfellet. Teknologimulighetene representeres ved hjelp av produktfunksjonen og en gjennomgår økonomiske tilpasninger som kostnadsminimalisering og profittmaksimering. Framstillingen er gjennomgående god og mer kortfattet enn hos Frisch.

Fra og med kapittel 8 går en over til å studere produksjon med flere produksjonsfaktorer. Dermed blir begrepet substitusjon sentralt, og en optimal sammensetning av faktorbruken blir et viktig element i den økonomiske tilpasningen. Substitusjonselastisiteten defineres som et mål på hvordan innsatsfaktorene kan erstatte hverandre i produksjonsprosessen, et begrep som knapt er nevnt hos Frisch.

I drøftingen av virkningen av prisendringer på faktoretterspørsel og tilbud benyttes egenskaper ved produktfunksjonen og tidligere avledete resultater på en effektiv måte.

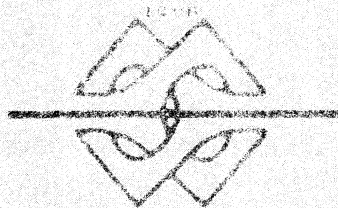
På samme måte som hos Frisch defineres begrepene komplementaritet/alternativitet i etterspørselen i relasjon til profittmaksimeringsproblemet. Her kan det imidlertid oppstå litt begrepsmessig forvirring i forholdet til den internasjonale litteraturen. I mange produksjonsstudier som har vært utført de senere år knyttes nemlig begrepene komplementaritet og alternativitet til de *betingete faktoretterspørselsfunksjonene* og beskriver substitusjonsforhold når produsert kvantum holdes konstant. De to definisjonene av substitusjonsforhold er selvfølgelig ikke ekvivalente. I to-faktor tilfellet er det nødvendigvis alternativitet i etterspørselen så lenge produksjonsnivået holdes konstant, mens det vil være komplementaritet i etterspørselen i profittmaksimeringsproblemet hvis produktfunksjonen er teknisk komplementær.

Kapittel 13 inneholder en drøfting av hvordan ulike former for *usikkerhet* kan påvirke produksjonsbeslutninger. At slike problemstillinger var helt fraværende i Frisch's bok kan forklares med at teorien for tilpasning under usikkerhet er av relativt ny dato. Von Neumann og Morgenstern åpnet en helt ny dør på det metodiske området, og i dag vil usikkerhet være et viktig element i de fleste økonomiske problemstillinger. Hoel og Moene gjennomgår kort ulike typer av usikkerhet på det produksjonsteoretiske området, og presenterer modeller

som viser anvendelser av stokastisk analyse. Disse er såpass enkle og pedagogiske at de burde kunne være direkte anvendelige for eksamensformål. Dette er selvfølgelig en styrke og trolig tilsiktet. Jeg savnet imidlertid noen merknader om relevansen av disse modellene, f.eks. den rent statiske modellen som drøfter produktprissusikkerhet i avsnitt 13.2. Den usikkerheten en enkelt beslutningstaker står overfor har trolig langt på vei sammenheng med tidsutstrakt produksjon, stivheter i produksjonsstrukturen og mangelfullt utbygde markeder. I en perfekt «nyklassisk verden» hvor det spesielt finnes markeder for brukt realkapital er det vanskeligere å se betydningen av prisusikkerhet. – Dette er nok forfatterne av «Produksjonsteori» helt enige i; de har jo selv i sine egne forskningsarbeider argumentert for at relevansen av usikkerhet ved produksjonsbeslutninger øker når en fjerner seg fra de strengt nyklassiske forutsetningene. Dette leder over i kapittel 14 som presenterer såkalt putty-clay produksjonsteori.

Dette avsnittet går under navnet «Leif Johansens investerings- og produksjonsteori». Det er ikke min mening her å nedvurdere LJ's innsats på dette området. Han var i første rekke blant dem som har banet veien for produksjonsteori basert på årgangsmodeller (som jeg synes er et mer generelt og dekkende navn) og trolig den som senere har presentert den mest helhetlige teorien for sammenhengen mellom mikro og makro produksjonsteori i sin bok «Production functions». Men det var tross alt andre viktige bidragsytere (Phelps, Salter, Solow og Houthakker), og selve putty-clay modellen kan betraktes som litt ytterliggående ved at det overhodet ikke er substitusjonsmuligheter etter at en investering er foretatt. Spørsmålet kan stilles om ikke denne forutsetningen er litt for rigid f.eks. for ulike typer bygningskapital. Teorien er da også senere videreutviklet av andre og gjort mer fleksibel (putty- semi- putty) på dette punkt.

Framstillingen av putty-clay teorien slik den er presentert av Leif Johansen er imidlertid god. I drøftingen av investeringsbeslutningen kommer en naturlig tilbake til betydningen av usikkerhet i denne typen modeller. Irreversibiliteten i investeringene spiller her en sentral rolle. Ved produkt-

Redaktør:

Rolf J. Brunstad

Redaksjon:Arild Hervik
Torstein Bye
Knut N. Kjær
Kjell Erik Lommerud
Jørn Rattsø
Bent Vale**Redaksjonsutvalg:**Jarle Bergo
Reidun Grefsrud
Steinar Juel
Harald Thune Larsen
Åmund Lunde
Elizabeth Nygaard
Karl Robertsen
Hans Henrik Scheel
Jon Strand
Anne-Birgitte Sveri
Stein Østre●
Utgitt av
Sosialøkonomenes Forening
Formann: John L. Rogne●
Bladets adresse:
Storgt. 26 IV
0184 OSLO 1
Telefon (02) 17 00 35/36 26 10
Telefax (02) 41 81 01
Postgiro: 5 16 78 87
Bankgiro: 6001.05.13408●
Medlem av Den Norske
Fagpresses ForeningUtkommer med 11 nummer
pr. år, den 15. i hver måned
unntatt juli.Abonnement kr 320,-.
Studentabonnement kr. 160,-.
Enkeltnr. kr 40,- inkl. porto.**ANNONSEPRISER (ekskl m v a):**

1/4 side	kr. 2 650,-
3/4 side	kr. 2 100,-
1/2 side	kr. 1 550,-

Trykt i offset.
Grafisk Hus AS, Bergen

prisusikkerhet vil produsentene ha et incentiv til å velge mer arbeidsintensive teknikker (en substitusjonseffekt) fordi bedriften på denne måten garderer seg mot høye kapitalkostnader som bedriften må bære enten prisen blir høy eller lav i framtidige perioder.

Kapittel 15 som handler om økonomisk vekst, er tatt med fordi dette er et felt hvor produksjonsteori spiller en sentral rolle. Dette er i og for seg greit nok, men gjennomgangen av Solows enkleste vekstmodell virker litt omstendelig og til forveksling lik den som finnes i andre lærebøker for vekstteori.

«Produksjonsteori» avsluttes med et kapittel om teknologisk endring. Det drøftes ulike former for teknologitvutvikling – nøytral og faktorutvidene – og hvordan disse påvirker faktorbbruken. Gjennomgangen av de valgte eksemplene er god og oversiktlig, men spesifikasjonene er alle av typen «disembodied» teknisk endring. Siden putty-clay modellen ble introdusert like i forveien kunne godt skillet mellom slike former og «embodied» teknologisk endring vært nevnt.

Som det framgår av denne gjennomgåelsen er «Produksjonsteori» tematisk en omfangsrik lærebok. Den dekker på en god måte behovet for en innføring i produksjonsteori ved at vanskelighetsgraden i den formelle analysen bygges opp gradvis gjennom de første kapitlene. Det vises dessuten en del anvendelser av de skisserte teoriene. Noen av disse eksemplene virker imidlertid litt tilfeldig plassert. Flere behandler tilpassninger på arbeidsmarkedet, inklusive fagforeningers virksomhet, og kunne nesten gitt opphav til et eget «anvendelseskapittel» på linje med kapitlet om vekstteori. At et avsnitt om distriktspolitikk skal ta seks sider i et kapittel om homogene produktfunksjoner virker også litt underlig.

Med dagens «flora» av engelskspråklig økonomisk litteratur kan en selvfølgelig stille spørsmålet om det virkelig er behov for en elementær lærebok på norsk. Et problem med flere av disse utenlandske alternativene er imidlertid at de starter ut med et for generelt og for avansert analyseverktøy.

For videregående studier i produksjonsteori vil norske studenter fortsatt være henvist til den internasjonale litteraturen. Med tanke på å kunne fungere som et slikt «springbrett» savner en i «Produksjonsteori» noen sentrale referanser. I litteraturlisten mangler blant annet arbeider av Hotelling, McFadden, Hall og Jorgenson. Jeg synes også det er uheldig at forfatterne unngår å navngi et par viktige begreper i nyere internasjonale produksjonsanalyser. Dette gjelder begrepet *dualitet*, dvs. betegnelsen på at produksjonsteknologien kan representeres eksakt ved (duale) kostnads- eller profittfunksjoner, og betegnelsen «*Shephard's lemma*», som angir hvordan betingete faktoreretterspørselsfunksjoner avledes direkte fra en spesifisert kostnadsfunksjon. Den sistnevnte egenskapen kan riktignok, som påvist i «Produksjonsteori», avledes direkte av generelle matematiske teoremer. Mitt poeng i denne sammenheng er at for lesere som også ønsker å orientere seg i den internasjonale litteraturen er det nyttig å bli kjent med de mest brukte betegnelsene. Boka til Hoel og Moene er således ikke bare på norsk, den er i litt for stor grad «norsk» i begrepsapparat og referanser.

Boka er ført i et lett og ledig språk. Framstillingen i denne første utgaven er imidlertid skjemet av et temmelig stort antall trykkfeil i formler og analytiske uttrykk. En «trykkfeilliste» bør ledsage boka inntil en ny utgave foreligger.

Øystein Olsen

Retur: Sosialøkonomen, Storgt. 26, 0184 Oslo 1